

Multidiszciplináris kihívások Sokszínű válaszok

A BGF KVIK KÖT TANULMÁNYKÖTETE

KULTÚRA
VALÓSÁG
INFORMÁCIÓ
FEJLESZTÉS

2014/1

Budapesti Gazdasági Főiskola, Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Kar,
Közgazdasági Intézeti Tanszéki Osztály Tanulmánykötete

On-line tanulmánykötet

Kiadó neve: BGF KVIK Közgazdasági Tanszéki Osztály

Kiadó székhelye: Bp, 1054, Alkotmány utca 9-11. I. em. 121.

Kiadásért felelős személy: dr. Hamar Farkas Ph.D.

Főszerkesztő: dr. Hamar Farkas Ph.D.

A borító Czeizel Balázs grafikus ötlete alapján készült

ISSN:

MULTIDISZCIPLINÁRIS KIHÍVÁSOK
SOKSZÍNŰ VÁLASZOK
2014/1. kötet

Jelen tanulmánykötetet Harmat Zsigmond kollégánk, barátunk emlékének ajánljuk. Isten veled Tanár Úr, Isten veled Zsiga!

**Budapesti Gazdasági Főiskola,
Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Kar,
Közgazdasági Intézeti Tanszéki Osztály
Tanulmánykötete**

Budapest, 2014. május 5.

TARTALOMJEGYZÉK

<i>Engelberth István</i>		
A világgazdaság térszerkezetének átalakulása. Két világ határán Magyarország		7
<i>Fenyvesi Éva</i>		
A korrupció mérhetősége		21
<i>Gyene Pál</i>		
A „járadékos állam” és a „járadékgazdaság” jelensége a poszt-szovjet Közép-Ázsia államaiban		34
<i>Hamar Farkas</i>		
Behajtani szabad. A követelésbehajtás korszerű módszere: a fizetési meghagyás		44
<i>Hámori Antal</i>		
A gazdaság, az erkölcs és a jog kapcsolata		58
<i>Hárskuti János</i>		
Működő tőkebefektetések, munkaerő költségek és a versenyképesség alakulása közép-európában 2010-2013 között		69
<i>Hrabovszki Ágnes Zsuzsa</i>		
Kinek a legfontosabb a biztonság? Dél-Korea vezető szerepe az AEO programok kölcsönös elismerésében		84
<i>Kovács László – Rónavári-Kedves László – Varga István</i>		
Marketing-menedzsment eszközök a kulturális turizmus piacán		95
<i>Neszmélyi György</i>		
Magyarország és a Koreai Köztársaság együttműködésének eredményei		114
<i>Zsubrinszky Zsuzsanna</i>		
Politikai korrektség (PC) nyelvi megnyilvánulásai		129

LEKTORAINK

dr. Csicsmann László, Ph.D.

Budapesti Corvinus Egyetem, egyetemi docens

dr. Kajári Karolina, Ph.D.

Budapesti Gazdasági Főiskola, Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Kar,
Közgazdasági Intézeti Tanszéki Osztály, egyetemi docens

dr. Kelen András CSc.

Általános Vállalkozási Főiskola, tanszékvezető, főiskolai tanár

dr. Kőrösi István, CSc.

MTA KRTK Világgazdasági Kutató Intézet, Tudományos Főmunkatárs

dr. Lengyel Márton, CSc.

Heller Farkas Főiskola, nyugalmazott rektor

Prof. Dr. Lipták József CSc.

Semmelweis Egyetem, ny. egyetemi tanár

dr. Neszmélyi György Iván, Ph.D.

Budapesti Gazdasági Főiskola, Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Kar,
Kereskedelmi Intézeti Tanszék, főiskolai docens, címzetes egyetemi tanár (SZIE)

Osváth Gábor

Budapesti Gazdasági Főiskola, Külkereskedelmi Kar,
Keleti Nyelvek Szakcsoport, főiskolai docens

dr. Polcz Károly, Ph.D.

Budapesti Gazdasági Főiskola, Külkereskedelmi Kar,
Angol Tanszéki Osztály, főiskolai docens

dr. Sipos Zoltán CSc.

Zsigmond Király Főiskola, Gazdaság- és Vezetéstudományi Intézet,
Intézetvezető, főiskolai tanár

SZERZŐINK

dr. Engelberth István Ph.D.

Budapesti Gazdasági Főiskola, Pénzügyi és Számviteli Kar,
Közgazdasági Intézeti Tanszéki Osztály, főiskolai docens

dr. Fenyvesi Éva Ph.D.

Budapesti Gazdasági Főiskola, Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Kar,
Közgazdasági Intézeti Tanszéki Osztály, Osztályvezető, főiskolai tanár

Gyene Pál Ph.D. jelölt,

Budapesti Gazdasági Főiskola, Külkereskedelmi Kar,
Közgazdasági Intézeti Tanszéki Osztály, főiskolai adjunktus

dr. Hamar Farkas Ph.D.,

Budapesti Gazdasági Főiskola, Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Kar,
Közgazdasági Intézeti Tanszéki Osztály, főiskolai docens

dr. jur. Hámori Antal PhD,

Budapesti Gazdasági Főiskola, Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Kar,
Vendéglátás Intézeti Tanszék, főiskolai docens,
a Magyar Tudományos Akadémia Állam- és Jogtudományi Bizottságának köztestületi tagja

Hárskuti János

Zsigmond Király Főiskola, Gazdaság- és Vezetéstudományi Intézet

Hrabovszki Ágnes Zsuzsa

Budapesti Gazdasági Főiskola, Külkereskedelmi Kar
Nemzetközi ügyletek és Logisztika Intézeti Tanszék, főiskolai docens

Kovács László

Kodolányi János Főiskola, Turizmus – Vendéglátás Szak, főiskolai hallgató,

dr. Neszmélyi György Iván Ph.D.

Budapesti Gazdasági Főiskola, Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Kar,
Kereskedelmi Intézeti Tanszék, főiskolai docens, címzetes egyetemi tanár (SZIE)

Rónavári-Kedves László, MBA

Budapest Főváros Önkormányzata Főpolgármesteri Hivatal,
okleveles közgazdász, főtanácsos

Varga István

okleveles közgazdász, IBM Hungary ISSC LTD. IA TAX Administrator

dr. Zsubrinszky Zsuzsanna Ph.D.

Budapesti Gazdasági Főiskola, Külkereskedelmi Kar
Nemzetközi Gazdálkodási Szaknyelvi Intézet angol tanszéki osztály, főiskolai docens

A világgazdaság térszerkezetének átalakulása Két világ határán Magyarország

Hová tartozik Magyarország? Közép-Európához, Kelet-Európához, vagy Közép-Kelet-Európához? Esetleg valamiféle Köztes-Európához? Felzárkózik-e Magyarország a Nyugathoz, vagy leszakad és a Kelet, /a Balkán/ része lesz, netán a két világ közt hánykódik egyfajta köztes „kompországként”? A kérdések indokoltságát és időszerűségét alátámasztják az utóbbi időszak világgazdasági változásai, ezen belül is a kelet-európai események. Az ukrán válság csak egy „tünete” a megújuló orosz erőterépítésnek. De vajon van-e ennek lehetősége Európában? Megerősödik-e Oroszország annyira, hogy érdekszférájának bővítése reális cél? És vajon ez folyamat a Nyugat hanyatlásának a jele, és a Kelet térhódítása Európában? A gyakran politikai áthallású vita talán elméleti jellegű, de megválaszolása az ország és saját jövőnk szempontjából korántsem felesleges.

Where does Hungary belong to? Does she belong to Central Europe, to East Europe or to Central-Eastern Europe? Can Hungary catch up to the West or would she fall back and would be a part of the East or the Balkans or eventually would she just be adrift in between two worlds as a "ferry-country"? The importance and timeliness of these questions are underlined by the changes in the world economy during the recent period and among them especially the Eastern-European events. The Ukrainian crisis is just one phenomenon ("symptom") of the renewing Russian endeavours in (re)building its own space of power. But does it have an opportunity in Europe? Can Russia grow strong enough that the enlargement of its sphere of interest can be a realistic goal? And does this process mean the decline of the West and the expansion of the East in Europe? The debate, which may seem to be often politically oversounded may be theoretical, but to give an answer to it would not be useless from the point of our and of our country's future.

„Kelet” – Mi történik Oroszországban?

Oroszország a XVII. századtól – Nagy Péter cár uralkodásától – meghatározó szereplője az európai folyamatoknak. A Nyugattal folytatott együttműködés a gazdasági, politikai-hatalmi érdekek védelme érdekében, vagy éppen a viszálykodás – gyakran a kettő együtt – az orosz történelem része. Érdekei miatt folyamatosan igyekezett az európai folyamatokra figyelni, és nem folytatott egyfajta izolacionista politikát. Ha átmenetileg ezt tette, arra leggyakrabban belső – jobbra gazdasági és ebből fakadó politikai-társadalmi – gondjai miatt kényszerült. (Például az 1920-as évek sztálini általa a forradalom után, vagy az 1990-es évek Oroszországa a szovjet birodalom szétesése után.)

A XXI. század elején Oroszország geopolitikai helyzete nem kedvező, két jelentős világhatalmi tényező között fekszik. Nyugaton az Európai Unió, egy egységesülő gazdasági és ezzel együtt hatalmi tér van formálódóban. Keleten az erősödő Kína a vetélytárs. Mindkét szomszéd – a nagyhatalmakra jellemző magatartással – építi saját erőterét, ahol gazdasági és politikai befolyásukat szeretnék növelni. Az Európai Unió bővülési folyamata („terjeszkedése”) az elmúlt években – túllépve immár Közép-Európán – elérte Kelet-Európát, sőt a Balkán-félszigetet is.¹

Keleten a kínai befolyás egyre erőteljesebb Közép-Ázsiában. Moszkva „két tűz közé szorult”. Ha nem akarja, hogy saját mozgástere leszűküljön, akkor meg kell erősítenie határait, azokat a „vonalakokat”, melyeket a saját befolyási övezetének a határainak tekint. Közben nem szabad megfeledkezni arról a veszélyről sem, ami dél felől fenyegeti az orosz érdekeket. Az iszlám terjeszkedése ugyan nem közvetlenül gazdasági vagy nagyhatalmi természetű, de a vallási köntösbe bújt ideológia térnyerése sérti az orosz érdekeket.

Az orosz politikát Európa felé a múltbéli negatív tapasztalatok is mozgatják. A hatalmi vetélkedések során Moszkva számos alkalommal megtapasztalta, hogy ellenfelei akár az ország magterületéig (a fővárosig) is benyomulhatnak, jelentős területi veszteségeket okozva számára. Tette ezt Napóleon 1812-ben, Hitler 1941-ben. De így történt ez az 1917-es októberi szocialista (bolsevik) forradalom után az ún. intervenció időszakában is. Az 1990-es években is komoly veszteségeket szenvedett Oroszország. A szovjet éra bukása után az egykori közép-európai befolyási övezet néhány év alatt a Nyugat érdekszférája lett. Az államok beléptek a NATO-ba, majd a 2004-ben, illetve 2007-ben az Európai Unióba. Az ezredforduló éveiben Oroszországnak tétlenül kellett végignéznie, hogy elveszíti utolsó térségbeli szövetségét, Szerbiát. A Nyugat „terjeszkedése” magára, az egykori Szovjetunió területére is kiterjedt, hiszen a balti államokat is elérte, így Oroszország közvetlenül határos lett a rivális katonai szövetséggel. Sőt Moszkvának még azt is el kellett viselnie, hogy közeli országokban amerikai csapatok jelentek meg. (Romániában vagy 1999-ben Magyarországon, az orosz szövetséges Szerbia elleni háború idején.)²

A történelmi tanulság „egyszerű” Moszkva számára. Minél inkább Nyugat felé nyomni a határokat. Vagy közvetlen annexió révén, vagy egy befolyási övezet, egyfajta ütközőzóna kiépítésével. Ezt tapasztalhattuk meg például 1945 után, amikor a közép-európai államok évtizedekre szovjet uralom alá kerültek.

A 2000-es évek elejétől kezdődően Oroszország – a Szovjetunió szétesése után körülbelül másfél évtizeddel – ismét magára talált. Az emelkedő világpiaci olajárakat kihasználva, a belső helyzetet konszolidálva, a putyini Oroszország ismét hatalmi ambíciókkal jelentkezett Európában, sőt a világ más régióiban is.

Az orosz (szovjet) birodalmi tudat napjainkban is él, és ez tükröződik a 2010-ben kiadott új katonai doktrínában is, mely az új (rég) politikai-hatalmi célokat jelzi egyértelműen a világ számára. Oroszország nagyrészt a XIX-XX. századi klasszikus hatalmi elveknek megfelelően képzeli el saját és partnerei, illetve riválisai helyét a világban. Moszkva továbbra is befolyási övezetének tekinti az egykori Szovjetunióhoz vagy Orosz Birodalomhoz tartozó területeket. Ennek megfelelően az orosz vezetés igényt tart egy orosz érdekszférára, melyet orosz politikai terminológiában, de a közbeszédben is „közélföldnek”³ neveznek. Ezekben a térségekben nincs helye sem a NATO-nak, sem az Egyesült Államoknak, sem az Európai Uniónak. A katonai doktrínában tételesen szerepel, hogy a szomszédos területeken megjelenő harmadik ország vagy országcsoporthoz katonai jelenléte veszélyforrást jelent Oroszországra nézve. (Kitekintő, 2010.)

Oroszország „válasza” a nagy globális sakkjátszmában egy egységes gazdasági (politikai) integráció létrehozása befolyási övezetében, egyfajta „ellen Európai Unió” megteremtése. Az ún. Eurázsiai Gazdasági Közösség megalakításáról már 2000. október 10-én a kazahsztáni Asztanában döntött Oroszország, Kazahsztán, Fehéroroszország, Kirgizisztán és Tádzsikisztán. (Üzbegisztán, bár 2006-ban tagja lett a közösségnek, két évvel később felfüggesztette tagságát.) 2012. tavaszán bejelentette Dimitrij Medvegyev akkori orosz államfő, hogy az Eurázsiai Gazdasági Közösség vezetői 2015-ben

aláírhatják az Eurázsiai Gazdasági Uniót létrehozó megállapodást, így egy magasabb szintre – a vámunió szintjére – emelve kapcsolataikat. Az elnök utalt arra – jól mutatja ez az orosz szándékokat – hogy a cél a jövőben, a politikai integráció felé tett lépések lehetnek. A szorosabb összefogás igazából három országot foglalt magába: Oroszországot, Fehéroroszországot és Kazahsztánt. De Moszkva tervei között szerepel, hogy csatlakozzanak a közép-ázsiai – volt szovjet – államok is. Kirgizisztánban és Tádzsikisztánban van fogadókészség az orosz tervekre, ugyanakkor a viszonylag erősebb gazdasággal rendelkező Üzbegisztán és Türkmenisztán egyelőre inkább távol tartja magát a közösségtől. A Kaukázus-vidéki Örményország is hajlandóságot mutat a csatlakozásra. (Az erős és nem túl baráti szomszédállamok – Azerbajdzsán és Törökország – ellensúlyozására.)

2014. május végén Oroszország, Fehéroroszország és Kazahsztán elnökei aláírták azt a megállapodást, amely szerint 2015 januárjától elkezdődik a működését az Eurázsiai Gazdasági Unió. A közösség tagjai együttesen 170 millió embert és – a magyar gazdaság tizenhatszerezését kitevő – 1700 milliárd euró GDP-t képviselnek. Ezzel szemben az Európai Unió több mint 500 millió fővel és mintegy 13000 milliárd euró GDP-vel rendelkezik. Az új integráció az EU mintájára előírja az áruk, a szolgáltatások, a tőke és a munkaerő szabad áramlását, valamint a fontosabb gazdasági szektorokban az összehangolt politikát. Közös pénz bevezetése azonban egyelőre nincs a napirenden. Ami kétségtelenül jelentős súlyt biztosít a közösségnek, hogy a világ gáztartalékainak közel 20%-a és az olajtartalékok 15%-a van a három állam területén. Így az együttműködés valószínűleg egy összehangolt energiapolitikát is jelenthet a jövőben, miközben eddig Oroszország és Kazahsztán egymás versenytársai voltak az európai és az ázsiai energiapiacokon. Az együttműködés csökkentheti a jövőben az Európa előtt álló választási (energia-beszerezési) lehetőségeket!

Ukrajna csatlakozása az Eurázsiai Gazdasági Unióhoz kiemelt célja Moszkvának. A viszonylag jelentős gazdasági súllyal és 46 milliós népességgel rendelkező állam nélkül az orosz tervek jelentős csorbát szenvednének. Ukrajnának a stratégiai helyzete is jelentős. Amennyiben Kijev az európai orientációt választaná, úgy a „Nyugat” (ellenfél? ellenség?) tartósan olyan közel kerülne az orosz magterülethez, amilyen közel még sosem a múltban. A 2013 végén kirobbant kijevi események az európai–orosz versengésnek a belpolitikai vetületei: Ukrajna a nyugati vagy az orosz orientációt választja-e? Véleményem szerint ez a kérdés hosszú távon fog eldőlni, és alapvetően meghatározhatja Oroszország európai szerepét.

Az orosz gáz

Oroszország rendelkezik a világon a legjelentősebb földgázkészletekkel, a legjelentősebb termelőnek és exportőrnek számít. A felszínre hozatal még jócskán bővíthető, szemben például a kőolajjal, ahol Oroszország a világ tartalékainak csak mintegy 5%-ával rendelkezik.

Az orosz gazdaság nem modern gazdaság, kicsi a világgazdasági súlya, és integrálódásának a szintje is. Exportjának mintegy 80% kőolaj illetve földgáz, azaz rendkívül kitétt a világgazdasági árváltozásnak a gazdaság, és ezzel együtt az érdekérvényesítés – a birodalmi politika – lehetőségei is. A 110 dollár/hordó alatti kőolajár jelentős gondokat okozhat az orosz gazdaság, és ezen át a társadalom, illetve az éppen aktuális politikai berendezkedés számára.

Bár a modern gazdaságokban a nyersanyagok egyre kisebb jelentőségű termelési tényezőnek számítanak, az orosz export nagy részét adó szénhidrogének energiahordozók. A modern államok energiapolitikáinak meghatározó eleme a folyamatos és biztonságos energiaellátás biztosítása. Ebből a szempontból Moszkva mindkét szomszédos vetélytársa – az Európai Unió és Kína – folyamatosan rá van utalva az importra, ezzel együtt nagy mértékben függ a világgazdasági folyamatoktól.

Az orosz gazdasági és politikai-hatalmi érdekek szorosan összekapcsolódnak, Moszkva a szénhidrogének exportját igyekszik felhasználni politikai, hatalmi céljaihoz. Az ún. gázfegyvert főleg Európa felé tudja – és igyekszik is – bevetni. A szénhidrogén-export döntő része – még a szovjet időszakból eredően – Közép-Európába irányul. (Az elmúlt évtizedekben ebbe az irányba épültek ki a tranzitvezetékek.)

Az Európai Unió „energiahiányos” térség, és a 2004-es bővítés kimondottan növelte az Unió kiszolgáltatottságát: egyrészt a földgáz-import tekintetében még inkább emelkedett a külső függőség, másrészt a kitétsége éppen Oroszország felé növekedett. (A Németország-Olaszország vonalig az államok gázimportjának 40-100%-át a szibériai mezők biztosítják. Pl: balti-államok 100%, Magyarország kb. 75%, Németország kb. 40%.) A különböző gázfüggőségből fakadó eltérő érdekek miatt, az egyébként közös energiapolitikával nem rendelkező európai államok nem tudnak egységesen fellépni Oroszországgal szemben. A helyzet jól tükrözi az Unió „gyenge lábakon álló” kül-, illetve külgazdasági politikáját is, ezen keresztül az egységesebb integráció hiányát.

2013-ban az EU egyharmad részben fedezte belső forrásból gázfelhasználását – amely elsődlegesen az északi-tengeri lelőhelyekről származott. Az orosz gáz aránya 27% volt a tagállamok teljes fogyasztásában, amivel Oroszország az Unió legnagyobb külföldi földgázszállítója volt. Norvégia részesedése 23% volt, Algériáé 8%. Katar, amely folyékony földgázt szállít Európába, 2013-ban – viszonylagosan jelentős mértékben – 4%-ra csökkentette részarányát. A változás arra figyelmeztet, hogy a növekvő ázsiai gazdaságok ellátása jövedelmezőbb a közel-keleti vagy közép-ázsiai exportőrök számára, mint Európáé. Az előrejelzések szerint az európai gázfelhasználás a várhatóan alacsony gazdasági növekedés miatt szerény maradhat, amit erősíthet, hogy az Unió igyekszik jelentős mértékben emelni a belső (megújuló) energiaforrások felhasználását.

A lehetséges két nagy orosz exportpiaci térség közül az egyikben (Európa) nem várható a fogyasztás jelentős bővülése, még a másikban (Ázsia: pl. Kína) hatalmas energiaigények jelentkeznek, bár nincsenek kiépült szállító-kapacitások ebbe az irányba. A Nemzetközi Energia Ügynökség szerint várhatóan évente 6%-kal emelkedhet a kínai gázfogyasztás 2035-ig. (Financial Post, 2014)

Az orosz kitermelő helyek egyre keletebbre, illetve északabbra húzódnak, és ezzel párhuzamosan a kitermelési és szállítási költségek is emelkednek. Tehát az új kitermelőhelyek távolodnak Európától, és közelednek Kína illetve Japán felé. (A már az 1970-es évektől jelentős gázlelőhelynek számító Nyugat-Szibéria is rendkívül nagy távolságra helyezkedik el a nyugati piacoktól, de Németország és Kína között körülbelül félúton!) Az új lelőhelyek az arktikus területeken, illetve a Szahalin-félsziget térségében vannak. Az Unió további keleti bővítése ronthatja az európai–orosz kapcsolatokat, és Moszkva keleti piacok felé fordulását ösztönözheti. Reális veszély lehet Európa számára, hogy amennyiben a gázszállítások kelet felé fordulnak, az Unió kiszolgáltatottsága a folyamatos és biztonságos energiaellátás terén csökken ugyan, de Európa kénytelen lehet, a hatalmas és fizetőképességű kínai piac áraival versenyezni. Ennek legnagyobb vesztese az orosz energia- és földgázimportnak nagymértékben kitétt Közép-Európa lehet, benne Magyarországgal.

Moszkva Kelet felé fordulását mutatja az a 2014 májusában megkötött szerződés, amely szerint Oroszország mintegy 400 milliárd dolláros ügylet keretében 2018-tól 30 esztendőn át, évi 38 milliárd köbméter földgázt szállít Kínának. A keleti piac jelentőségét mutatja, hogy Kína így olcsóbban jut az orosz földgázhoz, mint az EU-importőrök, amelyek 2013-ban átlagosan 380 dollárt fizettek a gázért köbméterenként.⁴ Az alacsony árért cserébe Peking 50 milliárd dollár kölcsönt ad, hogy ebből finanszírozzák a kitermelő-berendezések korszerűsítését és a vezeték megépítését a kínai határig. (New York Times, 2014) De ez az ár versenyképes lehet a Kínának és Japánnak szállított a kanadai cseppfolyósított (LNG) gázzal szemben is. Az egyezményrel Moszkva belépett abba a versenybe is, amely Oroszország, – a felfutóban lévő palagáz-termelésnek köszönhetően – az USA és Ausztrália között zajlik az ázsiai piacokért. (Financial Post, 2014)

Az új források jelentősen átalakíthatják a világ energiakereskedelmét, valamint egyes államok energia-, illetve gazdaságpolitikáját, érdekeiket és érdekérvényesítő mechanizmusait. A palagáz- és olaj készletek kitermelésével Észak-Amerika, ezen belül az USA hamarosan a Föld legjelentősebb termelőjévé, és jelentős exportőrévé is válhat, ami nagymértékben kihathat magára az amerikai külpolitikára is. A Közel-Kelet súlya háttérbe szorulhat, csökkenhet az amerikai (katonai) jelenlét, amely – a ma – a világ legnagyobb exportőrének számító térség és a világpiaci olajárak stabilitását hivatott biztosítani. Ugyanakkor a legnagyobb olajfelhasználójának számító USA importjának visszaesése csökkentheti magának az olajnak is a szerepét a világgazdasági folyamatokban. Ez Moszkvának hosszabb távon mindenképpen hátrányos lehet, hiszen az olaj- és a gázfegyver hatáskörét ronthatja. Ez adott esetben arra is sarkallhatja Oroszországot, hogy befolyási övezetének kiépítését – a még meglévő magasabb gazdasági potenciál (exportbevételek) birtokában – siettesse. Talán ezért nem volt türelme a putyini vezetésnek kivárni azt a pillanatot, amíg Ukrajna belső instabilitása arra a szintre jut, hogy magától Moszkva ölébe hullik az ország. Ez indokolhatja azt a gyors és határozott orosz politikát, amelyet Moszkva a 2013. év végi EU-ukrán társulási megállapodás elhagyása után kitört – nyugati integrációt követelő – kijeji forradalmat követően folytatott.

Kérdés, hogy az orosz terjeszkedésnek – nem elsősorban katonai konfliktusokra gondolva – hol lehetnek a határai. Esetlegesen Ukrajnán túl, Közép-Európában, milyen érdekei, céljai vannak/lehetnek Moszkvának a jövőben? Véleményem szerint – és a múlt tapasztalatait is felhasználva – ezt alapvetően fogja befolyásolni, hogy Oroszország milyen gazdasági, és ezzel együtt belpolitikai helyzetben lesz a következő években. Erős Oroszország, egy esetlegesen tovább gyengélkedő Európa (Unió) arra ösztönözheti Moszkvát, hogy a volt szocialista államokban – amelyek korábban befolyási övezetét alkották – növelje súlyát.

Közép-Európa

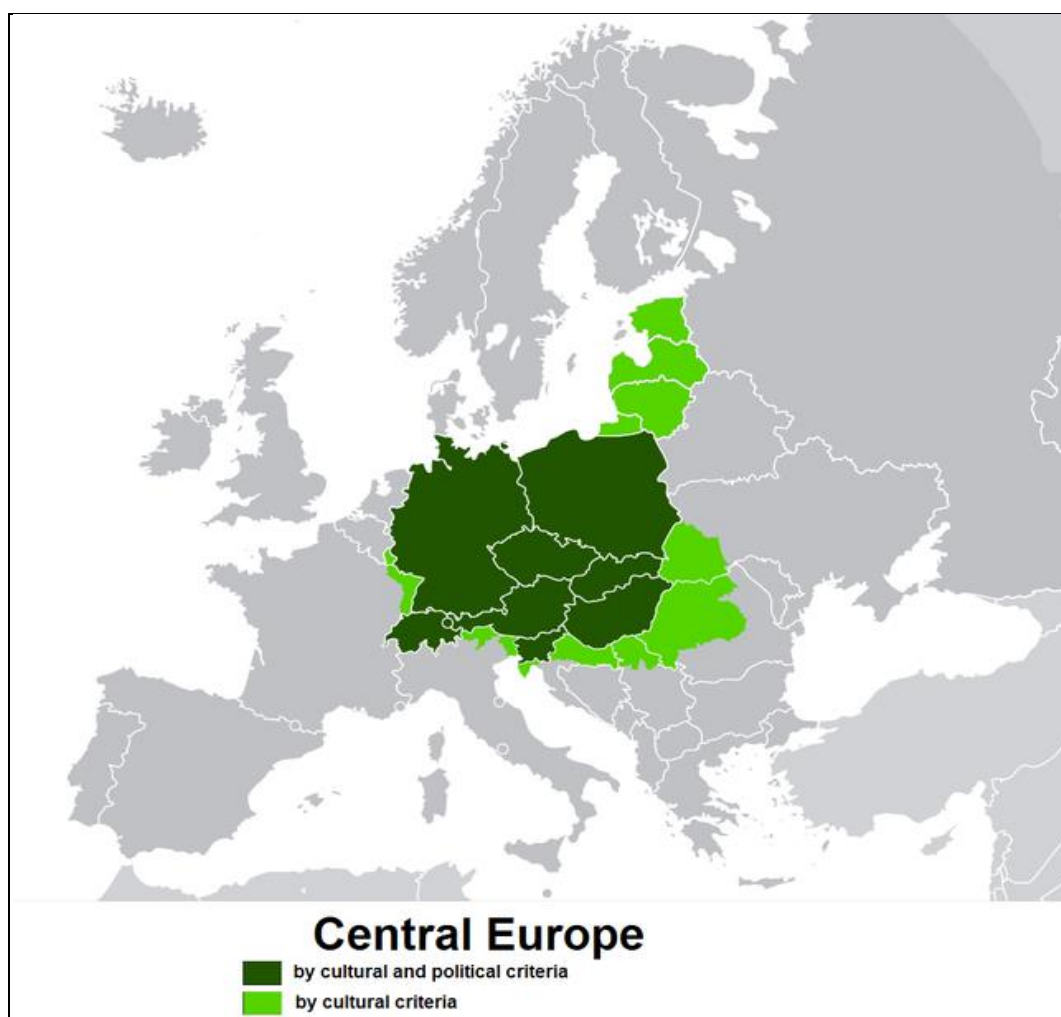
A közép-európai térség múltja és az ebből (is) fakadó társadalmi-politikai folyamatok jelentősen meghatározzák a „környező” nagyhatalmakhoz, erőterekhez való viszonyt. A függetlenség, önállóság gyakran évszázados hiánya, illetve az ebből fakadó „beidegződések” döntő súllyal bírnak. Az ukrán krízis, az orosz erőterépítés jelei Kelet-Európában, ezért is lehetnek tanulságosak ezen országok számára. A közép-európai államok társadalmi nemcsak abban reménykednek, hogy a Nyugat – az uniós tagság keretében – támogatja az életminőségük emelését, hanem abban is, hogy megvédi a keleti hódítás (erőterépítés) veszélyeitől. Véleményem szerint, amennyiben Közép-Európa azt tapasztalja, hogy az Unió határozatlan Keleten, az az új tagállamokban egyfajta bizalmatlanságot kelthet a Nyugattal szemben, ami hosszú távon új törésvonalat jelenthet az integráció működésében.

Ha Ukrajna orosz érdekszférába kerül, és ezt a Nyugat ölbe tett kézzel szemléli, a közép-európai országokban joggal keletkezik az az érzet, hogy a Nyugat képtelen megvédeni a térséget, így erőteljesebben szükséges Moszkva igényeihez „idomulni”.

Ebben az összefüggésben is érdemes megvizsgálni, milyen Közép-Európa, és benne Magyarország helyzete a változó világgazdaság térszerkezetében. Azaz a változó világgazdaságban hol van Európa határa? Melyik az a térség, amelyet politikai, társadalmi értelemben Európának vagy Közép-Európának tekinthetünk? Változnak-e, változhatnak-e ezek a határok a jövőben?

Politikai értelemben Közép-Európa határait Lengyelország, Szlovákia keleti és Magyarország keleti és déli határai zárják le Kelet-Európa, illetve a Balkán felé. Kulturális-társadalmi értelemben Közép-Európához tartoznak az egykori történelmi Magyarország területei, illetve a balti államok is. A határt sokak számára a nyugati keresztény kultúrkör kiterjedése határozza meg. (Számosan a Nyugat-Európától keletre elhelyezkedő Európát úgy ítélték meg, hogy bár hasonló társadalmi struktúrák figyelhetőek meg, mégis fontos hangsúlybeli különbségek vannak a Nyugathoz képest.)

1. ábra: Közép-Európa határai

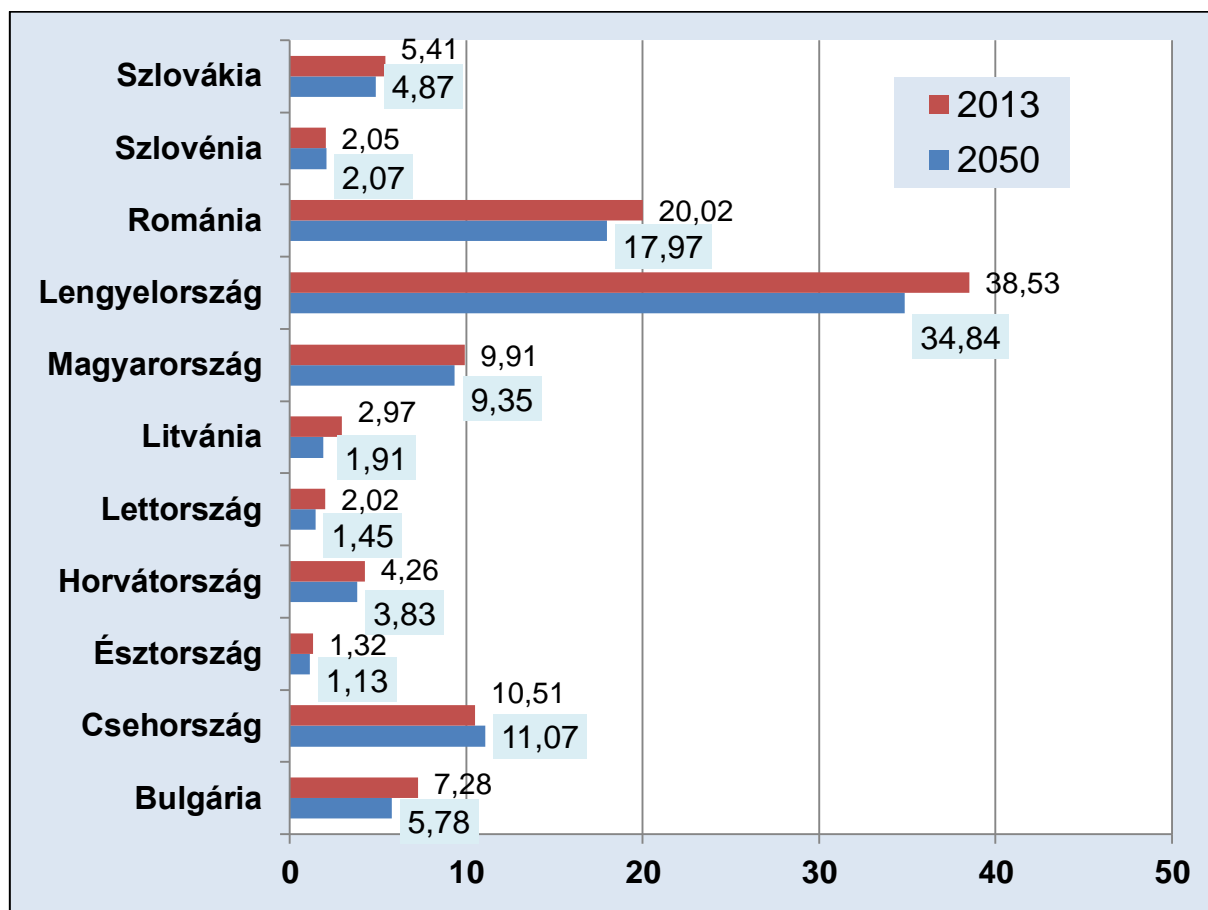

Forrás: Eurostat, (2014)

Különösen fontos kérdés, hogy mint peremtérség, Magyarország inkább a centrum fejlődését követi, vagy a gazdasági és társadalmi folyamatok az ún. Kelet felé orientálják. A gyorsan változó globális világrendben Európa folyamatosan veszít gazdasági és politikai súlyából, mint centrum egyre erőtlenebbé válik, és – a jelenlegi trendeket feltételezve – egyre kevésbé lesz képes segíteni a környező területek fejlődését. Jól látható például az a divergencia, ami az euróövezet magyarországi és a déli államok között alakult ki a 2008/2009-es válság kirobbanása óta.

Az 1989/1990-es rendszerváltások nagy társadalmi ábrándja volt, hogy a sokat szenvedett Közép-Európa - csatlakozva a Nyugathoz, - végre eléri annak fejlettségi szintjét (életszínvonalát, életminőségét). Ehhez képest viszonylag sokat kellett várni arra, hogy a térség államai 2004-ben csatlakozhassanak az európai integrációhoz. A csatlakozás csak részben igazolta a várt reményeket, bár összességében a térség felzárkózása, ha rendkívül alacsony ütemben is, statisztikailag kimutatható. Ugyanakkor a meglévő fejlettségbeli különbségek a közép-európai emberek számára rögtön tapasztalhatóak lettek!

2. ábra: Az új tagállamok népességszámának várható alakulása 2050-ig (millió fő)

Forrás: Eurostat, (2014)

Az Európai Unió regionális és kohéziós politikája jelentős forrásokat juttat az új tagállamok fejlesztésére. A különbségek természetesen nem tűnhettek el azonnal, ugyanakkor az egységes gazdasági térben az egyén lehetőségei kinyíltak. A szabad munkaerő-áramlást kihasználva a gazdagabb nyugat-európai országokba rengetegen telepedtek át munkát vállalni a szegényebb, közép-kelet európai országokból. Csak Romániát és Bulgáriát körülbelül 3 millióan hagyták el az utóbbi esztendőben, de a balti államok lakosságának is körülbelül 10-15%-a keresett megélhetést Nyugat-Európában. (Pontos statisztikákat bemutatni szinte lehetetlen, hiszen nincsenek teljes körű adatok a migránsokról minden országban.)

A közép-európai EU-tagállamok népessége 2050-ig mintegy 10%-kal csökkenhet, 104 millió főről, 94 millióra. Mindeközben az Unió teljes lakossága 507 millió főről 525 millió főre emelkedhet (2. ábra). A demográfiai visszaesés, a korösszetétel, valamint a képzettségi szerkezet – a továbbra is erőteljes elvándorlás miatt bekövetkező – átalakulása ronthatja a térség versenyképességét, az európai és a világgazdasági folyamatokban erősen csökkenhet a közép-európai régió súlya. Az előrejelzés szerint különösen aggasztó demográfiai helyzet alakulhat ki a balti államokban: Litvániában akár egyharmadával, Lettországból 28%-kal is visszaeshet a lakosság száma az évszázad közepére. Bulgáriában több mint 20%-kal, Lengyelországban, Szlovákiában vagy Horvátországban több mint 10%-os lehet a csökkenés. (Eurostat, 2014.)

Akár meglepő is lehet, hogy a közép-európai államok „állva” figyelik a történéseket, sőt, ha Nyugaton a bevándorlás korlátozását emlegetik, akkor gyakran hangosan tiltakoznak az uniós jogokra hivatkozva. (Adminisztratív korlátozásokkal nem lehet eredményesen akadályozni a folyamatokat.) Erőforrás-elszívás folyik, a humán erőforrásé. A gazdagabb, úgynevezett centrum térségek magasabb fizetéssel, jobb életkörülményekkel, kiszámíthatóbb jövőképpel nagy vonzerőt gyakorolnak. Nem új folyamat ez, és Magyarországon belül is megtapasztalhattuk. Budapest és Közép-Magyarország gazdasági fejlődését a vidéki térségekből érkezők nagyban segítették a korábbi évtizedekben, és napjainkban már használatos térségek elnéptelenedésének fogalma. De ha egyszer megszűnik ez az erőforrás, mi lesz utána?

A negatív demográfiai folyamatok várhatóan néhány év múlva alaposan megnehezítik a nemzetállamok működőképességét Közép-Európában, miközben a demográfiai mutatók már most is nagyon kedvezőtlenek az országokban. Az elöregedő társadalmak az innovatív társadalmi csoportjaitól kénytelenek megválni, így jelentős belső társadalmi konfliktusok keletkezhetnek. Ezek pedig – hatva a politikai folyamatokra – az érintett országok „balkanizálódását” okozhatják.

Magyarország

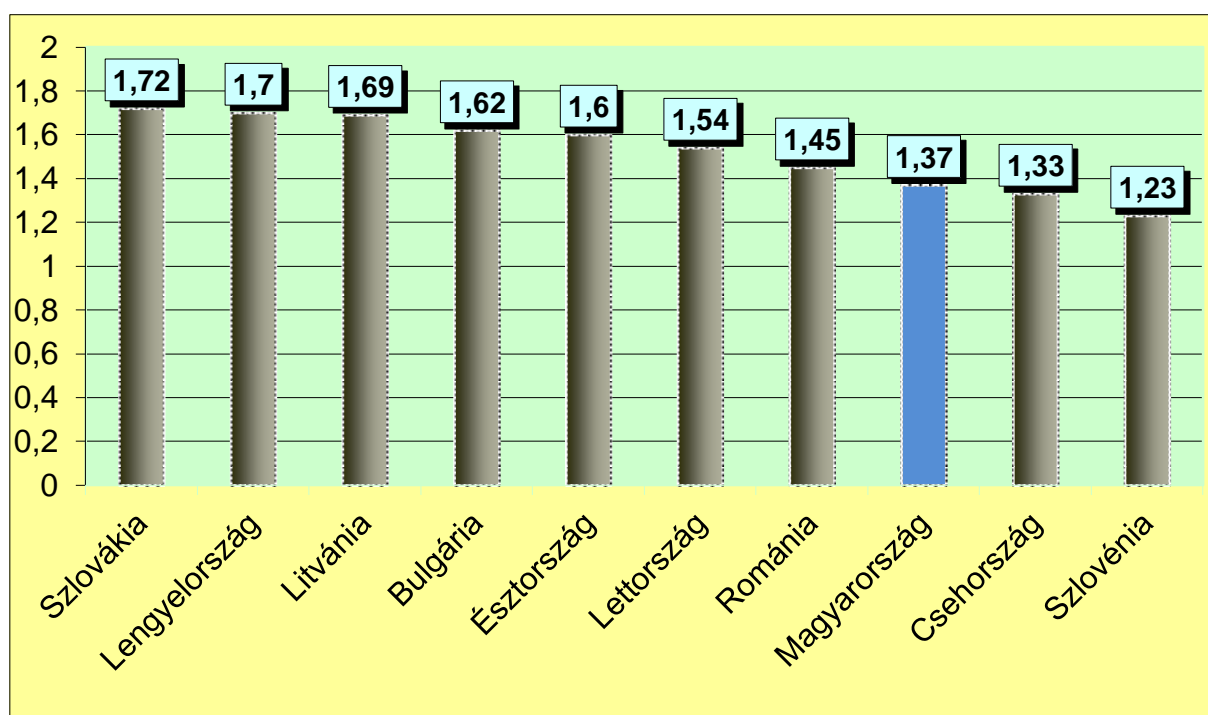
A magyar politikai-társadalmi gondolkodás történetét évszázadokon át meghatározta a nemzeti függetlenség, önállóság kérdése. Gyakorlatilag Mohács óta a szomszédos birodalmak függőségében élt az ország. A magyar társadalom ilyen keretek között próbált meg újra és újra előbbre jutni, gyakran a nyugati magasabb fejlettséget tekintve példának. A recept sokszor egyszerűnek tűnt: Át kell venni a nyugati mintákat, és a hazai környezetbe át kell ültetni ezeket. A „mintakövetésre” számos példa volt az elmúlt évezredben Szent Istvántól napjainkig. A Habsburgok által bevezetett felvilágosult abszolutizmus, az európai abszolutista államok mintáját követte. A Kiegyezés utáni ipari forradalom, vagy akár az erőszakos rákosista iparosítás – részben⁵ – a nyugati példákat tekintette követendőnek. Az 1918-as polgári demokratikus fordulatot – amelyet történelmi kísérletnek tekinthetünk

arra, hogy a történelmi Magyarországot a nyugati értékek szellemében megmentse – Trianon tragikusan zárta le. A szocialista rendszerek bukásával a kilencvenes évek rendszerváltása ismét a nyugati mintakövetés (történelmi szükségszerűség?) lehetőségét hozta el.

A mintakövetés azonban a múltban sosem sikerült igazán. A társadalmilag elvárt cél, a felzárkózás a világ fejlett részéhez, sosem következett be. A sok-sok kudarc és nemzeti traumák ösztönözték a nyugattól eltérő, saját magyar út keresését. Ezt jól megjelenítette például a XX. század húszas-harmincas éveiben kibontakozó népi-urbánus szembenállás.

A XXI. század első évtizedeire – az ország belső gondjai, az Unió gazdasági és működésbeli problémái következtében – a nyugati minták alapján várt modernizáció ismét válságba jutott Magyarországon. A nyugati mintakövetést talán első alkalommal „színesíti”, hogy most maga Európa is gyengülőben van. Ilyen körülmények között kerülhet(ne) elő ismét a „sajátos magyar út gondolata”, és ezzel együtt a nyugati minták követésének vagy a tőlük való távolodásnak a kérdése. Az is tény, hogy számos mutatót és folyamatot tekintve, a magyar gazdaság és társadalom korántsem közelít a Nyugathoz, inkább sok tekintetben lemarad, vagy a Kelethez (a Balkánhoz) konvergál.

3. ábra: A GDP növekedése a közép-európai államokban 2004 és 2012 között
(Egy főre jutó GDP, vásárlóerő-paritás alapján)

Forrás: Eurostat, (2014)

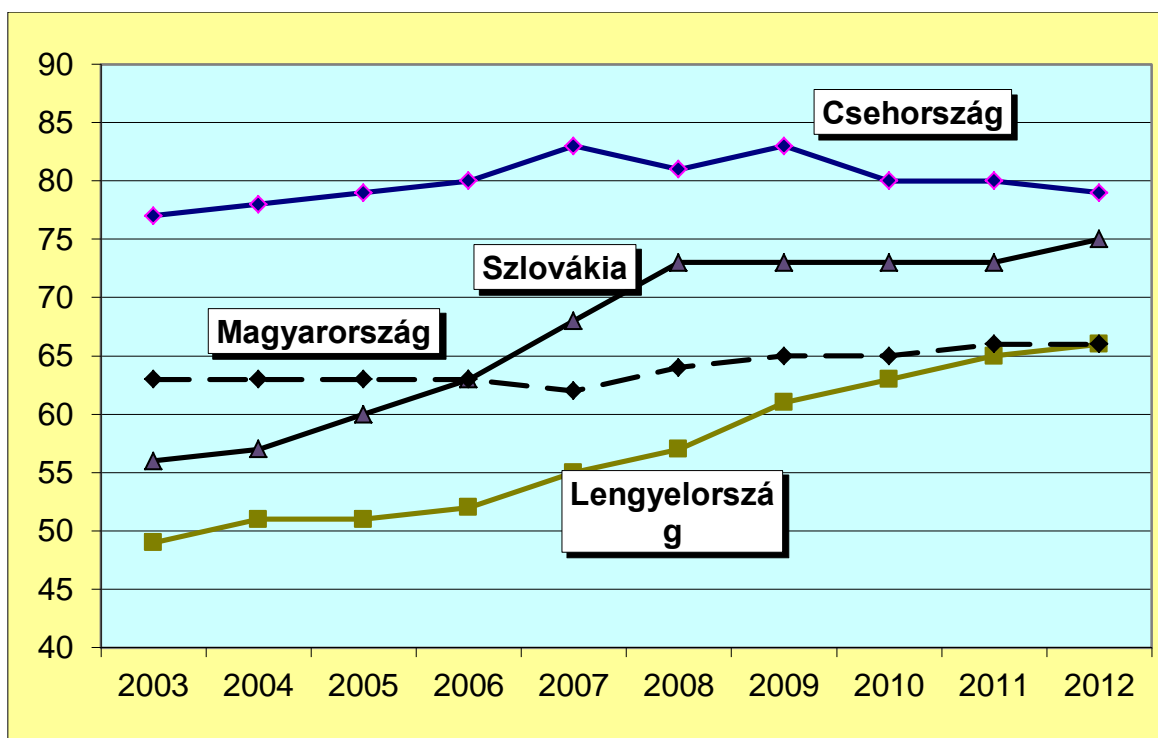
Az uniós csatlakozás óta a hazai gazdaság lassabban fejlődött, mint a térségbeli versenytársaké. A visegrádi csoport másik három állama összességében sokkal dinamikusabb növekedést mutatott, mint Magyarország. Bár Szlovénia és Csehország üteme alacsonyabb volt, ma is fejlettebbek nálunk. Az elmúlt évtized dinamikus növekedése miatt tátrai kistigrisnek nevezett Szlovákia is meg-

előzte Magyarországot az egy főre jutó GDP alapján mért rangsorban. Lengyelország uniós csatlakozás utáni gazdasági teljesítményével 2013-ra gyakorlatilag utolérte hazánkat. Az adatok alapján a balkáni uniós államok is erőteljesebb fejlődést mutattak, és lassan ugyan, de közelednek a magyar mutatókhoz. (3. ábra)

Az Európai Unióban jelentősek a területi különbségek, és ezen a téren 2004 után csak kis mértékben történtek változások. Ha az új tagállamok régióinak 2004 utáni „teljesítményét” tekintjük, az látható, hogy több lengyel és román térség is jelentős előrelépést tett, 8-10%-ot is javítva relatív helyzetén, közelítve az uniós átlaghoz. Közben a magyar régiók többsége egy helyben topogott, viszonylagos helyzetük ezzel romlott. A Dél-Alföld és a Dél-Dunántúl ugyanazon az értéken állt 2011-ben, mint 2004-ben, az Észak-Alföld kicsit javított (2%), Észak-Magyarország viszont rontott (1%). Tanulságos, hogy a Dél-Dunántúl a csatlakozás után években csúszott a legszegényebb húsz régió közé. Ezzel szemben Kelet-Szlovákia éppen 2004 után lépett ki ebből a csoportból. (1. táblázat)

2011-ben a hét magyarországi régióból négy az Unió húsz legszegényebb térsége között szerepelt (vásárlóerő-paritáson számolt egy főre jutó GDP alapján). Észak-Magyarország (Nógrád, Borsod-Abaúj-Zemplén és Heves megye) a legrosszabban teljesítő magyar régió, ahol az egy főre jutó GDP mindössze az uniós átlag 40%-át érte el. Nem sokkal volt kedvezőbb a helyzet az Észak-Alföldön (Jász-Nagykun-Szolnok, Hajdú-Bihar és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyékben), ahol 43, illetve a Dél-Alföldön (Békés, Csongrád és Bács-Kiskun), ahol 44% volt a mutató. De a Dél-Dunántúlon (Somogy, Baranya és Tolna) is csak 45%. Magyarország teljes keleti és déli része az Unió legszegényebb térségei között található. A legszegényebb régiók között a magyar térségek mellett csak a lengyel, a bolgár és a román periferia térségei szerepelnek rendszeresen. A legrosszabb mutatóval a bolgár Severozapaden rendelkezett (29%). (1. táblázat)

4. ábra: A visegrádi négyek konvergenciája az uniós átlaghoz

Forrás: Eurostat, (2014)

A Magyarországon növekvő területi különbségeket és a relatív szegénység mutatója, hogy – az uniós támogatások miatt fontos – 75 %-os határt a hét régió közül csak Közép-Magyarország lépte át (110%). Bár Szlovákiában is jelentősek a különbségek a főváros és a vidék között, Pozsony kiemelkedő gazdagsága mellett a három másik régió 51–72% között állt 2011-ben, közel ahhoz a szinthez, ahol Nyugat-Magyarország.

Összességében megállapítható tehát, hogy a magyar régiók fejlettségüket tekintve nemhogy közelítettek volna az uniós átlaghoz, hanem inkább a keleti (bolgár, lengyel, román) régiókhoz kerültek közelebb az elmúlt években.

1. táblázat: A 2011-ben legszegényebb 20 régió az EU-ban, az egy főre jutó GDP alapján
(vásárlóerő-paritás szerint, EU27 átlag = 100) *

Sorszám	Régió	Ország	GDP uniós
1.	Severozapaden	BG	29 (27)
1.	Nord-Est	RO	29 (23)
3.	Severen tsentralen	BG	31 (27)
4.	Yuzhen tsentralen	BG	32 (27)
5.	Sud-Vest Oltenia	RO	37 (28)
6.	Severoiztochen	BG	38 (31)
6.	Yugoiztochen	BG	38 (32)
8.	Sud-Est	RO	39 (31)
9.	Észak-Magyarország	HU	40 (41)
9.	Sud-Muntenia	RO	40 (29)
11.	Nord-Vest	RO	42 (32)
12.	Észak-Alföld	HU	43 (41)
13.	Dél-Alföld	HU	44 (44)
13.	Lubelskie	PL	44 (35)
13.	Podkarpackie	PL	44 (35)
16.	Dél-Dunántúl	HU	45 (45)
16.	Centru	RO	45 (34)
18.	Podlaskie	PL	47 (38)
18.	Warمیńsko-Mazurskie	PL	47 (39)
20.	Swietokrzyskie	PL	49 (39)

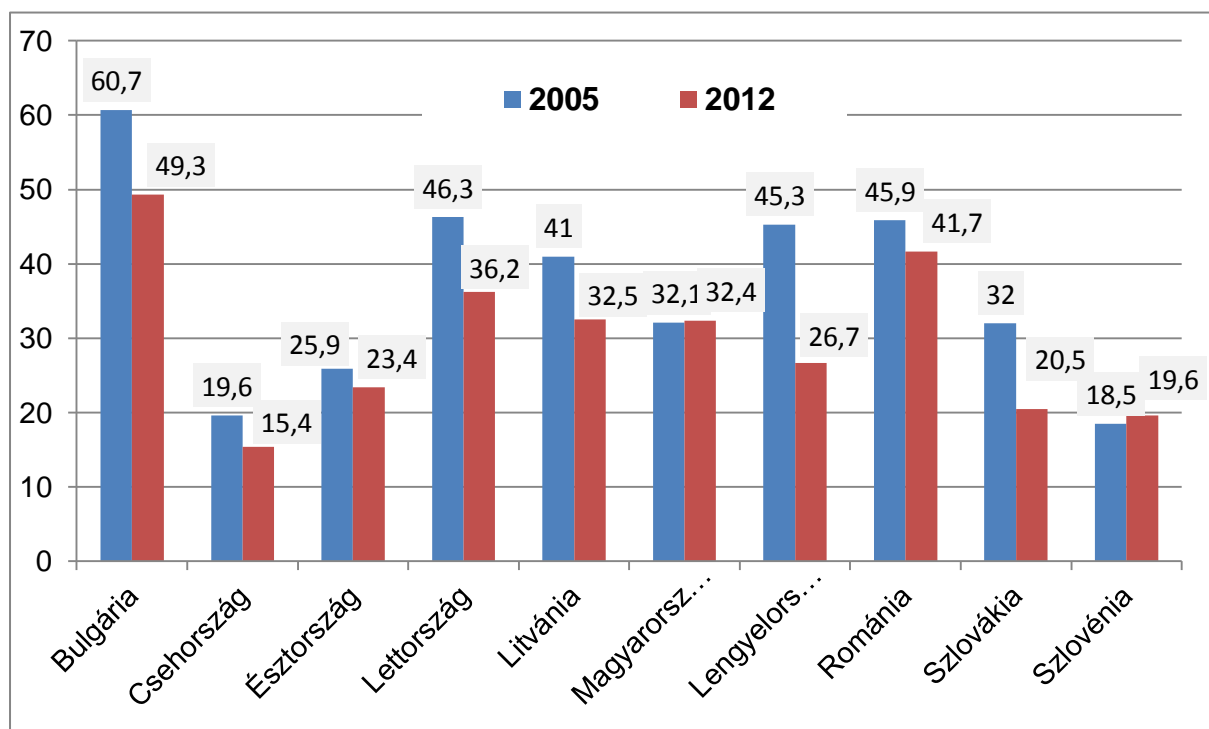
Forrás: Eurostat, (2014) * 2011-es GDP adatok alapján, zárójelben a 2004-ös adatok alapján

A szegénység kérdése és a szegények társadalmi szerepe, súlya alapvetően határozza meg egy demokratikus, tehát a polgári részvételen nyugvó államműködés minőségét. 2012-ben az EU 28 tagállamában a népesség 24,8%-a volt kitéve a szegénységnek vagy a társadalmi kirekesztettség kockázatának (Eurostat).⁶ Arányuk Bulgáriában 49%, Romániában 42%, Magyarországon – a 6. legrosszabb értékkel az EU-ban – 32% volt. A közép-európai országok közül Csehországban 15%, Lengyelországban 27%, Szlovákiában 21% volt ez a mutató. 2004 után több közép-európai államban is javulás volt tapasztalható, például Lengyelországban vagy Szlovákiában. Ugyanakkor Magyarországon 2012-ben több szegény élt, mint az uniós csatlakozás évében 3,2 millió fő volt ilyen kockázatoknak kitéve.

Egy másik – de hasonló – statisztika szerint 2012-ben az Unió lakosságának 10%-a tartozott az ún. anyagilag súlyosan depriváltak közé.⁷ Igen nagy területi különbségek figyelhetők meg az adatokból. Például amíg Svédországban és Luxembourgnban az arányuk 1%, addig Bulgáriában a népesség 44, Romániában 30, Lettországnban és Magyarországn 26%-a élt ilyen körülmények között.

Magyarországn romlás történt az elmúlt években, miközben a többi visegrádi állam mindegyike tudta csökkenteni az anyagi kiszolgáltatottságn élők arányát. De pozitív elmozdulások történtek a balkáni államokban is. Ezeket a folyamatokat a 2008 utáni válság némiképp megakasztotta, de megfordítani nem tudta. Ugyanakkor Magyarországn 2008 után folyamatosan növekszik az anyagi kiszolgáltatottságn élők száma és aránya, és ezt tekintve is elszakadtunk a közép-európai folyamatoktól, és a mutatók szerint Bulgária és Románia felé közelít a magyar társadalom.

4. ábra: A szegénységnek vagy társadalmi kirekesztettség kockázatának kitétek arányának változása Közép-Európában (2005* és 2012 között)

Forrás: Eurostat, (2014) * Románia és Bulgária 2007.

A balkáni államokkal történő összehasonlítás, és az ezekből levont gyakran túlzó – már-már apokaliptikus – következtetések az utóbbi években gyakori jelenséggé váltak mind a közbeszédben, mind a szakmai publikációkban. Tény, hogy egyre több magyar mutató hasonlatos a román és bolgár vagy akár szerb adatokhoz, mint a többi közép-európai állam mutatóihoz. Így van ez az oktatás eredményességét bemutató a PISA-jelentéstől, a különböző hitelminősítők osztályozásán át a különféle korrupciós indexekig vagy az országok versenyképességét bemutató rangsorokig. Természetesen lehet ezeket – gyakran joggal – kritizálni, de tény, hogy Magyarország és a magyar társadalom helyzetét tükrözik. És ha nem feltétlenül fogadja is el ezeket minden szereplő, ezen értékelésekre érdemes figyelni. Már csak azért is, nehogy önbeteljesítő jóslatokká váljanak.

Összegzés

A világgazdasági folyamatok, benne Oroszország erősödése, (esetleges) térnyerése, az Európai Unió gyengülése, világgazdasági térszűkítése, Közép-Európa társadalmi és gazdasági instabilitása a jövőben átrajzolhatja Európa társadalmi és politikai értelemben vett „belső” határait. Amit ma Közép-Európának tekintünk, az talán holnap Kelet-Európa lesz. Mivel Magyarország az Európai Unió peremén helyezkedik el, ennek az átalakulásnak fontos szereplője és elszenvedője (esetleg nyertese) is lehet. A változások kimenetelét döntően befolyásolhatja az is, hogy milyen belső társadalmi-politikai és gazdasági folyamatok határozzák meg az ország útját az elkövetkező években. Bár a bevezetőben feltett kérdésre („Hová tartozik és merre tart Magyarország?”) – egyértelmű válasz nehezen adható, úgy vélem, a helyes út maga a folyamatos válaszkeresés.

A jövőben a felelős válaszkeresésnek kell meghatároznia a hazai szellemi, gazdasági és politikai elit tevékenységét. Már csak azért is, mert egy lecsúszó (balkanizálódó) társadalom könnyebben válhat ama bizonyos „Kelet” részévé.

Felhasznált irodalom

EUROSTAT (2014): Az Európai Unió Statisztikai Hivatalának a Honlapja

Hozzáférés: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/themes> (letöltve: 2014.05.26.)

EUROSTAT (2014): Regional GDP - GDP per capita in the EU in 2011: seven capital regions among the ten most prosperous – Eurostat, Eurostat Release 29/2014. 2014.02.27.

Hozzáférés: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/1-27022014-AP/EN/1-27022014-AP-EN.PDF (letöltve: 2014.03.27.)

HUSSAIN, Y. (2014): China and Russia's US\$400-billion natural gas deal 'complicates' new LNG projects. *Financial Post*, 2015.05.21. Hozzáférés: http://business.financialpost.com/2014/05/21/russia-china-natural-gas/?_lsa=0f51-3d4b (letöltve: 2014.05.26.)

IVÁN M. (2010): Oroszország: arccal a múltba vagy vissza a jövőbe? *Kitekintő*, 2010. március 20.

Hozzáférés: <http://kitekinto.hu/europa/2010/03/20/oroszorszag-arccal-a-multba-vagy-vissza-a-jovbe/#.U3SsrHasdHA> (letöltve: 2014.04.12.)

PERLEZ, J. (2014): China and Russia Reach 30-Year Gas Deal. *New York Times*, 2014. május 21. Hozzáférés: http://www.nytimes.com/2014/05/22/world/asia/china-russia-gas-deal.html?_r=0 (letöltve: 2014.05.26.)

WEINER Cs. (2014): Az unió és Oroszország gázkapcsolatainak néhány aktuális kérdése. In: *Vélemények, kommentárok, információk*. Magyar Tudományos Akadémia Világgazdasági Kutatóintézet. Budapest, 2011. március 10. 224. szám. Hozzáférés: www.vki.hu/sn/sn_224.pdf (letöltve: 2014.03.26.)

Hivatkozások

¹ A Nyugat-Balkán uniós tagsága – feltételezve az integráció fennmaradását – gazdaság-földrajzilag determinált. Törökországgal – amennyiben csatlakozási folyamata felgyorsulna – az Unió átlépné Európa határait, és a Közel-Kelet felé erősödhetnének meg kapcsolatai.

² Az ukrán válság következtében 2014 májusában már Lengyelországban is jelen van az amerikai légierő néhány kőteleke.

³ Az ún. „közelkülföldnek” az egykori Szovjetunióhoz tartozó államokat tekintik.

⁴ Ukrajnától 2014. áprilistól ennél is többet, 485 dollárt kér a Gazprom.

⁵ A szocialista iparosítás természetesen nem önmagában a kapitalizmust tekintette a mintának, sőt élesen fellépett ellene. Úgy vélték, a nyugat-európai fejlettség eléréséhez Közép-Európában is a korszakban húzóiparágaknak tekintett nehézipari ágazatokat fejlesztése szükséges. Az uralkodó elit meggyőződése volt, hogy a hamarosan kitörő 3. világháborúban a kommunista rendszer csak akkor tudja legyőzni a kapitalizmust, ha ehhez a gazdasági fejlettsége is megvan.

⁶ Igaz legalább az egyik megállapítás a következőkből: szegénység kockázatának kitett, súlyos anyagi nélkülözésben élő, nagyon alacsony munkaintenzitású háztartásban él.

⁷ Anyagilag deprivált a háztartás, ha a következő kilenc probléma közül legalább három jellemző rá.

- hiteltörlesztéssel vagy lakással kapcsolatos fizetési hátralék,
- váratlan kiadások fedezetének hiánya
- anyagi okból nincs telefon
- anyagi okból nincs színes TV
- anyagi okból nincs mosógép
- anyagi okból nincs autó
- évi egyhetes üdülés hiánya
- kétnaponta hűtőfogyasztás hiánya
- lakás megfelelő fűtésének hiánya

A korrupció mérhetősége

Az utóbbi években egyre több hazai és nemzetközi kutató intézet foglalkozik korrupció kutatással. Mi tagadás számos vizsgálati lehetőséget nyújt a téma, a felsőszintű korrupciótól a mindennapi korrupcióig egyaránt. Néhányan a korrupció meghatározására és megjelenési fajtáira, míg mások a különböző területeken megjelenő korrupció feltárására, és szintjének mérésére, megint mások kialakulásának okaira vagy éppen társadalmi-gazdasági következményeire, illetve annak mértékére koncentrálnak. Ebben a tanulmányban ez utóbbit kívánom megvizsgálni, azaz miről tájékoztatnak bennünket a különböző kutatások, mennyire hihetünk a különböző korrupciós mutatóknak, egyáltalán mérhető-e a korrupció. A vizsgálatban elsősorban szekunder kutatásokra támaszkodom, de felhasználom azoknak a kérdőíveknek a kiértékeléséből származó következtetéseket is, amelyeket 2012 és 2013 között vettem fel, elsősorban felsőoktatási intézmények levelezős hallgatóinak közreműködésével.

In the last couple of years, more and more – both national and international - research institutions have been studying corruption. There is no gainsaying; the topic provides various research opportunities, from top-level to common life corruption. On one hand, the variations of corruption's definitions and manifestations can be observed, while on the other hand the emphasis can be put on discovering it on different fields and measuring its level. In addition, investigations are also held on the causes of its development or its socio – economic impacts, as well as its extent. This treatise aims to investigate the latter one. In more detail; what different studies inform us about, how trustworthy the various measures of corruption are, and even more importantly; whether corruption can be measured at all. However, the paper relies on mainly secondary sources; the conclusions of a questionnaire survey conducted among high school students from 2012 till 2013 are also detailed.

Bevezetés

A korrupció mérésére irányuló törekvések a századfordulótól váltak jellemzővé. Ennek alapvető oka, hogy az 1970-80-es évek után kezdtek nemzetközi szinten nyíltan beszélni a korrupció okozta problémákról, és ekkor kezdődött el az összefogás az országok közötti korrupció elleni küzdelemben. Az együttműködés fokozatos kiépítésének köszönhetően az 1990-es évektől számos egyezmény született, amelyek során megfogalmazott speciális tényállások fokozatosan beépültek/épülnek az egyezményt aláíró országok büntető törvénykönyvébe.

Ma már több nemzetközi és magyar kutatóintézet készít rendszeresen jelentést, felmérést a korrupciós fertőzöttségről, annak elfogadásáról, gyakorlatáról. Ezek között szerepel a Freedom House, az Open Society Institute, a Transparency International, Gallup-monitor vagy a magyarok közül például a MÁST és a TÁRKI. A felsorolt szervezetek által készített felmérésekből egyik legismertebb a Transparency International által évente készített Korrupció Érzékelési Index (Corruption Perception Index).

A korrupció mérésének nehézségei

A korrupció mérése kapcsán az első és talán legfontosabb kérdés, hogy lehet-e mérni a korrupciót? Ha igazán őszintén akarunk válaszolni, akkor azt kell, hogy mondjuk, lehetetlen...

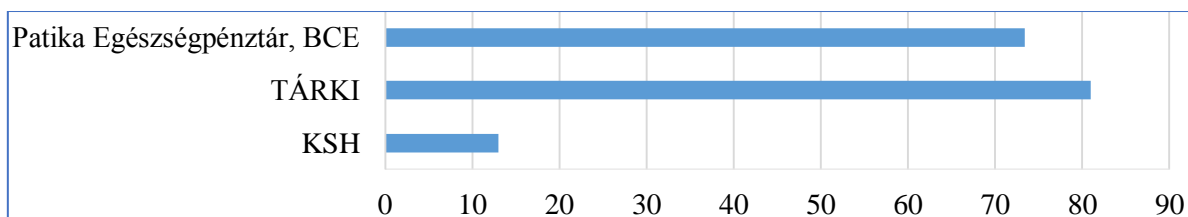
1. Ennek egyik alapvető oka, hogy már a megméréndő jelenség meghatározásával is gondunk van. Nincs egységes mindenki által elfogadott fogalom, még a szakértők között sem. Ha pedig nem ismerjük mit jelent az általunk értékelt jelenség, mi alapján tudjuk megítélni annak mértékét. Szente (2006-2007) szerint a legtöbb fogalomalkotás azonos, vagy legalábbis hasonló kulcseleket, ismérveket használ. Az eltérő definíciók leginkább abban különböznek egymástól, hogy a társadalmi jelenségek mely körét kívánják átfogni, azaz hogy hol húzzák meg a korrupct és a nem korrupct magatartásformák közti határvonalat. A bevezetőben említett általam készített empirikus kutatás ezt a jelenséget tökéletesen igazolja. A vizsgálatban résztvevők (184 fő) többek között egy közvélemény kutatási feladatot töltek, ahol 30 szituációt kellett besorolni aszerint, hogy korrupcióról van-e szó, vagy fennáll-e a veszélye a korrupciónak, illetve az adott gyakorlatnak nincs kapcsolata a korrupcióval. A 30 eset egyikében sem született egységes válasz, azaz a közel 200 megkérdezett mindegyike másképp értelmezte mi számít korrupciónak és mi nem. (Fenyvesi, 2013.b). Az egyik probléma tehát, hogy a felmérések során a megkérdezett személyek mást és mást értenek korrupció alatt. Így a válaszok sem lesznek teljes mértékben összehasonlíthatóak.

Ezért, hogy minél inkább kiszűrjem a korrupció értelmezéséből adódó problémákat, ebben a tanulmányban a korrupció – az alábbiakban olvasható – általános meghatározásából indulok ki, amely nem zárja ki a mindennapi eseteket sem. Ilyenek például a kapcsolatok, összeköttetések fontossága, az ügyintézés gyorsításáért adott „ajándék”, stb. Ennek fontosságát hangsúlyozza Papanek (2008) is egyik tanulmányában, és a következő meghatározást adja a korrupciónak: „Korrupct az a személy, aki – közvetlen vagy közvetett önérdékből – megszegi a közösségi együttélés egy vagy több olyan szabályát, amelynek érvényesüléséért ő a felelős.” (2008:130). Hasonlóan definiálja a Transparency International magyarországi tagozata is a korrupciót egyik kutatásában: „Korrupciónak tekintjük, ha valaki azért él vissza a rábízott hatalommal és jogokkal, hogy önmaga számára előnyt szerezzen (Székely et al, 2012:6).

2. A korrupció mérhetőségének másik problémája, hogy a felmérések során nincs olyan módszer, amellyel őszinte válaszra bírhatnánk a kérdőívekre válaszolókat (Sik, 2001).

Bár a legtöbb esetben a kérdőívek névtelenek, még sincs garancia arra, hogy valóságghú információkat kapunk. Ezért nehéz eldönteni, hogy az azonos időben felvett, de különböző eredményeket mutató kutatások közül (1. ábra), melyiket tartjuk a leginkább valóságghú adatnak.

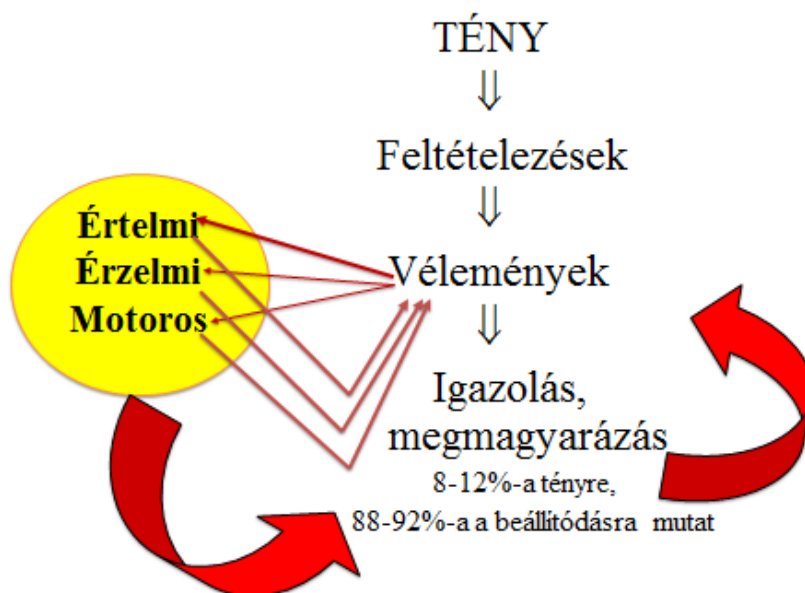
1. ábra. 2009-ben fizetett hálalépnz összege 3 különböző tanulmány szerint (Mrd Ft)

Forrás: Fenyvesi (2013.a)

- Az olyan felmérésekben, ahol nincs megfelelő ismeretünk, a médiára, ismerősök, barátok véleményére, stb. támaszkodunk. Így a saját állásfoglalásunkat, a valóságról bennünk kialakított képet befolyásolják a minket ért információk. Egy adott dologgal kapcsolatban a tények és a véleményünk között ezért igen mély lehet a szakadék.

2. ábra. A tényeket átalakulását befolyásoló attitűdök

Forrás: saját szerkesztés

Véleményünk nemcsak a tényeket tartalmazza, hanem a feltételezéseket és abból levont következtetéseket is (2. ábra). A nem teljes körű, vagy téves információkból származó általánosítások pedig inkább hasonlítanak „előítélthez”, mint a valóságos helyzet feltárásához.

- Az is torzítja a felmérésekben felvett válaszokat, hogy a korrupció negatív tartalmat hordoz, aminek következtében az emberek gyakran félnek beszélni a jelenségről.
- A kutatási téma szenzitív, ezért minél kiterjedtebb vizsgálatok folynak, annál több olyan ügylet kerülhet felszínre, melyek által az ország nemzetközi megítélése jelentős mértékben is romolhat, ez a körülmény pedig elbizonytalaníthatja a döntéshozókat.¹
- Mivel a korrupció nem „értékteremtő” folyamat, ezért a legtöbb esetben, azokban a makrogazdasági számításokban sem szerepel, ahol a nem megfigyelt gazdaságról készítenek becsléseket (Bhattacharyya, 1999) (Schneider, 2007). Néhány felmérésben a rejtett gazdaság részének tekintették a korrupciót is, abból kiindulva, hogy olyan jövedelmeket generál, amelyek az adózás és a kötelező társadalombiztosítás rendszerébe nem kerülnek be, és amely a gazdasági szereplők jövedelemallokációját megváltoztatja (Schneider, 2007).

Így sokkal inkább beszélhetünk becslésről, mint mérésről a korrupció mértékének beazonosítása kapcsán.

A korrupció mérésének módszerei

Számos szerző véleménye az, hogy a korrupció szintje nem mérhető, mivel rejtett jelenségről van szó, és ezért hiányoznak a megfelelő információk (Sik, 2001) (Johnston, 1990).

Szente (2007) szerint a korrupció kutatásokat illetően vannak alapvetően teoretikus jellegű, analitikus feldolgozások, valamint empirikus adatgyűjtés alapján álló munkák. A korrupció tapasztalati úton való vizsgálatát igen nehéznek tartja, mivel ezek az információk nagyon bizalmasak, és a lehetséges adatforrások nem érdekeltek a vonatkozó bizonyítékok megismerhetőségében. Ezért úgy gondolja a korrupcióról nehéz úgynevezett kemény adatokat szerezni.

Sik (2001) szerint a becslésnek alapvetően két módszere van (1. táblázat). Ebből az egyik módszer az ún. **percepció – érzékelésen alapuló mérés**. A percepció módszerrel felvett méréseknél abból indulnak ki, hogy a korrupció nem más, mint amit a hétköznapi emberek észlelnek. A korrupció mértéke, illetve a róla való vélekedés között szoros kapcsolat áll fenn. Az ilyen jellegű felmérések feltételezik, hogy a megkérdezettek képesek és hajlandók nyilatkozni, és pontosan tudják érzékelni a korrupciót, ha nem is tudják definiálni azt.

A másik módszer a **megközelítéses mérés**. Ezt a módszert alkalmazó kutatók úgy vélik, nagy biztonsággal lehet mérni a korrupció egyes megnyilvánulási formáit. A korrupciós jelenség jól megragadható formáiból következtetnek annak általános mértékére. Ilyen felmérésnél például a korrupciós ügyek gyakoriságára kérdeznék rá („Milyen gyakran ad hálapénzt?” „Felajánlottak-e már Önnek csúszópénzt?”).

1. táblázat. A korrupció mérésének típusai (Saját szerkesztés)

	Percepció módszer		Közelítéses módszer	
	Közvetett	Közvetlen	Általános	Különös
Országos minta	Az érzékelés következetessége alapján	A józan ész segítségével	Az általános gyakorlat alapján	A különös gyakorlat alapján
Célcsoport		A tevékenység érzékelése alapján		
Altípusok	Államellenes ethosz Intézményi környezetbe vetett bizalom hiánya	Pl. vesztegetésre hajlamosító helyzetekben vizsgálódik	Korrupciós ügyletek gyakoriságának vizsgálata (Pl. hálapénzadás)	
Előnyök és hátrányok	Nem lehet definiálni. Ki-ki másként gondolja. Túl/alulbecsüli a valóságot. Rugalmatlan (előítéleten, sztereotípián alapul).		Kiküszöböli a korrupcióval kapcsolatos félreértelmezések lehetőségét. Nem engedi érvényesülni a média és politika torzító hatását. A korrupció mértékének becslése mellett alkalmas a korrupció társadalmi, gazdasági okainak kutatására. A korrupció “valós” mértékét alulbecsüli.	

Forrás: Sik (2001)

A közvetett mérés különböző helyettesítő mutatókat használ a korrupció érzékelésének megközelítésére. Például az állami hatóságokkal szembeni bizalom mértéke. A közvetlen mérés a korrupció konkrét eseteit kutatja.

Az országos minta nagy előnye, hogy a becslés a népesség nagy és reprezentatív mintáján alapul. Hátránya, hogy a megkérdezettek egy részének nincsen, vagy kevés a tapasztalata a témakörrel kapcsolatban. A megkérdezettek ilyenkor gyakran média információk, ismerősökkel, barátokkal történő beszélgetésekből leszárt tapasztalatok, politikai hovatartozás alapján válaszolnak. A célcsoportnál ez a helyzet fordított. Ők tájékozottabbak a korrupció meghatározását, illetve egy-egy adott fajtáját illetően, de a minta jóval alacsonyabb (így nem reprezentatív), mint az országos esetén.

Az Állami számvevőszék (Báger, 2012) egyik tanulmánya szerint a következő mérési lehetősége állnak rendelkezésünkre a korrupció szintjének meghatározására:

- anonim kérdőívek kitöltése vagy önbevalláson alapuló vizsgálatok (survey-k);
- a korrupciós észlelés (percepció) közvetett módszerének alkalmazása;
- a korrupciós büntetőjogi eljárások valós számának alakulása egy adott időszakban;
- a korrupció korrelációs módszerrel történő mérése egy „kemény” indikátorokhoz viszonyítva (például az adóelkerülés színvonala, a feketegazdaság nagysága egy országban).

Ezen megközelítések alapján Báger a korrupció mérésének két módszertani irányát, az úgynevezett vizsgálati (survey) alapú és a nem vizsgálati alapú módszereket különbözteti meg (2. táblázat). A 2. számú táblázatban a szerző leírása alapján röviden összefoglaltam a két módszer jellemzőit.

2. táblázat. A korrupció mérésnek módszerei (Saját szerkesztés)

	Vizsgálati (survey) alapú módszerek	Nem vizsgálati alapú módszerek
Megjelenési formái	kérdőív, mélyinterjú, strukturált mélyinterjú	a büntető eljárási statisztikák, a gazdasági mutatószámok alkalmazása, a feketegazdaság nagyságának becslése
Adatforrás	bárki lehet (állampolgároktól kezdve a vállalati menedzsereken keresztül a köztisztviselőkhig)	egységes nyomozóhatósági és ügyészségi bűnügyi statisztika (ENyÜBS)
Előnye	alkalmasak: - egyedi és aggregált módon való felhasználásra - valamint országok közötti összehasonlítható vizsgálatokra	- az ismertté vált bűncselekményeket, illetve azok elkövetőit tartalmazza, - tárgyilagossága következtében pedig reálisan tükrözi a mért valóságos korrupciós helyzetet
Hátránya	- szubjektív jellegű észlelési/érzékelési adatokat szolgáltathatnak - társadalmilag elfogadott erkölcsi normák határozzák meg - nem ad segítséget a döntéshozók számára a korrupció elleni küzdelemben	- az ismertté vált és regisztrált korrupciós bűnözés nagysága az összes bűnözésnek csak egy töredék hányada - az eljárások, vádemelések időpontja eltér a tényleges elkövetési időponttól (a halmazatok torzítják a statisztikát)
Példák	- World Economic Forum Globális Versenyképességi Felmérés - Üzleti Környezet és Vállalkozási Teljesítmény Felmérése (BEEPS) - Gallup Népek Hangja Felmérése - Transparency International Korrupciós Érzékelési Indexe (TI CPI) - TI Vesztegetési Index	Magyarországon az 1972 és 2004 közötti időszakban a büntető ügyiratok feldolgozása és interjú szakterületeken dolgozó szakemberekkel az Országos Kriminológiai és Kriminálisztikai Intézetben (Kránitz, 2005)

Forrás: Báger, 2012

A korrupció nagyságát mérő (becsülő) mutatók

A korrupció mérésére számtalan kísérlet született az utóbbi években. Ezek közül talán a legszélesebb körben a Transparency International Korrupciós Érzékelési Indexét (CPI) ismerik.

Korrupció Érzékelési Index (CPI)

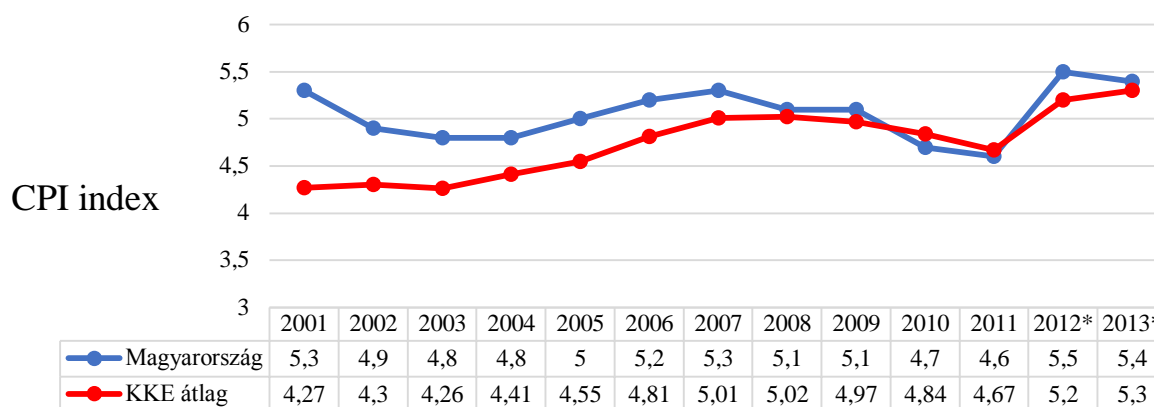
A CPI az előbbi csoportosítások alapján a percepció közvetett módszerei közé sorolható. Ezt az összevont indexet 1995 óta évente számítják különböző felmérések információi alapján, amely a politikusok és üzletemberek körében érzékelt korrupciós fertőzöttség alapján rangsorolja az országokat (Báger, 2012).

„A Korrupció Érzékelési Index (CPI) 13 olyan vizsgálat felhasználásával készül, amely szakértők és üzletemberek megkérdezése alapján méri az egyes országokban a közszektor korrupciós fertőzöttségét. Ahhoz, hogy egy ország szerepelhessen a Korrupció Érzékelési Indexben, legalább három háttérfelmérés adatainak kell rendelkezésre állnia. 2013-ban 177 ország adataiból alakították ki a rangsort. A háttérindexek pontszámait a Transparency International 0-100-as skálára vetíti, ahol 0 a korrupcióval leginkább, 100 a legkevésbé fertőzött országokat jelzi.”² 2012 előtt a pontozás 0 és 10 közötti volt (3. ábra). A 0-100-as skála lehetőséget ad arra, hogy árnyaltabban ki lehessen fejezni a különbségeket az országok között.

Bár az index nagykarriert futott be az évek alatt, néhány szerző felveti a kérdést a megbízhatóságával kapcsolatban. Báger (2012) véleménye szerint a kutatók és elemzők által végzett széleskörű vizsgálatok szerint az CPI kielégítően megbízható mérőeszköz. Az index megbízhatóságát azonban országonként változónak tartja. Maga a TI előzőekben idézett leírása alapján is olvashatjuk, hogy a 13 vizsgálatból elegendő három háttérfelmérés adata, hogy egy ország felkerüljön a CPI listájára. A mutató használhatóságával kapcsolatos kritikát évekkal ezelőtt sokkal élesebben fogalmazta meg Sik Endre (2001:248): „CPI nem más, mint az önbeteljesítő jóslat intézményesített és globalizált formája”. A megbízhatóságát olyan tényezőkkel kérdőjelezi meg, mint a külföldi szakemberek járatlansága a helyi szokásokban (ezért esetleg könnyebben belemegy a korrupcióba, hogy az ügyintézés zökkenő mentesebbé tegye). Emellett hivatkozik a Transparency International növekedés-orientáltságára: minél több országot bevonva, minél hosszabb idősort felmutatva a világ vezető egyedüli hivatalos forrásává akart válni.

Egy bizonyos, a minden évben megjelenő legújabb statisztikák igen hangzatos címmel jelennek meg („Magyarország korrump, és ezzel nincs egyedül”³). Így abban az olvasóban, aki csak a címet futja át, bizonyára egy egyre erkölcsstlenebb világkép jelenik meg. Talán ez is lehet egy ok, hogy azokban az országokban, ahol sajtószabadság van, a lakosság miért értékeli nagyobbra a korrupciós fertőzöttséget, mint amit a kérdőívek konkrét adatai feltárnak. A sajtószabadság és az érzékelt korrupció mértéke közötti ezen összefüggést többek között Wallace és Haerpfer (1999) tárja fel egyik tanulmányában.

3. ábra. A Korrupció észlelési index alakulása 2001-től -2013-ig Magyarországon és Közép-Kelet Európában (Saját szerkesztés)

Forrás: http://www.transparency.hu/CPI2013?bind_info=page&bind_id=555. (A csillaggal jelölt években a skálaérték megváltozott 0-10 helyett 0-100-ra. Az összehasonlíthatóság érdekében átváltottam az értékeket az előző skála értékeire.)

Mindenesetre igen fontos, hogy két eltérő évben készített vizsgálat alapján csak az országok pontszáma, és nem a rangsorban elfoglalt helye vethető össze. Egyik évről a másikra egy adott ország pontszámában tapasztalható változásokat okozhatja például az ország teljesítményében bekövetkezett érzékelés változása, vagy a CPI mintavételében, módszertanában bekövetkezett változás. Ha valamely ország pontszámának időbeli változását akarjuk összehasonlítani a legmegbízhatóbb mód, hogy visszanyúlunk az egyes felmérési forrásokhoz, és megvizsgáljuk, melyik tükrözi leginkább az értékelés módosulását. A Transparency International szerint a korrupció érzékelésével összefüggő lényeges változások inkább csak hosszabb idő elteltével mutatkoznak az indexben⁴.

Globális Korrupciós Barométer (Global Corruption Barometer)

A Barométer az emberek korrupcióval kapcsolatos véleménye alapján készített összegzés, amely a lakosság tapasztalatait mutatja be (Báger, 2012). Ez a közvélemény kutatáson alapuló felmérés, a világ több mint 60 országában méri, hogy az utca embere mennyire érzékeli és tapasztalja a korrupciót⁵. Az indexszel szembeni legfőbb kritika, hogy megállapított attitűdök jelentősen változhatnak, és nem állnak szükségképpen arányban a korrupciós szintekkel. Egyes országok válaszadói képesek együtt élni a magas szintű korrupcióval, míg másoknál az alacsony szintű korrupció is súlyos aggályokat kelt.

Vesztegetési Index (Bribe Payers Index)

A Vesztegetési Index a vezető exportáló országok vállalatainak külföldön való megvesztegetési hajlamára fókuszál, amely felmérésenként csaknem 30 országot rangsorol vállalataik külföldi üzleti tevékenységük során mutatott megvesztegetési hajlandóságuk alapján. Az indexet körülbelül 3 ezer vállalatvezető válasza alapján számolják ki. Arról kérdezik őket, hogy megítélésük szerint a velük üzleti kapcsolatba lépő külföldi vállalatok mennyire élnek a megvesztegetés eszközével az adott

országban. A válaszok alapján az országokat egy 0-tól 10-ig terjedő skálán rangsorolták. A nagy pontszámok a korrupciós hajlandóság alacsony voltára utalnak.⁶

Ezen méréseken kívül számos kutatóintézet végez rendszeres, vagy időszakos felmérést. Ezek közül mutatok be néhányat a teljesség igénye nélkül.

Globális Korrupciós Index (Gallup)⁷

A világ 101 országában végzett felmérések eredményéből származik. Az index számításakor két kérdésre adott választ vesznek alapul: (1) az egyik a kormányzati szektor korrupcióval történő fertőzöttségére kérdez rá, (2) a másik pedig az üzleti szféra korrupciójával kapcsolatban kéri ki a lakosság véleményét. A skála 0-100 között van. Hasonlóan a CPI-hez minél alacsonyabb a pontszám, annál „tisztábbnak” ítélik meg az adott országot.

Kaufmann-féle Korrupciós Ellenőrzési Index (Kaufmann et al 2003).

A szerzők különféle rendelkezésre álló survey adatok alapján hat irányítási indikátort állítottak össze, amelyek segítségével egy összefoglaló korrupciós indexet dolgoztak ki. Az index -2,5 értéke a legkisebb mértékű, +2,5 értéke pedig a legnagyobb mérték korrupciót jelzi (Báger, 2012).

Freedom House éves jelentése

A Freedom House 1-től 7-ig terjedő skálán értékeli az egyes országokban (körülbelül 30) a demokrácia mértékét. A legjobban teljesítő országokat jelölik a legalacsonyabb pontszámmal. A szempontok közül néhány: a választási folyamatok, a civil társadalom, a sajtószabadság, a demokratikus kormányzás és a bírói függetlenség területei.⁸

Eurobarométer⁹

Az Európai Parlament az Európai Unió tagállamaiban rendszeresen rendel közvélemény-kutatásokat. A legutóbbi Európai Parlament által készített Eurobarométer felmérés azt kívánja felmérni, hogy egy évvel a 2014. évi európai választásokat megelőzően miként vélekednek az európai polgárok a gazdasági és a társadalmi helyzetről, valamint a költségvetés és a banki szolgáltatások területén zajló reformokról.

Egyedi felmérések

Az előzőekben felsorolt kutatásokon kívül számos egyedi felmérés létezik, amely nem rendszeres időközönként végez különböző felméréseket a korrupcióval kapcsolatban. Néhány ilyen legutóbbi kutatás:

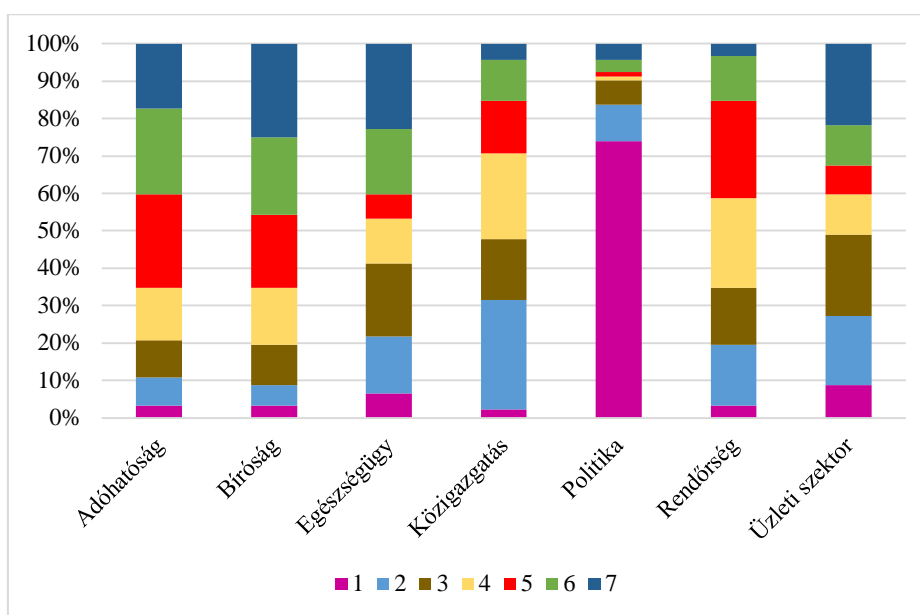
- *Korrupciós klíma (GFKI Piackutató Intézet) 2004.* A korrupció, a kenőpénz szükségességének megítélését mutatja be a mindennapi életben, tizennégy közép- és kelet-európai országban, a válaszadók százalékában.
- *Gallup Intézet.*¹⁰ Kutatási eredmények a magyarországi korrupcióról (2008), szenvedés-felmérés (2012),
- *Tárki: Korrupciós kockázatok az üzleti szektorban (2008), Európai társadalmi jelentésben (2009), Európai társadalmi jelentés (2009), Bizalomhiány, normazavarok, igazságtalanságérzet és paternalizmus a magyar társadalom értékrendszerében (2009), Hálapénz és korrupció (2009)*
- *GKI Gazdaságkutató Zrt. Közbeszerzési korrupció Magyarországon (2009), Magyarországi korrupció változása (2013)*
- *MÁST Piac- és Közvéleménykutató Társaság az Állami Számvevőszéktől kapott megbízást az integritás társadalmi és intézményi hatásai, valamint a magyarországi hivatali korrupció témakörében. A közvélemény-kutatás során kiemelt fontossággal szerepelt annak megismerésére, hogy a választópolgárok a mai Magyarországon mennyire tartják súlyosnak a vizsgált társadalmi és gazdasági problémákat.*¹¹

Saját kutatás

A kutatásom célja az volt, hogy feltárjam a kérdőívet kitöltők korrupciós ismereteit, illetve hogy megvizsgáljam, miként értékelnek különböző korrupcióval kapcsolatos helyzeteket, cselekményeket.

A célcsoport két felsőoktatási intézményben (ÁVF, BGF-KVIFK) tanuló levelezős hallgatók voltak. A kutatási kérdések megválaszolásához kvantitatív módszert alkalmaztam: az adatgyűjtést kérdőíves felméréssel végeztem. A korrupció témakörében készült kérdőíves vizsgálat 2012-2013-ban történt. A feldolgozott kérdőívek száma 184. A válaszadóknak egyrészt eldöntendő értékelést, másrészt rangsorolást kellett végezniük, harmadrészt pedig kiegészítő szöveges megjegyzés/vélemény kifejtésére is lehetőségük volt.

**4. ábra. Melyik területet ítéli meg a legfertőzöttebbnek?
(Rangsorolás 1-7-es skálán) Saját szerkesztés**

Forrás: saját szerkesztés

Ebben a tanulmányban a kutatásnak csak azt a részét mutatom be, miként vélekednek a válaszadók a különböző területek korrupciós fertőzöttségéről. Kutatásomban a korrupció mérésének módja a percepció, azaz az érzékelésen alapuló mérés. Bár a percepció alulmaradt a közelítéses módszerrel szemben való összehasonlításban, úgy gondolom a kutatásomból kiemelt adatelemzések alapján, hogy ez a módszer is alkalmas lehet alapvető tendenciák bemutatására.

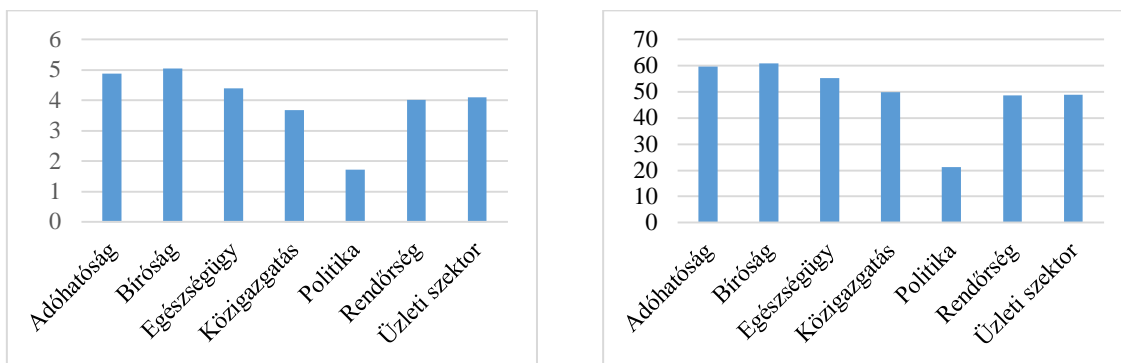
Ehhez a kérdőívből két kérdésre adott válaszokat vizsgáltam meg. Az egyik kérdés az volt, hogy „Melyik területet¹² ítéli meg a legfertőzöttebbnek?” (4. ábra). Az értékelés 1-7-es skálán történt. Az első helyet a legfertőzöttebbnek ítélt terület kapta, míg a legkevésbé fertőzött a 7. helyet. A válaszadók a legtöbb első helyezést a politikai életnek, az üzleti szektornak, illetve az egészségügynek adták. A politikai élet negatív megítélése a dobogós helyezettek között is erőteljesen kirí.

A másik kérdésnél „Mennyire bízunk az alábbi területekben?”, ugyanúgy a fenti területeket kellett értékelni. Itt külön-külön kategóriánként 0-100 közötti pontot lehetett elosztani aszerint, hogy mekkora a bizalma a válaszadónak az adott területben. Minél inkább bízunk, annál magasabb a pontszámot adhatott.

A második kérdés kontroll kérdésként is megvizsgálható.

- A két kérdés között elég nagy a kitöltési időben való távolság (2. és 14. kérdés a kérdőívben).
- A kérdésekre adott válaszadás módszere különböző volt. Első esetben a különböző területeket kellett összehasonlítani és rangsorolni azokat, a másodikban egyenként kellett elbírálni azokat 0 és 100 közötti skálán.

5. ábra. Melyik területet ítéli meg fertőzöttebbnek? Mennyire bízunk az alábbi területekben?

Forrás: saját szerkesztés

Ezt követően összehasonlítottam a kapott eredményeket. Ehhez a második kérdésre adott „bizalmi” pontszámokból átlagot számoltam, míg az első kérdésnél a 1-7 közötti helyezések átlagát tüntettem fel. Az 5. ábra jól mutatja, hogy a területek eltérő módszerrel történő elbírálása hasonló eredményt hozott. A válaszokra kapott értékek szórásának vizsgálata mindkét kérdésnél szintén nagy hasonlóságot mutat.

Összegzés

A korrupció mérésével kapcsolatban számos probléma vetődik fel. Többek között az, hogy mennyire vannak a megkérdezettek tisztában az adott terület korrupciós fertőzöttségével, mennyire őszinték a válaszok, vagy mennyire tartanak a válaszadástól.

A korrupció mérésének nehézsége ellenére számos hazai és nemzetközi kutatóintézet végez felméréseket. A kapott eredmények gyakran szinkronban vannak a különböző kutatásoknál, de arra is találunk példákat, hogy jelentős eltéréseket mutatnak a feltárt adatok.

A kapott eredményeket bár fenntartással kell kezelni, mégis fontos tendenciákat tárnak fel ezek a kutatások, amelyek ismerete nélkülözhetetlen a korrupció elleni küzdelem eszközeinek meghatározásában. Arra azonban vigyázni kell, hogy ne induljon el az az ördögi kör, amikor a felmérések kiértékelése túlzó következtetéseket közvetít, amelyek aztán beépülve gondolatunkba befolyásolják az általunk „teremtett világképét”. A magyar állampolgárokkal végzett felmérések eredményei sok esetben azt mutatják, hogy a lakosság sokkal erőteljesebbnek ítéli meg a hazánkban a korrupció elburjánzását, mint amennyi esettel a valóságban találkozunk.

A korrupció magas mértékének „hiedelme” tovább fokozhatja a korrupció terjedését. A rossz képzelet ugyanis még több rosszat szülhet. Azaz esetleg a korrupciós fertőzöttség túlzott hangsúlyozása „kényszerít” néhány embert az amúgy nem is olyan romlott világba romlottá válni, mondván, ha mindenki ezt csinálja, miért éppen én maradjak ki belőle.

Felhasznált irodalom

- ÁLLAMI SZÁMVEVŐSZÉK (2012): Integritás és korrupció. Elméleti és közvélemény-kutatási tanulmányok. Hozzáférés: http://integritas.asz.hu/uploads/files/integritas_es_korrupcio.pdf (Letöltés: 2014. április 7.)
- BÁGER G. (2012): A korrupció fogalma, modelljei, valamint megismerésével kapcsolatos nehézség. In: *Integritás és korrupció*. Elméleti és közvéleménykutatási tanulmányok. 10-24. oldalak 2012. ÁROP-1.2.4-09-2009-0002. számú európai uniós kiemelt projekt. Hozzáférés: http://integritas.asz.hu/uploads/files/integritas_es_korrupcio.pdf (Letöltés: 2014. április 7.)
- BHATTACHARYYA, D. K. [1999]: On the Economic Rationale of Estimating the Hidden Economy. *The Economic Journal*. 109. köt. 456. sz. 348–359. old. Hozzáférés: <http://www.jstor.org/stable/2566008> In: Murai Bálint – Ritlzné Kazimir Ildikó (2011): A nem megfigyelt gazdaság mérésének lehetőségei. *Statisztikai szemle* 89. évfolyam 5. szám. 501-522. oldalak
- FENYVESI É. (2013.a): *Korrupció, amiért beszülnünk kell róla...* Multidiszciplináris Kihívások – Sokszínű válaszok. Budapesti Gazdasági Főiskola Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Kar Közgazdasági és Társadalomtudományi Intézeti Tanszéki Osztály szimpózium kötete. 2012. Főszerkesztő: Hamar Farkas. ISBN: 978 963 7159329, 9-17. oldalak
- FENYVESI É. (2013.b): *Az ezerarcú korrupció*. Multidiszciplináris Kihívások – Sokszínű válaszok. Budapesti Gazdasági Főiskola Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Kar Közgazdasági és Társadalomtudományi Intézeti Tanszéki Osztály szimpózium kötete. 2013. Főszerkesztő: dr. Hamar Farkas. ISBN: 978-963-7159-51-0
- ÁLLAMI SZÁMVEVŐSZÉK (2012): *Integritás a közszférában*. Javaslatok a jogalkotóknak. A korrupció mérése (14-19. oldalak) Hozzáférés: http://integritas.asz.hu/uploads/files/javaslat_a_jogalkotoknak.pdf (Letöltés: 2014. április 7.)
- JOHNSTON, M. (1990): The Political Consequences of Corruption. A Reassessment. In: A. J. Heidenheimer – M. Johnston – V. T. LeVin: *Political Corruption*. Handbook. Transaction Publishers, New Brunswick and London
- KAUFMANN, D. – KRAAY, A. – MASTRUZZI, M. (2003): Governance Matters III. *World Bank Policy Research Working Paper* 3106. Retrieved February 2004 from The World Bank Website: Hozzáférés: <http://www.worldbank.org/wbi/governance/pubs/govmaterrs3.html> (Letöltés: 2014. április 7.)
- KRÁNITZ M. (2005): *A korrupció utolsó huszonöt éve Magyarországon*. Kutatási záró-jelentés. Országos Kriminológiai Intézet, Budapest
- PAPANÉK G. (2008): A korrupció és korlátozásának lehetőségei. p. 129-141 oldal In: Bod Péter Ákos – Báger Gusztáv (szerk.): *Gazdasági Kormányzás*. Változás és alkalmazkodás a magyar gazdaságirányítás intézményrendszerében. Aula. Budapest.
- SCHNEIDER, F. (2007): Shadow Economies and Corruption all over the World: New Estimates for 145 Countries. In: Murai Bálint – Ritlzné Kazimir Ildikó (2011): A nem megfigyelt gazdaság mérésének lehetőségei. *Statisztikai szemle* 89. évfolyam 5. szám. 501-522. oldalak Hozzáférés: http://www.lawrence.edu/fast/finklerm/shadeconomycorruption_july2007.pdf (Letöltés: 2014. április 7.)
- SIK E. (2001): A korrupció nagysága. In: *Korrupció Magyarországon*. Csefkó Ferenc – Horváth Csaba (szerk.) Pécs-Baranyai Egyesület, Pécsi Tudomány Egyetem Állam- és Jogtudomány Kara, Pécs 233-253. oldalak
- SZÉKELY L. – LAKATOS D. – MOLNÁR Cs. G. (2012) Fiatalkor és a korrupció Magyarországon. Transparency International Magyarország. ISBN 978-963-08-3581-7. Hozzáférés: http://www.transparency.hu/uploads/docs/Fiatalkor_es_a_korrupcio_Magyarorszag.pdf (Letöltés: 2014. március 22.)
- SZENTE Z. (2006-2007): Fogalmi kísérletek a korrupció meghatározására és az önkormányzati korrupció fogalma. Letöltés: 2014. április 21. Hozzáférés: http://integritas.asz.hu/uploads/files/05_resztan_szente_onkormanyzatikorruptiofogalma_060831.pdf (Letöltés: 2014. április 7.)
- SZENTE Z. (2007): Az önkormányzati korrupció vizsgálatának lehetőségei. In: Sente Zoltán (szerk.) *Korrupciós jelek a közigazgatásban*. Magyar Közigazgatási Intézet. Budapest 67-81. oldalak
- WALACE, C. – HAERPFER, C. (1999): *Democratisation, Economic Development and Corruption in East-Central Europe*. Paper presented at the CPHR conference „Transparency in the Slovak Economy – III”, Bratislava, 25th June

Hivatkozások

---

¹ Integritás a közszférában. Javaslatok a jogalkotóknak. 2012. A korrupció mérése (14-19. oldalak).

http://integritas.asz.hu/uploads/files/javaslat_a_jogalkotoknak.pdf

² http://www.transparency.hu/CPI2013?bind_info=page&bind_id=76

³ http://www.transparency.hu/CPI2013?bind_info=page&bind_id=555

⁴ http://www.google.hu/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&ved=0CDMQFjAB&url=http%3A%2F%2Fwww.transparency.hu%2Fuploads%2Fdocs%2F2009CPI_gyik.doc&ei=7x5WU9PSO8jpygPx7IDwBQ&usq=AFQjCNHZyh0SxtKAvf4yJlSsMrnJmqaXg

⁵ <http://www.transparency.hu/indexek?no=1>

⁶ http://www.transparency.hu/A_kinai_es_az_orsz_cegek_fizetik_a_legtobb_kenopenzt_a_TI_2011-es_Vesztegetesi_Indexe_szerint?bind_info=page&bind_id=79

⁷ Integritás a közszférában. Javaslatok a jogalkotóknak. 2012. A korrupció mérése (14-19. oldalak).

http://integritas.asz.hu/uploads/files/javaslat_a_jogalkotoknak.pdf

⁸ http://index.hu/belfold/2011/06/28/csokkent_a_demokracia_ereje_magyarorszagon/

⁹ http://www.europarl.hu/hu/az_on_szolgalabatan/eurobarometer.html;jsessionid=04B56839222F41C828C9BA47DCDB9826

¹⁰ Ebben az évben (2014) bezárta kapuit a magyarországi Gallup Intézet. Ezentúl a magyar ügyfeleket a londoni irodából szolgálják ki.

¹¹ Integritás a közszférában. Javaslatok a jogalkotóknak. 2012. A korrupció mérése (14-19. oldalak).

http://integritas.asz.hu/uploads/files/javaslat_a_jogalkotoknak.pdf

¹² adóhatóság, bíróság, egészségügy, közigazgatás, politika, rendőrség, üzleti szektor

A „járadékos állam” és a „járadékgazdaság” jelensége a poszt-szovjet Közép-Ázsia államaiban

A tanulmány a „járadékgazdaságról” illetve „járadékos államról” alkotott elméletek fogalmi keretrendszerét alkalmazva kísérel meg feltárni a közép-ázsiai köztársaságok gazdasági és politikai berendezkedése közötti kapcsolatot. Fő megállapításunk szerint a vizsgált ötből három állam: Kazahsztán, Türkmenisztán és Üzbegisztán teljes mértékben kimeríti a nyersanyag exportbevételektől függő „járadékos állam” fogalmát. Politikai berendezkedésük is ennek megfelelő stabil neopatrimoniális jellegű rezsim képét mutatja. Ezzel szemben Kirgizisztán és Tádzsikisztán exportálható nyersanyagokban szegény, mindazonáltal külső forrásokra nagymértékben ráutalt „féljáradékos” államok, avagy „járadékgazdaságok. Politikailag a másik három rezsimmnél lényegesen ingatagabb, ám összességében autoriter karakterű oligarchikus, „klán alapú” rendszerek. A „járadékos állam” illetve „járadékgazdaság” jellegből adódó függőségek a szóban forgó államok külpolitikai orientációját is nagyban meghatározzák.

Present study is intending to give an insight on the relations of economics and political system of the central Asian republics using the theoretical framework of the so-called „rentier economy” and „rentier state” approach. According to our main findings three out of the five examined states are commodity export depended „full-scale” rentier states. Their political systems’ features are showing stable neopatrimonial regime character. Meanwhile the Kyrgyz Republic and Tajikistan - poor in natural resources, but depending on external rents – can be described as „semi-rentier” states or „rentier economies”. They are politically more instable, but show an altogether authoritarian, oligarchical „clan-based” character. Dependencies originating from the „rentier state” or „rentier economy” character are defining the foreign policy orientation of the above mentioned countries as well.

Egy állam, vagy politikai rezsim stabilitása akkor biztosított, hogy ha a fennállásához és funkcionálásához elégséges erőforrást tartósan rendelkezésre állnak – állapítja meg *Giacomo Luciani* (Luciani, 1990, p. 66.). Az állam működése, így a politikai rezsim jellege szempontjából sem közömbös kérdés, hogy az állam bevételei, milyen forrásokból származnak, milyen logika szerint és milyen csatornákon keresztül kerülnek (újra)elosztásra a társadalom tagjai között. A „járadékgazdaság” (*rentier economy*) és „járadékos állam” (*rentier state*) fogalmát ideáltipikus elemzési kategóriaként az 1970-es években dolgozták ki, elsősorban a közel-keleti és Perzsa-öböl menti olajtermelő és exportáló államok példájából kiindulva. A közgazdaságtanban „járadék” alatt olyan jövedelmet értünk, amely nem termelő munkából, hanem közvetlenül a természeti javak értékesítéséből származik (*Marshallt* idézi *Beblawi*, 1990, p. 85.). A közgazdaságtanban és társadalomtudományokban számos szerző (*Marx*tól, *Weberig*) hangsúlyos értékalapú megkülönböztetést vont a termelő munkából származó kereset és a produktivitást nem igénylő – és éppen ezért pejoratív fogalomként kezelt „járadék” között.

„Járadékgazdaság” alatt tehát olyan nemzetgazdaságot értünk, ahol az állami bevételek nagyobb része tipikusan valamilyen természeti erőforrás (pl. szénhidrogének) exportjából származik. A járadékgazdaság forrása, jellemzően valamilyen természeti kincs, bár tulajdonképpen más jellegű *külső* forrás is lehet (például vendégmunkások hazautalásai). *Luciani* szerint a „járadékgazdaság” tulajdonképpen megkülönböztető vonása, tehát nem is elsősorban a nyersanyag export, hanem, hogy a nemzetgazdaság jövedelmei döntő részben külső, a hazai termelő szektoroktól független forrásokból származnak (*Luciani*, 1990, p. 71.). A „járadékgazdaság” még nem feltétlenül vonja maga után „járadékos állam” kialakulását. A járadékos állam” esetében a külső jövedelmek nem közvetlenül a társadalom tagjaihoz folynak be (mint például a vendégmunkások hazautalásai esetében), hanem társadalomnak egy szűk felső vezetőrétege, végső soron maga a kormányzat az amelyik rendelkezik az elosztásuk felett. A közel-keleti olajmonarchiákban például a teljes népesség körülbelül 2-3%-a rendelkezik az olajexport bevételek felett, melyek az adott államok GDP-jének akár 80-90%-át is kiteszik (*Beblawi*, 1990, p. 89.).

Nigériában, Afrika egyik legnagyobb szénhidrogén-tartalékokkal rendelkező államában hosszú ideje vita tárgya az olajexportból származó bevételek elosztásának kérdése. A kőolaj- és földgáztermelés adja nemcsak az ország exportjának döntő hányadát, hanem a gazdasági növekedés motorja is egyben. *Neszmélyi* (2013.), tanulmányában rámutat, hogy bár a nigériai nemzetgazdaság növekedési üteme csökkent az utóbbi években (a 2011. évi 7,4% 2012-re 6,6%-ra esett vissza), jelentős különbség tapasztalható az olajszektor és az azon kívüli ágazatok teljesítménye között. Az olajágazat ebben az évben is 8%-kal volt képes növekedni, míg az egyéb ágazatok összességében csak 0,35%-kal. (*Neszmélyi*, 2013, p. 23.) A nigériai olajjövedelmek nagyobb hányadának az olajtermelő déli szövetségi államokon belül maradásáért évtizedek óta folytatnak küzdelmet a bennszülött lakosság békés és illegális fegyveres szervezetei. Nem véletlen, hogy a 2010 májusa óta hivatalban lévő Goodluck Jonathan elnök, aki maga is az egyik déli „olajállamból”, Bayelsából származik, programjában egyebek között az olajeladásokból származó jövedelem tisztességes(ebb) felhasználását helyezte kilátásba. (*Neszmélyi*, 2012, pp. 65. - 68.)

Luciani éppen ebben a jövedelmek társadalmi allokációjában látja a járadékos államok legfontosabb társadalmi funkcióját, így ő a terminológia szintjén is az *allokatív* és *produktív* államok közötti megkülönböztetést javasolja (*Luciani*, 1990, p. 71.). Az *allokatív* államokban a kormányzat nem adóztatja az állampolgárokat, hanem éppen ellenkezőleg: alanyi jogon pénzbeni jövedelemben és természetbeni juttatásokban részesíti őket. Éppen ezért nem sorolja az allokatív államok sorába a vendégmunkások külföldi hazautalásaitól függő járadékgazdaságokat, mivel a hazautalásokból az állam legfeljebb indirekt módon az otthon élő családtagok megadóztatásával tud bevételek szert tenni (*Luciani*, 1990, p. 72.). Az állam allokativitásának avagy produktivitásának mértékéről leginkább a kormányzati kiadások éves GDP-hez viszonyított aránya árulkodik, ami például a közel-keleti olajexportőr államokban a hetvenes-nyolcvanas években igen tetemes hányadot (30-50% között) tett ki (*Luciani*, 1990, pp. 72.-74.).

Az állam allokatív vagy produktív jellege a tapasztalatok szerint összefüggést mutat a politikai berendezkedés jellegével is. Ahol az állami jövedelmek elsődlegesen a társadalom termelő rétegeinek megadóztatásából származnak, ott a ott hosszabb távon a regnáló rezsím aligha nélkülözheti a demokratikus legitimitáció valamilyen formáját, mint azt a mára már történeti szállóigévé lett „Nincs adózás képviselő nélkül” jelszava is illusztrálja (*Luciani*, 1990, p. 75.). Az allokatív vagy járadékos államok esetében a szükséges legitimitációt már önmagában az is megteremti, hogy az állampolgárok egzisztenciálisan függenek a mindenkori kormányzattól, amelyik gyakran igen nagyvonalú juttatá-

sokban részesíti polgárait. Mivel az állampolgárok függenek gazdaságilag az államtól, nem pedig fordítva, így a politikai vezetés nincs „rászorulva” a demokratikus legitimitációra. Az allokatív rezsimek az „adózás nélkül nincs képviselő” logikája alapján gyakran a demokratikus képviselő látogatását sem biztosítják. A „járadékos államok” vertikális irányú patrónus-kliens logikájának működéséhez a képviselői demokráciánál megfelelőbb keretet biztosít egy neopatrimoniális karakterű autoriter politikai berendezkedés.

A neopatrimoniális rezsimekben a politikai hatalmat elsősorban személyek és interperszonális patronázs hálózatok hordozzák. A politikai folyamatok alapvető dinamikáját a patrónus-kliens viszonyrendszer logikája határozza meg: a közhivatalokat a patrónustól személyes szolgálatok ellenében, kvázi jutalomként lehet elnyerni, amiért cserében kliensek feladata például választások idején a szükséges számú szavazó mobilizálása patrónusuk támogatására. Mint *Ishimaya* rávilágít a neopatrimoniális rezsimek kialakulása politikai átmenetek periódusában, szilárd intézményi környezet hiányában, különösen jellemző - gyarmati sorból felszabadult államok esetében szinte tipikusnak nevezhető. A politikai rezsimek neopatrimoniális jellegét erősítő tényező lehet a járadékgazdaság kialakulása is, hiszen a politikai vezető(k)höz kötődő patronázs hálózatok jelentik az elsődleges közvetítő csatornát a külső jövedelmek és a hazai gazdaság között (*Ishimaya*, 2002, pp. 43. - 45.). Az állam járadékos jellege ilyen módon járult hozzá a Perzsa-öböl térségében a napjainkban meglehetősen anakronisztikusnak ható neopatrimoniális monarchiák konzerválódásához (*Luciani*, 1990, pp. 79. - 80.).

Beblawi a közel-keleti nem olajtermelő államokra (Tunézia, Marokkó) példájából az ún. *fél-járadékos* megjelölést alkalmazza. *Beblawi* „fél-járadékos” kategóriája nagyjából megfeleltethető *Luciani* „járadékgazdaság” fogalmának. Olyan országokról van tehát szó, melyek GDP-jében jelentős hányadot tesznek ki a külföldi forrásból érkező – de nem nyersanyag exportból származó – bevételek: külföldi (akár katonai, akár pénzügyi) segélyek, tranzitdíjak (például áthaladó csővezetékek, vagy éppen a Szuezi csatorna használatáért), az ország infrastruktúrájának bérbeadása (például repterek vagy kikötők rendelkezésre bocsátása külső államoknak katonai bázis létesítése céljából), végül de nem utolsósorban a külföldön dolgozó vendégmunkások hazautalásai.

Egyiptomban, még az Arab Tavaszt megelőző években-évtizedekben – egyebek mellett - az ország szénhidrogén-készletei, a Szuezi-csatorna használatából befolyó összegek, valamint a külföldön dolgozó egyiptomi vendégmunkások hazautalásai stabil alapot teremtettek a gazdaság fejlődéséhez. Utóbbiból a 2007/2008. pénzügyi évben, tehát még a nemzetközi gazdasági-pénzügyi válságot megelőzően, 13,2 Mrd USD érkezett Egyiptomba. Ez a tárgyévi GDP 8%-nak felelt meg. a Szuezi-csatorna használatából pedig többé-kevésbé egyenletesen évi kb. 5 Mrd USD bevétel származott (2,1%), ez utóbbi a 2011. évi forradalom után sem változott lényegesen (2011-ben 5,22, ill. 2012-ben 5,13 Mrd USD) (*Neszmélyi*, 2014.)

Mint a hazautalások példája is illusztrálja a fél-járadékos államok esetében a kormányzat szerepe a külső jövedelmek elosztásában korántsem olyan kizárólagos, mint a járadékos államok esetében. Így a fél-járadékos rezsimek kevésbé nélkülözhetik a demokratikus legitimitációnak legalább a látogatását, politikailag pedig jellemzően instabilabbak mint a neopatrimoniális karakterű járadékos rezsimek. Mindamellet a fél-járadékos államokat is jellemzi a kormányzattól függő széleskörű klientúrahálózat, gyakran mesterségesen felduzzasztott és korrupt bürokrácia formájában (*Beblawi*, 1990, p. 97.).

A fenti „járadékgazdaság”, „járadékos” és fél-járadékos” állam fogalmaira alapozott elemzési keret *Wojciech Ostrowski* szerint kiválóan alkalmazható az öt poszt-szovjet közép-ázsiai köztársaság utódállam példájára is. *Ostrowski* szerint a közép-ázsiai köztársaságok esetében a járadékgazdaság, illetve a járadékos állam jellegét döntően két tényező alapozta meg. Egyrészt betudható a szovjet korszak örökségének, nevezetesen annak, hogy a SZU-n belül a közép-ázsiai tagköztársaságokra a szláv területeken fekvő ipari centrumok nyersanyagokkal (pl. szénhidrogének, gyapot stb.) történő ellátásának feladatát szabták. A közép-ázsiai gazdaságok járadékos jellegét tovább erősítette a SZU összeomlását követő piaci árliberalizáció, mely a nyersanyag árak drasztikus emelkedését eredményezte és ezáltal a szóban forgó országokat egyfajta gazdasági de-diverzifikációra ösztönözte (*Ostrowski*, 2011, pp. 285. - 286.). Ennek köszönhetően napjainkban három utódállam Kazahsztán, Türkmenisztán és Üzbegisztán egyértelműen mint nyersanyag exportőr járadékos állam írható le, míg az exportálható nyersanyagokban szegény, mindazonáltal külső forrásokra nagymértékben ráutalt Kirgizisztán és Tádzsikisztán „fél-járadékos” államok (*Ostrowski*, 2011, p. 286.). Mindettől nyilván nem független, hogy mint azt a fentiekben már vázoltam, politikai berendezkedését tekintve a három járadékos államban (Kazahsztán, Türkmenisztán és Üzbegisztán) aránylag stabil neopatrimoniális – sőt egyes szerzők szerint egyenesen szultanisztikus¹ – jellegű autoriter rezsimek alakultak ki, míg Kirgizisztán és Tádzsikisztán a másik három rezsimnél lényegesen ingatagabb, ám összességében autoriter karakterű oligarchikus, „klán alapú” rendszer maradt.

Kazahsztán és Türkmenisztán esetében a szénhidrogén szektor még dominánsabb pozícióra tett szert a gazdaságon belül, mint a függetlenség elnyerése előtt. Kazahsztán az ország északnyugati észén felfedezett Kasangani olajmezők révén a Közel-Keleten kívül a jelenleg ismert legnagyobb még ki nem aknázott kőolajkészletekkel rendelkezik (*Afanasyeva*, 2012) és napjainkban a 19. legjelentősebb olajtermelő ország, készletei azonban földgázból is jelentősek. Ezen kívül Kazahsztán tekinthető napjainkban is a réz, cink valamint uránérc egyik vezető kitermelőjének világban (*Olcott*, 2010, p.169.). Türkmenisztán földgáztartalékai pedig a 2006-ban felfedezett *Dél-Jolotan* és *Oszman* óriásmezők felfedezésével a hatodik legnagyobbak számítanak a világon Türkmenisztán pedig a világ negyedik legjelentősebb földgáz exportőr állama Oroszország, az USA és Irán mögött.² Kazahsztán kereskedelmi exportjában a szénhidrogének aránya értékvolumenben a kilencvenes évek közepén mért 25%-os arányról a kétezres évtized derekára 66%-ra emelkedett³, Türkmenisztán esetében pedig ez a teljes export 80%-át is meghaladta.⁴ Türkmenisztánban a teljes egészében állami ellenőrzés alatt álló földgáz kitermelő szektor által generált állami bevételeket a türkmén rezsime széleskörű lakossági ártámogatásokra és szociális transferekre fordította. A türkmén állam 1993 óta ingyen biztosítja polgárai számára az ivóvíz, a gáz illetve az elektromos energia ellátást. Javarészt a földgázexport bevételeiből szubvencionálják a még napjainkban is a munkaerő mintegy 50%-át, foglalkoztató, monokultúras gyapottermelésen alapuló mezőgazdasági szektor működését⁵ (*Pomfret*, 2006, pp. 90. - 97.). Így az öt közép-ázsiai köztársaság közül Türkmenisztán emlékeztet legjobban a járadékos államok „klasszikus példáját” képező közel-keleti olajmonarchiákra.

Üzbegisztán, bár mára lényegében önellátóvá vált fosszilis energiahordozókból, szénhidrogén exportőr államként nemzetközi szinten nem jelentős szereplő. Üzbegisztán esetében a domináns exportcikket hagyományosan a gyapot képezi. Az üzbég gazdaságban továbbra meghatározó súlyt képvisel a lakosság 44%-át foglalkoztató, gyapot monokultúra által dominált mezőgazdaság. Üzbegisztán napjainkban világ második legnagyobb gyapotexportőr állama, és ötödik legjelentősebb termelője. Az üzbég gyapottermelés továbbra is elsősorban az orosz textilipar igényeit szolgálja ki, a helyi feldolgozóipar nem számottevő. Becslések szerint a kétezres évtized elején az agrártermékek tették ki az üzbég export értékvolumenének 75%-át, ezen belül a gyapot részaránya önmagában a

teljes export értékének mintegy 40%-át is meghaladta (Gleason, 2003, p. 119.). A gyapottermesztés javarészt még mindig nagyüzemi keretek között, állami termelőszövetkezetekben⁶, öntözéssel zajlik. A teljes mezőgazdasági termőterületen belül az öntözött földterületek aránya 88%, ami az egyik legmagasabb érték az egész világon. Az üzbég kormányzat pedig láthatóan meg van győződve róla, hogy a mezőgazdaságban bármiféle privatizáció egyenes úton latifundiumok kialakulásához és akár fegyveres konfliktusokkal járó vízmegosztási vitákhoz vezetne (Olcott, 2005, p. 120.). Az üzbegisztáni gyapottermelés kevésbé gépesített, a gyapot betakarítása jellemzően még mindig kézi erővel történik, ugyanakkor az *International Crisis Group* egy tanulmányának becslése szerint a gyapot export bevételeinek legfeljebb 10-15%-a jut vissza a termelőkhez.⁷

A gyapot monokultúra mellett Üzbegisztán járadékos állam jellegét erősítő tényező, hogy az ország jelentősebb tételben exportál külföldre aranyat (az export 16%-a), illetve az utóbbi években Kazahsztán irányában földgázt is (Spechler - Spechler, 2009, pp. 358. - 359.). 2000-2005 között a Karimov rezsím szintén számottevő devizabevételre tett szert a hánábádi (korábbi szovjet) légibázis bérbeadása révén (Spelcher – Spelcher, 2009, p. 366.). Ezek után érthető, hogy egyes hírek szerint az üzbég vezetés ismét szívesen látna amerikai bázist saját területén és ezért még CSTO tagságát is hajlandó volt felfüggeszteni 2012 júliusában.⁸

Az üzbég rezsím karaktere abban a tekintetben is járadékos államok logikájának megfelelően működik, hogy láthatólag az alapvető fogyasztási cikkekre kiterjedő rögzített árrendszerrel és a széleskörű lakossági szubvencióktól reméli a társadalmi béke megőrzését. Az üzbég állam az éves GDP - fejlődő országok mércéjével mérve - igen tekintélyes hányadát fordítja szociális transferekre illetve egészségügyi és oktatási kiadásokra. A 2000-es évek elején például a GDP 6%-át fordították szociális, míg 7%-át egészségügyi és oktatási kiadásokra. A pénzbeli költségeken túl az üzbég állam még jelentős természetbeni juttatásokkal (könyvek, táskák, csizmák stb.) segíti például a gyermekek iskoláztatását (Olcott, 2005, p. 119.). Az üzbég rezsím a járadékgazdaság bevételeinek jelentős részét a közép-ázsiai összehasonlításban is különösen kiterjedtnek mondható, és a represszív, autoriter hatalomgyakorlás fenntartásában kulcsszerepet játszó belbiztonsági apparátus fenntartására fordítja (Ostrowski, 2011, p. 289.).

Míg az elmúlt két évtizedben a nyersanyagokban bővelkedő kazah, türkmén és üzbég járadékgazdaságokra épülve a neopatrimoniális rezsimek, illetve a mögöttük álló informális érdekhálózatok sikerrel stabilizálták hatalmukat, addig az erőforrásokban szűkölködő Kirgizisztánban és Tádzsikisztánban jóval instabilabb, bár külső támogatástól továbbra is alapvetően függő „fél-járadékos” rezsimek alakultak ki. Kirgizisztán és Tádzsikisztán volt az egykori Szovjetunió két legszegényebb tagköztársasága. Még a SZU felbomlásának évében is a Kirgiz SZSZK költségvetésének 35%-át, míg a Tádzsikisztáni SZSZK büdtségének megközelítőleg 46%-át (tehát csaknem felét!) a moszkvai centrum szubvenciói biztosították (Collins, 2006, p. 157.). Ellentétben a másik három köztársasággal, amelyek tulajdonképpen jól jártak a nyersanyagárak piaci liberalizációjával, Kirgizisztán és Tádzsikisztán a SZU széthullásának gazdaságilag alighanem a legnagyobb vesztesei lettek. Mint *Wojciech Ostrowski* megállapítja Kirgizisztán és Tádzsikisztán a „neoliberális projectből” kirekesztett „globális dél” országaihoz kezdtek hasonlítani, melyek leginkább csak egy sajátos – pénzmosáson, illegális migráción és drogkereskedelmen alapuló – árnyékgazdaságon keresztül integrálódnak a globális világgazdaságba (Ostrowski, 2011, p. 286.).

Tádzsikisztán már a szovjet időkben is az iparilag legkevésbé fejlett tagköztársaságnak számított, ám a polgárháború a meglévő csekély ipari infrastruktúrát is jórészt elpusztította. Napjainkban Tádzsikisztán iparát tekintve a vízierőművekre épülő elektromos energia termelést és exportot, valamint a magas elektromos áram igényű alumínium gyártást tarthatjuk említésre méltónak. A *Vaks* folyó vízierőműre települt *turszunzodai* alumíniumkohók jelentőségét mutatja, hogy az innen exportált alumíniumból származik Tádzsikisztán (hivatalos) exportbevételének a fele, valamint az üzem egymagában felhasználja az országban megtermelt elektromos energia 40%-át (Olcott, 2005, p. 115.). Bár az ország területének alig 7%-a művelhető, a mezőgazdasági szektor a népesség 49,8%-át foglalkoztatja. A szovjet időszakban a mezőgazdaságra itt is a gyapottermesztés erőltetése nyomta rá a bélyegét, így az ország élelmiszerekből máig behozatalra szorul. Az élelmiszernövények arányának növelésére a kolhozok átfogó privatizációja nélkül Tádzsikisztánban sincs sok remény, ugyanakkor ez utóbbi komolyabban fel sem merülhetett, hiszen a polgárháború lezárásának egyik garanciája az volt, hogy az egyes hadurak visszavonulásuk zálogául megkapták – rendszerint szülőfalujuk vagy származási régiójuk – kolhozainak irányítását, mintegy „hűbérbirtok” gyanánt (Olcott, 2005, p. 114.).

Jelentős ipar és jól működő mezőgazdaság híján Tádzsikisztánban a munkanélküliség óvatos becslések szerint is meghaladja a 40%-ot. A polgárháborút követő évtizedekben a tádzsik lakosságnak lényegében három forrásból nyílt lehetősége jövedelemszerzésre: egyes szerencsések munkát kaptak valamelyik az országban működő NGO-nál, vagy külföldre (rendszerint Oroszországba) emigrált családtagjuk hazautalásaiból éltek vagy bekapcsolódtak az illegális – de valójában az ország gazdaságának egyik legszilárdabb pillérét alkotó – kábítószer kereskedelemben (Olcott, 2005, p. 113.). Napjainkban mintegy 1,5 millió (tehát átlagban minden ötödik) tádzsik állampolgár dolgozik külföldön, a migránsok aránya a teljes népességhez viszonyítva itt a legmagasabb a volt Szovjetunióban, sőt az egész világon (Erlich, 2006). Hazautalásaik összege 2005-ben meghaladta a 600 millió dollárt és egyes becslések szerint napjainkban is mintegy 42%-át teszi ki az ország GDP-jének⁹. A tádzsik háztartások legalább 15%-a kizárólag a hazautalásokból él (Nazriev- Manzarshoeva, 2009). Az ország másik ehhez mérhetően jelentős bevételi forrása a drogkereskedelem. Tádzsikisztán mintegy 1800 km hosszúságú meglehetősen gyengén őrzött határszakaszon osztozik a világ jelenleg elsősorú ópium és heroin termelő országával Afganisztánnal. A becslések szerint akár évi 90 tonna heroin (az Afganisztánban előállított heroin körülbelül 30%-a) is átáramlik a tádzsik-afgán határon útban Oroszország felé. A drogkereskedelemből származó bevételek pedig az éves tádzsik GDP 30-50%-át is elérhetik. Bár *Emomali Rahmon* elnök közvetlen érdekeltségére a drogkereskedelemben nincs bizonyíték, de a helyi tisztségviselők a regionális biztonság fenntartásáért cserében minden bizonnyal szabadon bonyolíthatják drogügyleteiket. Így a drogkereskedelem – ellentétben Mexikó példájával – Tádzsikisztán esetében sajátos módon hozzájárult a polgárháború után a központi hatalom stabilizálódásához és az erőszak megszűnéséhez.¹⁰

Kirgizisztán gazdasági fejlődését – hasonlóan Tádzsikisztánhoz – már a szovjet tagköztársaságként is számos tényező hátráltatta, mindenekelőtt izolált földrajzi helyzete és természeti erőforrásainak – köztük a fosszilis energiahordozók – szűkössége. Talán ennek is köszönhető, hogy a szovjet korszak erőltetett iparosítása – annak minden áldásos és kártékony hatásával együtt – Kirgizisztán gazdaságának fejlődésre kevésbé nyomta rá a bélyegét, mint több másik tagköztársaságra. Bár a megművelhető földterület aránya itt is igen csekély, a mezőgazdasági szektor - azon belül is a nomadizáló állattartás - súlya igen jelentős maradt. Még napjainkban is a mezőgazdaság foglalkoztatja a kirgiz népesség csaknem 40%-át és szolgáltatja a tagköztársaság GDP-jének legalább az egyharmadát.¹¹ Az ország a fogyasztási cikket hagyományosan Oroszországtól importálja (napjainkban

pedig egyre inkább Kínától), míg gáz és olajimport terén mind a mai napig erősen rá van utalva Üzbegisztánra. A függetlenség elnyerése óta számottevő nemzetközi tőkebefektetést Kirgizisztánban is csak két ágazat az aranykitermelés és vízenergia export vonzott. A legnagyobb egyszeri beruházást a kanadai *Cameco* konzorciummal kötött megállapodás eredményezte a több mint 4000 méteres tengerszint feletti magasságon fekvő és rendkívül nehezen megközelíthető *Kumtor* aranybánya lelőhelyeinek kiaknázásáról. A koncessziós szerződés értelmében a kitermelésből származó profit 70%-a kirgiz államot illeti meg, amelyek a kirgiz költségvetés bevételeinek 26%-át teszi ki és a köztársaság exportjának is mintegy 40%-át az aranyexport adja.¹² A Narin folyón épült vízierőművek ma már orosz energiaóriás a RAO-UES tulajdonába tartoznak. Az erőművek révén Kirgizisztán elektromos energiát exportál Kazahsztánba, ugyanakkor a saját energiafogyasztását csak számottevő üzbég gáz és olajimportjával tudja fedezni (Olcott, 2005, p. 111.).

A Kumtor aranybányára adott koncessziók és a vízi energia exportja mellett még a nemzetközi segélyek és a vendégmunkások hazautalásai jelentettek fontos bevételt a kirgiz járadékgazdaság számára. A mindenkori „elnöki klánok” a nemzetközi segélyekre tipikusan mint patronázs jövedelmek forrására tekintettek, elosztásukat például *Aszkar Akajev* elnökségének időszakában, az elnök feléségének alapítványai koordinálták (Engvall, 2011, p. 32.). A vendégmunkások hazautalásai pedig 2007-ben a kirgiz GDP 27%-át tették ki, amely a negyedik legmagasabb arányt jelenti a világ országai között (Marat, 2009, p. 8.). 2000-től fontos új külső deviza bevételi forrást jelent a kirgiz vezetés számára az Afganisztán elleni hadművelet keretében Biskek melletti *Manasz* légitámaszponton létesült amerikai katonai bázis. Érdekes módon épp a nyugati média által ünnepeelt „tulipános forradalom” révén hatalomra jutott *Bakijev* elnök tette először kérdésessé a manaszi amerikai bázis fennmaradását, amivel vélhetően csak magasabb bérleti díjat akart kizsarolni az amerikai kormányzattól (Beehner, 2005). A busás deviza juttatások ellenére úgy tűnik az amerikaiaknak az idei évben el kell hagyniuk a bázist, mivel az oroszbarátként számon tartott *Atambajev* elnök 2014-ig adott határidőt az USA-nak a manaszi légitámaszpont kiürítésére.¹³ A bázis felszámolása előreláthatólag a előzetes menetrendnek megfelelően 2014 júliusáig befejeződik.¹⁴

Mint fenti példákból is látható a „járadékos állam” illetve „járadékgazdaság” jellegből adódó függőségek a szóban forgó államok külpolitikai orientációját is nagyban meghatározzák. Az öt közép-ázsiai utódállam közül jelenleg három ország: Kazahsztán, Kirgizisztán és Tádzsikisztán tagja az orosz dominanciájú CSTO katonai szövetségnek¹⁵. Ezen országok területén az orosz hadsereg katonai bázisokat¹⁶ is fenntart, a tádzsik-afgán határ őrzését pedig egészen 2005-ig FÁK mandátummal felruházott orosz csapatok látták el. Ez a három állam amelyik napjainkban gazdaságilag is leginkább kiszolgáltatott Oroszországnak: Kazahsztán a szénhidrogén export tranzit infrastruktúrája felett élvezett orosz monopólium, míg Kirgizisztán és Tádzsikisztán az Oroszországban dolgozó vendégmunkások keresetére való nagyfokú ráutaltság révén. Ugyanakkor az utóbbi évtizedben - elsősorban Kína irányában – sikeres export diverzifikációt végrehajtó Türkmenisztán illetve a gyapot és arany exportnak Oroszországon kívüli helyettesítő piacokat találó Üzbegisztán a külpolitika terén is nagyobb fokú önállóságot élveznek Oroszországgal szemben (Ostrowski, 2011, p. 298.).

Felhasznált irodalom

- AFANASYEVA, A. (2012): Kashagan's big oil coming to market in mid-2013 –sources. *Reuters* 2012.08.10. (on-line) elérhetőség/hozzáférés: <http://www.reuters.com/article/2012/08/10/kazakhstan-oil-kashagan-idUSL6E8J7CML20120810> (letöltve: 2014.02.23.)
- BEBLAWI, H. (1990): The Rentier State in the Arab World. In G. Luciani (ed.) *The Arab State*, University of California Press, Berkeley – Los Angeles, pp. 85. - 98.
- BEEHNER, L. (2005): U.S. Military Bases in Central Asia, *Council on Foreign Relations*, 2005.06.26. (on-line) elérhetőség/hozzáférés: <http://www.cfr.org/russia-and-central-asia/asia-us-military-bases-central-asia/p8440#p11> (letöltve: 2014.02.23.)
- CHEBABI, H. E. – LINZ, J. J. (eds.) (1998): *Sultanistic Regimes*, John Hopkins University Press
- COLLINS, K. (2006). *Clan Politics and Regime Transition in Central Asia*, Cambridge University Press, Cambridge.
- CUMMINGS, S. N. (2002a): Power and change in Central Asia. In S. Cummings (ed.) *Power and change in Central Asia*, Routledge, London, New York, pp. 1. - 23.
- ERLICH, A. (2006): Tajikistan: From Refugee Sender to Labor Exporter, *Migration Policy Institute*, 2006.07.01. (on-line) elérhetőség/hozzáférés: <http://www.migrationinformation.org/Feature/display.cfm?id=411> (letöltve: 2014.02.23.)
- GLEASON, G. (2003): *Markets and Politics in Central Asia*, Taylor and Francis
- ISHIMAYA, J. (2002): Neopatrimonialism and the prospects for democratization in the Central Asian republics. In S. Cummings (ed.) *Power and change in Central Asia*, Routledge, London, New York, pp. 42. - 58.
- KLEIN, M. (2009): *Russia's Military Capabilities*, Stiftung Wissenschaft und Politik, Berlin
- LITOVKIN, V. (2012): Uzbekistan wants American weapons and suspends CSTO membership, *Valdai Discussion Club*, 2012.07.06. (on-line) elérhetőség/hozzáférés: http://valdaiclub.com/near_abroad/45740.html (letöltve: 2014.02.23.)
- LUCIANI, G. (1990): Allocation vs. Production States: A Theoretical Framework. In G. Luciani (ed.) *The Arab State*, University of California Press, Berkeley – Los Angeles, pp. 65. - 84.
- NAZRIEV, S. – Manzarshoeva, A. (2009): Poverty Tajikistan's only growth area, *Asia Times Online*, 2009.08.06. (on-line) elérhetőség/hozzáférés: http://www.atimes.com/atimes/Central_Asia/KH06Ag01.html (letöltve: 2014.02.23.)
- NESZMÉLYI Gy. (2012): Nigéria perspektívái: kibontakozás vagy káosz és terrorizmus? *Nemzet és biztonság – Biztonságpolitikai szemle* 2012. 5. évf. 2. szám, pp. 64. - 71. HU ISSN 1789-5286
- NESZMÉLYI Gy. (2013): Az arab tavasz politikai és gazdasági hatásai Egyiptomban. *Kül-Világ* No. 3-4. (2013), pp. 71 - 85. elérhetőség/hozzáférés: <http://www.kul-vilag.hu/2013/0304/neszmelyi.html> (letöltve: 2014.02.23.)
- NESZMÉLYI, Gy. (2013.): Opportunities of Hungarian Participation in the Modernisation of the Nigerian Agriculture. In: Szűcs I. - Zsarnóczai J. S. (szerk.): *Economics of Sustainable Agriculture*. Scientific Book Series. Szent István University, Faculty of Economic and Social Sciences, Management and Business Administration PhD School. Szent István Egyetem, Gödöllő, 2013. december, HU ISSN 2062-445X pp. 21. - 32.
- OCHS, M. (1997): Turkmenistan: the quest for stability and control. In Dawisha, K. and Parrott, B. (eds.) *Conflict, cleavage and change in Central Asia and the Caucasus*, Cambridge University Press
- OLCOTT, M. B. (2005): *Central Asia's Second Chance*, Carnegie Endowment for International Peace
- OLCOTT, M. B. (2010): *Kazakhstan: Unfulfilled Promise?* Carnegie Endowment For International Peace
- OSTROWSKI, W. (2011): Rentierism, Dependency and Sovereignty in Central Asia. In S. Cummings and R. Hinnebusch (eds.) *Sovereignty after empire: comparing the Middle East and Central Asia*, Edinburg University Press, Edinburgh, pp. 282.-303.
- PODVIG, P. (2002): History and the Current Status of the Russian Early Warning System. *Science and Global Security* Vol. 10., Nr. 1., pp. 21.-60.
- POMFRET, R. (2006): *The Central Asian Economies since Independence*, Princeton University Press
- SPECHLER, D. R.– SPECHLER, M. C. (2009): Uzbekistan among the great powers, *Communist and Post-communist Studies*, Vol. 42, Issue 3., pp. 353.-373.

Hivatkozások és jegyzetek

¹ A politikai hatalom intézményesített avagy perszonalizált jellege alapján tesz különbséget a *Chebabi - Linz* szerzőpáros a diktatórikus rezsimek autoriter és „szultanisztikus” válfaja között. A szultanisztikus rezsimeket mindenekelőtt erőteljes személyközpontúságuk különbözteti meg a többi autoriter ill. totalitárius rendszertől. A szultanisztikus rendszerek alapvetően nem rendelkeznek semmifajta legitimációs ideológiával, ezt a vezető karizmatikus legitimációjával és széleskörben propagált személyi kultusszal igyekeznek pótolni. A szultanisztikus rendszerekben sem a hadsereg, sem az állampárt nem jelenik meg önálló hatalmi tényezőként, csupán a szultanisztikus vezető akaratának eszközjellegű végrehajtói. A „szultán” a tőle függő informális érdekhálózatokon keresztül jutalmakkal és büntetésekkel operálva tartja fenn uralmát, a rezsim és az állam közötti határvonalak elmosódnak. A szultanisztikus rendszerekre jellemző továbbá a járadékgazdasági jelleg, az állam és a piac „kleptokratikus” kapcsolata (Chebabi – Linz, 1998). *Sally N. Cummings* értékelése szerint a közép-ázsiai köztársaságok közül a kétezres évtized elején Türkmenisztán állt legközelebb a szultanisztikus rezsimek ideáltípusához. Üzbegisztán politikai rendszere szintén mutatott fel szultanisztikus vonásokat, Kazahsztán, Kirgizisztán és Tádzsikisztán ugyanakkor közelebb álltak az autokráciák intézményesült típusához (Cummings, 2002a, p. 8.).

² U.S. Energy Information Administration /Turkmenistan 2012.01.25. <http://www.eia.gov/countries/cab.cfm?fips=TX> (letöltve: 2014.02.22.)

³ The Róbinson Rojas Archive World Development Indicators 2009 <http://www.rrojasdatabank.info/wdi2009/tab4.4.pdf> (letöltve: 2014.02.22.)

⁴ The Róbinson Rojas Archive World Development Indicators 2004 <http://www.rrojasdatabank.info/wdi2004/ch4.pdf> (letöltve: 2014.02.22.)

⁵ Az agrárszektor nagymértékű állami szubvencionálása ellenére az ország az alapvető élelmiszerek csaknem 70%-át importálni kénytelen. Az erőltetett öntözés miatt pedig az egyébként is igen csekély kiterjedésű türkmén termőterületeket nagymértékű szikesedés sújtja. A kilencvenes évtizedben így nem volt ritkaság Türkmenisztánban az élelmiszerhiány (Ochs, 1997, p. 343.).

⁶ A kétezres évtized közepén az üzbég gyapottermelés 60%-át a *sirkatnak* nevezett termelőszövetkezetek szolgáltatták. Ebben elvileg a parasztnak részesedésük volt, ám a gyakorlatban a nyomott állami felvásárlási árak miatt, a legtöbb szövetkezet veszteséget termelt. Az állam a magángazdaságok számára is kötelező jelleggel előírhatja a gyapottermesztést, elégtelen termésmennyiség esetén pedig akár vissza is veheti a földet. *The Curse of Cotton: Central Asia's Destructive Monoculture*, *International Crisis Group*, 2005.02.28. http://www.crisisgroup.org/~media/Files/asia/centralasia/093_curse_of_cotton_central_asia_destructive_monoculture (letöltve: 2014.02.22.)

⁷ *The Curse of Cotton: Central Asia's Destructive Monoculture*, *International Crisis Group*, 2005.02.28. http://www.crisisgroup.org/~media/Files/asia/centralasia/093_curse_of_cotton_central_asia_destructive_monoculture (letöltve: 2014.02.22.)

⁸ Az andizoni tüntetések vérbefojtása miatt 2005-ben az amerikai kormányzat visszatartott Üzbegisztánnak járó 11millió dollárnyi katonai segílyt. Erre adott reakcióként Karimov elnök felszólította az amerikaiakat a hanabádi légitámaszpont kiürítésére. 2012-ben viszont Üzbegisztán mindenki számára váratlanul felfüggesztette tagságát a Moszkva által dominált Kollektív Biztonsági Együttműködés Szervezetében (Collective Security Treaty Organization – CSTO). a döntést azzal magyarázzák, hogy Üzbegisztán szeretne részesülni az Afganisztánból kivonuló amerikai csapatok hátrahagyott fegyverzetéből illetve, hogy egy Üzbegisztán területén létrehozandó amerikai bázisról is már tárgyalások folynak – melynek létesítéséhez azonban Üzbegisztánnak CSTO tagként szükséges lenne elnyernie a többi CSTO tagállam, mindenekelőtt Oroszország hozzájárulását. Litovkin, Viktor: *Uzbekistan wants American weapons and suspends CSTO membership*, *Valdai Discussion Club*, 2012.07.06. http://valdaiclub.com/near_abroad/45740.html

⁹ The World Bank Country Brief Tajikistan 2012 <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/ECAEXT/TAJKISTANEXTN/0,,contentMDK:20630697~menuPK:287255~pagePK:141137~piPK:141127~theSitePK:258744,00.html> (letöltve: 2014.02.23.)

¹⁰ Drugs in Tajikistan. Heroin stabilises a poor country. *The Economist*, 2012.04.21. <http://www.economist.com/node/21553092> (letöltve: 2014.02.23.)

¹¹ World Bank Kyrgyz Republic Partnership Program Snapshot 2012 p. 6. http://siteresources.worldbank.org/INTKYRGYZ/Resources/KR_Snapshot_March2012_final.pdf (letöltve: 2014.02.23.)

¹² World Bank Kyrgyz Republic Partnership Program Snapshot 2012 p. 9. http://siteresources.worldbank.org/INTKYRGYZ/Resources/KR_Snapshot_March2012_final.pdf (letöltve: 2014.02.23.)

¹³ Atambaev Says No Foreign Troops At Manas After 2014. *Radio Free Europe*, 2012.02.20. http://www.rferl.org/content/kyrgyzstan_president_says_no_foreign_troops_manas_2014/24490080.html (letöltve: 2014.02.24.)

¹⁴ U.S. Air Base At Manas Starts Closing Shop. *Eurasianet.org* 2014.02.12. <http://www.eurasianet.org/node/68045> (letöltve: 2014.02.24.)

¹⁵ A Taskenti Szerződést (A Független Államok Közösségének Kollektív Biztonsági Szerződése, 2002-től a *Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezete* - Collective Security Treaty Organization: CSTO) 1992 májusában kötötte meg a hat

---

FÁK tagállam (Oroszország, Kazahsztán, Kirgizisztán, Tádzsikisztán, Üzbegisztán és Örményország). 1994-ben Fehéroroszország és Azerbajdzsán is csatlakozott az együttműködéshez. A Taskenti Szerződés 4. cikkelyének értelmében a CSTO részes államai bármelyiküket érő agresszió esetén „minden szükséges segítséget megadnak, beleértve a katonai segítséget is”. Charter of the Collective Security Treaty Organization:

http://www.ieee.es/Galerias/fichero/Varios/2002_Carta_de_la_OTSC.pdf

A részes államok biztonságuk garanciáját ki nem mondva, de az orosz taktikai nukleáris fegyverekre alapozzák. A CSTO tagállmainak területén idegen nagyhatalmak csak valamennyi részes állam beleegyezése esetén létesíthetnek katonai bázisokat. 2009-ben pedig a szövetség állandó gyorsreagálású erők, valamint közös békefenntartó egységek felállításáról is döntött. CSTO tagságukat a részes államok hatévente meg kell, hogy újítsák: három tagállam Azerbajdzsán, Grúzia és Üzbegisztán 1999-ben nem hosszabbította meg részvételüket, ehelyett Moldovával és Ukrajnával kiegészülve életrehívták a rivális ún. GUUAM csoportosulást. 2005-ben a színes forradalmak hatására Üzbegisztán felmondta a GUUAM együttműködést és újból belépett a CSTO-ba, majd 2012 júliusában mindenki számára váratlanul ismét felfüggesztette tagságát a szervezetben.

¹⁶ Ezek között a legváltozatosabb jellegű katonai létesítményeket találjuk. Így például Kazahsztánban a Balkhas tó melletti radarbázist, Kirgíziában a kanti légibázist, Tádzsikisztánban pedig számos szárazföldi bázis mellett egy egészen speciális *Okno* (Ablak) fedőnevű katonai műholdmegfigyelő állomás is működik. (Klein, 2009, p. 20; Podvig 2002, p. 25.)

Behajtani szabad

A követelésbehajtás korszerű módszere – a fizetési meghagyás

Minden vállalat életében nagy jelentősége van a kintlévőségek kezelésének. Tanulmányom első részében azokat a lehetőségeket tekintem át, amelyek mentén egy vállalatnak el kell járnia, ha el akarja kerülni az ezzel kapcsolatos veszteségeket. Sajnos azonban minden körülméteként ellenére előfordulhat, hogy a vevő mégsem fizet. Mit lehet tenni ilyenkor? Természetesen több lehetőség is rendelkezésre áll, jelen publikációmban a követelésbehajtásnak egy igen egyszerű, és népszerű módszerét, a fizetési meghagyásos eljárást fogom bemutatni.

During the operation of each company it has great importance of managing the outstandings. In the first part of my study I will review those possibilities, which help to avoid the losses associated with the absence of this approach. Unfortunately, however, in spite of all the care it can occur that the buyer did not pay. What can be done then? Of course, several options are available, a very simple and popular method of payment procedure will be introduced in my study: the payment order.

Néhány gondolat a kereskedelmi hitelről

Amikor egy vállalat értékesíti a termékét, igen nehéz döntési helyzet elé kerül. Megköveteli a készpénzes (azonnali) fizetést, vagy elfogadja a későbbi (határidős) fizetést, azaz más szóval kereskedelmi hitelt nyújt a vevőnek. A fizetési mód meghatározásánál több szempontot érdemes figyelembe venni: a termék sajátosságait, a vevő sajátosságait, az eladó pénzügyi lehetőségeit.

Egyedi, nagy értékű termékek esetén érdemes a lépcsőzetes fizetést választani: a kivitelezés egy-egy fázisában megkövetelni a vételár egy részét. Magas kockázatú vásárló, vagy romlandó termék esetén indokolt előrefizetést kérni. Kedvező lehetőség az esedékesség előtti fizetésre, azonnali fizetésre, vagy készpénzfizetésre adott árengedmény. Ebben az esetben határidős fizetésben állapodnak meg a felek, de rögzítik, hogy ha a vevő a lejáratú idő előtt fizet, akkor bizonyos százalékkal olcsóbban kaphatja meg a terméket. A legnagyobb kedvezményt az azonnali, készpénzes fizetés esetén kapja.

A vállalatoknak természetesen nincs mindig lehetőségük arra, hogy minden vevőnek más árat számítsanak fel, viszont lehetséges a vevők osztályba sorolása. Árengedményt kaphat az a vevő, aki nagy mennyiséget vásárol, vagy hosszú távú együttműködési szerződést hajlandó kötni. Így nem szükséges minden vevőt külön-külön elemezni, csupán meghatározni, hogy melyik értékesítési osztályba tartozik, és alkalmazni az adott osztályra vonatkozó szabályokat.

Régi, stabil ügyfeleknél ez nem is lehet probléma, hiszen jól ismerjük vevőink fizetési szokásait. Tudjuk jól, hogy az egyik mindig igénybe veszi a lehetséges fizetési kedvezményeket, és hamarabb fizet a határidőnél, egy másik kihasználja a maximális fizetési határidőt, és lejáratkor fizet, a harmadik pedig általában két-három hónap késedelemmel fizet.

A kereskedelmi hitel igen fontos rövid lejáratú forrás a vállalatok számára, különösen, ha korlátozott a bankhitelhez való hozzáférés lehetősége. A kereskedelmi hitel pénzügyi motívumait elemzi Ketskemény-Pálinkó-Szabó (2010). Cikkükben abból a nemzetközi szakirodalomban megtalálható empirikus kutatási eredményből indultak ki, hogy a korlátozott hitelhozáféréssel rendelkező vállalatok, bár korlátozottan, de képesek kereskedelmi hitellel helyettesíteni a bankhitelt. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy a jobb hitelhozáféréssel rendelkező vállalatok banki hitelt közvetítenek azokhoz, akiknél ez csak korlátozottan áll rendelkezésre.

Hipotéziseik alátámasztására 18 pénzügyi mutatószám statisztikai elemzését használták a magyar feldolgozóipari vállalatok körében, de az elemzések nem igazolták a hipotéziseket. Arra a következtetésre jutottak, hogy a magyar feldolgozóiparban a vállalatok hitelhez valló hozzáférése alapján nem mutatható ki különbség a szállítói állomány nagyságában. Ez azt jelenti, hogy szemben a nemzetközi tapasztalatokkal, a magyarországi feldolgozóiparban nem érvényesül a nagyobb vállalatok hiteltranszformáló szerepe.

Szintén a kereskedelmi hitelek sajátosságait vizsgálta Szűcs-Havran-Csóka (2010). Cikkükben arra a paradox eredményre jutottak, hogy ha a szállítónak nincs információs előnye a vevőre vonatkozóan, akkor a „jól informált” esethez képest paradox módon több hitelt kaphat (ezt nevezik Ők „információs paradoxonnak”). Ez egyúttal azt is jelenti, hogy a vállalkozások hitelfeltevő-képessége növelhető, ha a bank a vevőt is figyelemmel követheti.

Ha a vevő nem fizet, akkor a szállító sem képes tartozásait kifizetni, így alakulhat ki a lánctartozás. Magyarországon 2005 óta a Gazdaság és Vállalkozáskutató Intézet (GVI) végez negyedévente elemzéseket kis- és közepes vállalkozások üzleti helyzetének, rövid távú kilátásainak feltárására vonatkozóan, melyben rendszeresen megbecsülik, hogy mekkora a vállalatok kintlévősége, a hitelfelvétel, a késedelmes fizetés, és a lánctartozás. 2012 elején a következőkről számoltak be (Hajdu, 2012):

„A megkérdezett kis- és közepes vállalkozások partnereinek csaknem egyharmada rendszeresen a fizetési határidő lejárta után fizet: az elmúlt félévben késedelmesen fizető üzleti partnerek átlagos aránya 32% volt 2012 januárjában, tehát az arány csökkent 2011 júliusa óta. .... A tartozási láncban résztvevő cégek aránya csökkent az elmúlt fél év során: míg 2011 júliusában a megkérdezett cégek 45%-a azért nem tudott fizetni szállítóinak időben, mert nekik sem fizettek a vevőik határidőre, addig idén januárra 41%-ra csökkent ez az arány.”

A körbetartozás oka nem csak a gyenge vállalkozói morál, hanem a vállalkozások gyenge tőkeereje, valamint jogszabályi hiányosságok is. Egy családi-, mikro-, vagy kisvállalkozást alapjaiban rengethet meg egy ki nem egyenlített követelés. A piaci verseny azonban nem engedi meg, hogy eltérjünk a piacon kialakult fizetési határidőktől, és csak az előre fizető vevővel kössünk szerződést.

Mit tehetünk, ha szeretnénk elkerülni ezt a helyzetet? Már a szerződéskötés előtt információkat kell beszerezni a vevőinkről, vizsgálni kell az új vevő hitelképességét, de meglévő üzleti kapcsolatunkat is folyamatosan felül kell vizsgálnunk.

Legalapvetőbb információs forrásunk a cégbíróságok által vezetett cégnyilvántartás. Itt túl sok adat nem szerepel a működésről, de elgondolkodtató, ha a nyilvántartásban nem találjuk üzleti partnerünket, vagy éppen az igencsak lehangoló „fa” jelölést (azaz „felszámolás alatt”) találjuk.

A cég működésének jellemzésére a mérleg és eredmény kimutatást használhatjuk, de gyorsan változó piaci körülmények között a múltbéli adatok nem nyújtanak garanciát a jövőre nézve. Pénzügyi alaptankönyvekben számtalan mutatószámot találhatunk, melyek kiszámolhatóak az adatokból. Különösen kedvelt az Edward Altmann nevéhez kapcsolódó Z mutató, ill. annak továbbfejlesztett változatai (Imre, 2007). Az eredeti modellt 1968-ban dolgozta ki, majd 1977-ben Haldemannal és Narayanannal közösen megalkotta a ZETA modellt. A ZETA modell a hosszú távú előrejelzésben hozott áttörést. Egy éven belül mindkét modell 90% feletti eredményt ad, de 3 éven túli időhorizonon az eredeti modell előrejelző képessége 50% alá csökken, a ZETA modellel azonban 80% körüli.

A kockázati indexek számolásakor azonban ajánlatos az elővigyázatosság. Ha túl szigorúra tesszük a mércét, akkor kiszűrünk jó üzleti kapcsolatokat is. Ha túl lazára, akkor egy kicsit nagyobb kockázatot vállalunk be. Mérlegelnünk kell tehát, hol legyen az elfogadási határ, hiszen a jó partnerek visszautasításával elveszített nyereség meghaladhatja a rosszak kiszűrésével elkerült veszteséget.

Ma már az interneten számtalan céget találunk, akik a vevőminősítés keretében kiszámolnak egy kockázati mutatószámot is (pl. a Dun & Bradstreet¹ Failure Score mutatója, a Quantitative Credit Research² RiskAware mutatója, vagy a Solidet³ Bisnode Rating mutatója, melynél 1 éven belül 90% valószínűséggel jelzik előre a csődöt), de ezek természetesen a legnagyobb titoktartás mellett készülnek.

Az előzőeken túl nagy szükség van olyan mutatószámokra, melyek a cég fizetőképességét, fizetési hajlandóságát, és fizetési pontosságát mutatják. Ezeket leginkább a korábbi üzleti partnerek felkeresésével szerezhetjük meg. Természetesen nem kizárólag azoknak a cégeknek a felkeresése javasolt, akiket leendő üzleti partnerünk referenciaként ajánlott, hanem meg kell próbálnunk minél több korábbi üzleti partnert felkutatni, így juthatunk a legpontosabb információkhoz.

Ha egy cég nem kíván ilyen számításokkal bajlódni, vagy nincs rá elegendő erőforrása, a fentebb említett, vevőminősítésre szakosodott cégek elkészítik a komplett vevőminősítést, melyben nem csak egy kockázati mutatószám szerepel, hanem cégadatok, gazdasági adatok, bankkapcsolatok, vagyoni helyzet, fizetési fegyelem, és igen sok más fontos információ a potenciális partnerről.

Szép kifejezés az intelligens partnermenedzsment. Ez azt jelenti, hogy a modern információtechnológia segítségével üzleti partnereinkről minél több információt begyűjtünk (természetesen szem előtt tartva az üzleti titok szentségét), és ezekre alapozva hozzuk meg üzleti döntéseinket. Ezt természetesen nem csak új vevőinkre, hanem meglévő üzleti kapcsolatainkra is alkalmazni kell, egészen a szerződéses kapcsolat végéig (jó, ha tudjuk, hogy egy üzleti partnerünk ellen felszámolási eljárás indul, vagy éppen hetekig nem veszi át a telephelyére küldött leveleket).

Napjainkra felértékelődött a credit management (követélmenedzsment) szerepe is. Gyorsan változó világunkban, a gyorsan változó piaci körülmények között már nem az a sikeres vállalkozó, aki sokat tud eladni, hanem az, aki úgy tud sokat eladni, hogy a vevők azt ki is fizetik. A creditmanagement többet jelent a fizetőképes vevők kiválasztásánál, a vevőminősítésnél, hitelezési döntések meghozatalánál, kockázatkezelésnél, vagy követelésbehajtásnál. Mindezeknek a rendszerbe szervezett egysége, melynek célja a vállalat biztonságos növekedése.

Minden óvintézkedés betartása mellett is előfordulhat, hogy egy számla kifizetése mégis elmarad. Ebben az esetben érdemes az adóssal tárgyalást kezdeményezni, és tisztázni, mi is az elmaradás

indoka. Ha csupán átmeneti pénzügyi zavarról van szó, megállapodás köthető halasztott fizetésről, vagy részletfizetésről.

De mit is tehetünk, ha minden tárgyalás hiábavaló, követelésünk behajtása kilátástalannak látszik? Itt térek rá tanulmányom tulajdonképpeni témájára, a közjegyzői fizetési meghagyásos eljárásra.

A fizetési meghagyásról általában

Publikációmban a követelésbehajtásnak egy igen egyszerű, és népszerű módszerét, a fizetési meghagyásos eljárást szeretném bemutatni Szécsényi-Nagy (2012a) konferencia előadása, a 2009. évi L tv. és az ide vonatkozó egyéb szakirodalmak alapján. Nem csak az egyszerűsége és népszerűsége indokolja, hogy felkeltette az érdeklődésem, hanem az a változás is, hogy a kormányzat a 2009. évi L. törvényben, 2010. június elsejétől a közjegyzők hatáskörébe utalta a pénzkövetelésekkel kapcsolatos fizetési meghagyásos eljárások intézését.

Ezt megelőzően a fizetési meghagyásokat korábban a bíróságok kezelték, de a nagy leterheltség miatt az ügyintézés hónapokig, akár egy évig is elhúzódhatott. Az új rendszerben a közjegyző elektronikus kérelem esetén három munkanapon belül, szóbeli és formanyomtatványon beadott kérelem esetén tizenöt napon belül köteles kibocsátani a fizetési meghagyást és a kötelezett belföldi címére kézbesíteni.

Az új rendszer hatékonysága már az első időkben bebizonyosodott: „A 23. Közép-Európai Közjegyzői Kollokviumon a Magyar Országos Közjegyzői Kamara elnöke kiemelte: 2010-ben hatszáz-ezer fizetési meghagyást bocsátottak ki a közjegyzők, mégpedig úgy, hogy nincs ügyhátralékuk. Dr. Tóth Ádám szerint az érdekvérvényesítő eljárások hatékonyságával hozzájárultak a működőképes gazdasághoz, a körbetartozások számának csökkentéséhez.” (Origo, 2011)

Amint azt kicsit korábban már említettem, Magyarországon 2005 óta a Gazdaság és Vállalkozáskutató Intézet (GVI) végez negyedévente elemzéseket kis- és közepes vállalkozások üzleti helyzetének feltárása céljából. Immár érdemes egymás mellé tenni a 2009-es és a 2012-es felmérések adatait. 2009-ben ezt írták (Tóth – Papp – Gyűrű, 2009):

„A vállalatok tartozásait és késedelmes fizetését vizsgálva az derül ki, hogy a 300 megkérdezett kis- és közepes vállalkozás 75,3%-ának több alkalommal is késedelmesen fizetett legalább egy partnere az elmúlt fél évben. Az eredmények azt mutatják, hogy – az elmúlt évekhez hasonlóan – 2009 elején is a kisebb cégeket sújtja nagyobb arányban a késedelmes fizetés problémája és a lánctartozás. Az 50 főnél kisebb cégek körében átlagosan 43%-os a több alkalommal késedelmesen fizető partnerek aránya, valamint az értékesített termékek vagy szolgáltatások ellenértékének átlagosan 40%-a folyik be legalább egy héttel a fizetési határidő után.”

2012-ben viszont komoly előrelépést láthatunk (Hajdu, 2012):

„A megkérdezett kis- és közepes vállalkozások partnereinek csaknem egyharmada rendszeresen a fizetési határidő lejárta után fizet: az elmúlt félévben késedelmesen fizető üzleti partnerek átlagos aránya 32% volt 2012 januárjában, tehát az arány csökkent 2011 júliusa óta.”

A fenti adatok szerint tehát a késedelmes fizetések 75%-ról 32%-ra csökkentek. Természetesen igen komoly kutatást igényelne a pontos hatótényezők feltárása, de egészen biztos, hogy a fizetési meghagyásos eljárás felgyorsulása, hatékonyságának növekedése egy igen komoly tényezője ennek a folyamatnak.

2012 augusztusában vettem részt egy konferencián (Diamond Top Consult Kft., Sikeres követelés-behajtás az új Pp szerint: Fmh gyakorlati alkalmazása közjegyzői, bírói, végrehajtói oldalról címmel), ahol az új rendszert a legautentikusabb szakemberek mutatták be: dr. Szécsényi-Nagy Kristóf, a Magyar Országos Közjegyzői Kamara jogi irodájának vezetője, Dr. Kerepesy Krisztián, bíró, és Császtai Ferenc a Magyar Bírósági Végrehajtói Kamara ügyvezető alelnöke

Tanulmányomban az Ő előadásaira és konferencia anyagaikra támaszkodva mutatom be az új rendszert. Mielőtt azonban megvizsgálánk az új rendszert, szeretném bemutatni a fizetési meghagyás fogalmát, és rövid történetét, ehhez Kengyel Miklós (2010, p. 256.) tankönyvét hívom segítségül:

„[910] A FIZETÉSI MEGHAGYÁSOS ELJÁRÁS FOGALMA A fizetési meghagyásos eljárás olyan nemperes eljárás, amelyben a bíróság a jogosult egyoldalú kérelmére a kötelezettet - a bizonyítási eljárás mellőzésével - a kérelemben foglalt követelés teljesítésére vagy az azzal szembeni ellentmondásra hívja fel. Ennek hiányában a fizetési meghagyás jogerőre emelkedik és végrehajtható lesz, míg ellentmondás esetén a fizetési meghagyásos eljárás perré alakul át.

[912] A JOGINTÉZMÉNY KIALAKULÁSA ÉS FEJLŐDÉSE A fizetési meghagyásos eljárást az 1893. évi XIX. törvénycikk vezette be a magyar polgári eljárásjogba. A törvényjavaslat eredeti alapeszméje, nevezetesen „a peres eljárás alakszerűségeinek mellőzésével, az eljárás lehető egyszerűsítése, gyors és olcsóvá tétele ott, ahol ezt az anyagi igazság veszélyeztetése nélkül meg lehet tenni”, száz év óta lényegében nem változott. A fizetési meghagyásos eljárás, annak ellenére, hogy a törvényhozó peren kívüli eljárásként szabályozta, belekerült az 1911. évi perrendtartásba (588-605. §). Ennek az okát a korabeli jogirodalom egyrészt abban látta, hogy a fizetési meghagyásos eljárás célja hasonló a perek, különösen a marasztalás iránti perek céljához, másrészt az eljárás könnyen átalakulhat perré. A fizetési meghagyásos eljárást, mint „a kisebb követelések érvényesítésének leggyorsabb és legegyszerűbb módját”, az 1952. évi Pp. is megtartotta (313-323. §). Miközben egy évszázad alatt a jogintézmény lényege nem változott, a fent említett jogpolitikai célok miatt a részletszabályok, különösen az értékhatár, illetve az ellenmondás feltételei tekintetében nagyon sokszor módosultak. A kilencvenes évek elején az V. Ppn. ötvenezerről százezer forintra, öt évvel később a VII. Ppn. százezerről kétszázezer forintra emelte fel a kötelezően fizetési meghagyással érvényesíthető igény értékhatárát.”

A 2009. évi L. törvény hatálybalépése óta a kérelmet a közjegyzőnél kell előterjeszteni. Ők csupán formailag ellenőrzik, és amennyiben a kérelem alakilag nem hibás, akkor kibocsátják a fizetési meghagyást. A közjegyző a követelés jogosságát nem bírálja, csupán azt, hogy a kérelem tartalmilag és formailag megfelel-e a törvényben foglaltaknak.

A fizetési meghagyás kibocsátása iránti kérelem

A fizetési meghagyás polgári jogviszonyból eredő, tág értelemben vett polgári ügy, nemperes eljárás, mely lejárt, összegszerűen meghatározott pénzkövetelés beszedésre irányul. A közjegyző a jogosult egyoldalú kérelme nyomán a kötelezett a kérelemben foglalt teljesítésére, illetőleg a kérelemben foglaltakkal szembeni ellentmondás előterjesztésére hívja fel. Ha az adós egy meghatározott határidőn belül nem él ellentmondással, akkor a közjegyző végrehajtható határozatot hoz. A közjegyző ezt a határozatot az adós meghallgatása nélkül hozza meg, amely ellen az adós ellentmondás benyújtásának segítségével védekezhet. A törvényes határidőben ellentmondással meg nem támadott fizetési meghagyás jogerőre emelkedik, jogerős ítéletté válik, mely ellen felülvizsgálatnak helye nincs. Ebben az esetben a rendkívüli jogorvoslatok közül a perújítás vehető igénybe. Jogerőre emelkedett fizetési meghagyás esetén a közjegyző elrendeli a végrehajtást.

A fizetési meghagyásos eljárást kizárólag pénzkövetelések érvényesítésre lehet igénybe venni, ugyanakkor nem tekinthető pénz fizetésére irányuló követelés érvényesítésének a zálogjogból fakadó igény zálogkötelezettel szembeni érvényesítése. A törvény egymillió forintban határozza meg a kötelező értékhatárt, tehát az ezt meg nem haladó követelések kizárólag fizetési meghagyásos eljárás útján érvényesíthetők [3. §, (2) bek.]. Szécsényi Nagy Kristóf (2012b) ebben az esetben perpótló eljárásnak tekinti, hiszen a jogalkotó per helyett nemperes eljárást biztosít az igényérvényesítés eszközül. Ennél nagyobb összeg esetén az fmh. perelhárító célú, hiszen a jogosult per helyett veheti igénybe, ezzel megpróbálhatja elkerülni a peres eljárást. Ugyanakkor a kötelezett ellentmondása esetén az fmh. perelőkészítő jellegűvé válik, hiszen ebben az esetben perré alakul.

Egy másik nagyon fontos értékhatár a 400 millió forint. A törvény szerint nem érvényesíthető fizetési meghagyásos eljárás útján az a pénzkövetelés, amelynek összege a négyszázmillió forintot meghaladja. Ez az összeg 2012. március 15-től került bele a törvénybe (Szécsényi-Nagy, 2012), és egybeesik a Pp. Ötödik részében szabályozott „kiemelt jelentőségű perek” alsó küszöbértékével. Arról azonban nem rendelkezik a törvény, hogy ezt a nagyobb összegű követelést ne lehetne több kisebb részletben követelni [3. §, (4a) bek.].

A szabályozás sajátossága, hogy nem alkalmazható fmh, ha a pénzkövetelés munkaviszonyból származik, és az ügy tárgya a jogviszony keletkezése, módosulása, vagy megszűnése. Ha csak pénzt kér a munkavállaló, de nem vitatja pl. a felmondás jogszerűségét (nem tárgya az ügynek a jogviszony megszűnése), akkor viszont máris szóba jöhet ez a megoldás [3. §, (4) bek.].

Szintén nem alkalmazható fmh., ha a pénzkövetelés a munkaviszonyból származó kötelezettségeknek a munkavállaló által történt vétkes megszegése miatt alkalmazott jogkövetkezmény, vagy fegyelmi vétség miatt alkalmazott jogkövetkezmény, ugyanakkor lehetséges megoldás, ha munkáltatói kártérítési követelés, az ugyanis nem munkáltató által alkalmazott jogkövetkezmény. A fent említett negatív esetekben a következmény az fmh. kérelem hivatalból történő elutasítása.

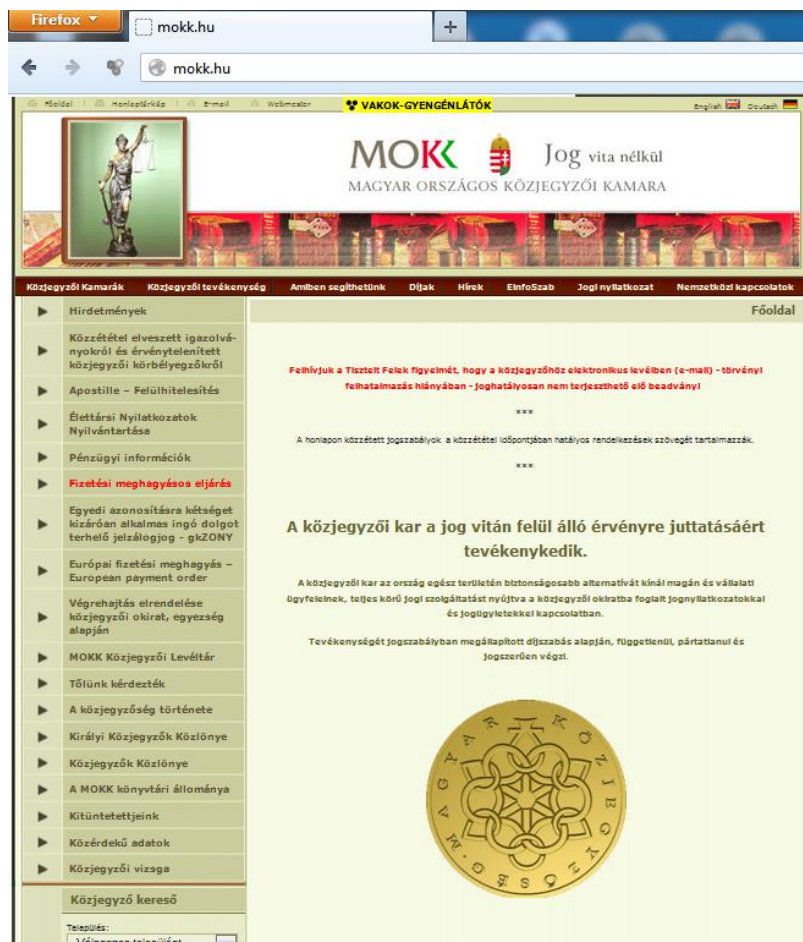
Nem vehető igénybe fizetési meghagyás abban az esetben sem, ha kötelezettnek nincs ismert belföldi idézési címe (lakóhely / tartózkodási hely / székhely / képviselő). Ilyen esetben is az fmh. kérelem hivatalból történő elutasítása várható. [3. §, (3) bek.]

A fizetési meghagyás benyújtására három lehetséges forma áll rendelkezésre: szóban, írásban, ez utóbbi papíron, vagy elektronikus formában. Az elektronikus forma kötelezettség jogi személyeknek (2011. 07. 01-től a társasházak kivéve minden nem természetes személynek), valamint jogi kép-

viselővel eljáró feleknek. Ők nem választhatnak szóbeli, vagy papír alapú kérelemformát. Ugyanakkor mások számára egy lehetőség, (pl. társasházak jogi képviselő nélkül, természetes személyek jogi képviselő nélkül). Ők választhatják a szóbeli, vagy papír alapú kérelmet is.

A továbbiakban az fmh. elektronikus benyújtásának lehetőségére helyezem a hangsúlyt, hiszen pont ez a forma teszi igen kényelmessé a követelésbehajtásnak ezt a módját. Az első lépés a www.mokk.hu cím felkeresése.

1. ábra: A Magyar Országos Közjegyzői Kamara honlapja

Forrás: www.mokk.hu

A rendszer használatához természetesen regisztrációra van szükség, és ezen túl rendelkezni kell minősített elektronikus aláírás létrehozásához alkalmas infrastruktúrával. Ez utóbbi igen fontos, hiszen a rendszerbe történő belépést, az adatokhoz való hozzáférést ezen keresztül tudják beazonosítani. Jómagamnak még nem volt szükségem a rendszer használatára, így a kérelem betérjesztéséhez szükséges felületet Szécsényi Nagy Kristóf által készített képen tudom bemutatni. A kérelemben szereplő adatok helyes kitöltéséért természetesen a kérelmező felel.

2. ábra: Fizetési meghagyás kibocsátása iránti kérelem

The screenshot shows the web interface of the Hungarian Chamber of Commerce and Industry (MOKK) for filing a request to cancel a payment order. The page title is 'Fizetési meghagyás kibocsátása iránti kérelem' and it references the 2009 Act on the cancellation of payment orders. The form is divided into several sections:

- Ügyfél** (Client): Includes fields for 'Ügyfélkód' (SZÁ:100) and 'Üggyelvény típusa/Személytípus/Képviselő típusai'.
- Képviselet** (Representation): Includes 'Képviselet típusa' (Bankszámla adatok) and 'Képviselet neve'.
- Adatok** (Data): Includes 'Név' (First and last name), 'Nyilvántartási szám' (Registration number), 'Cím' (Address), 'E-mail', 'Születési hely' (Place of birth), and 'Születési idő' (Date of birth).
- Adóazonosító** (Tax ID): Includes 'Adóazonosító' (Tax ID) and 'Adóazonosító típusa'.
- Legközelebbi bíróság** (Nearest court): Includes 'Bíróság megnevezése' (Name of court) and 'Helyek, amelyekből a megjelölt bíróság illetékessége megállapítható' (Locations where the jurisdiction of the court can be determined).

There are also two 'Tájékoztató' (Information) boxes on the right side of the form.

Forrás: Szécsényi Nagy (2012a)

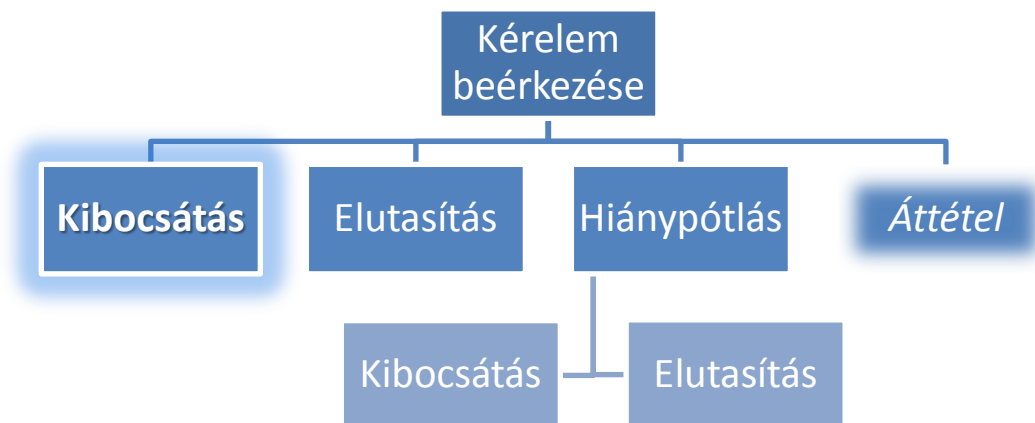
Az fmh. kérelem betérjesztéséért eljárási díjat kell fizetni, melyet bankkártyával kezdeményezett átutalással, online fizetési felület igénybevételevel lehet teljesíteni, erre egyébként a honlap a regisztrációnál szintén felszólítja az igénybe vevőt [46. §, (3b) bek.]. Az eljárási díj a pénzkövetelés járulékok nélkül számított értékének a 3%-a, legalább 5000 forint, legfeljebb 300 000 forint [45. §, (1a) bek.], de nem lehet kevesebb annyszor 1000 forintnál, mint ahány fél van [45. §, (2) bek.]. Ez az összeg nyújt fedezetet a közjegyző munkadíjára és költségeire is. Azt a természetes személyt, aki jövedelmi és vagyoni viszonyai folytán az eljárási költséget fedezni nem tudja, jogai érvényesítésének megkönnyítése végett - kérelmére - részleges vagy teljes költségfeljegyzési jog illeti meg (személyes költségfeljegyzési jog) [48. §, (1) bek.].

Az internetes rendszer automatikus hiba szűréssel rendelkezik, figyel arra, hogy minden szükséges okirat beadásra kerüljön. Addig, amíg nem hiánytalan a kérelem, nem is rögzíthető. A kérelem elektronikus úton történő benyújtása vagy szóbeli előterjesztése esetén a kérelem mindaddig nem rögzíthető a MOKK rendszerén, amíg annak előterjesztője díjfizetési kötelezettségének eleget nem tett [46. §, (1) bek.]. Túlfizetés esetén a MOKK a különbözetet visszautalja.

A közjegyző a beérkezett kérelmeket kizárólag alaki vizsgálatnak veti alá, érdemi vizsgálatot nem végez (azaz nem vizsgálja a követelés jogosságát). Elektronikus kérelem esetén erre 3 munkanap áll rendelkezésre, de a határidő nem a beadás pillanatától, hanem az eljárási díj beérkezésétől számít (ebbe természetesen nem számít bele a hiánypótlás időtartama, a törvénykezési szünet, és esetlegesen a napi 4 órát meghaladó üzemszünet sem). Az elektronikus kérelem komoly előnye a gyorsaság, hiszen papír alapú, vagy szóbeli kérelem esetén a határidő 15 munkanap. Ha a közjegyző a határidőt elmulasztja, a határidő utolsó napját követő munkanapon a MOKK rendszere útján a közjegyző nevében automatikusan kerülnek megtételre a szükséges intézkedések [23. §, (1) bek.].

A közjegyző a kérelmet a fizetési meghagyás kibocsátására nyitva álló határidőn belül megvizsgálja annak megállapítása érdekében, hogy nem kell-e a felet a hiányok pótlására felhívni, nincs-e helye az ügy áttételének vagy a kérelem hivatalból történő elutasításának, és a szükséges intézkedéseket megteszi [23. §, (1) bek.]. A következő lehetőségek állnak rendelkezésére:

3. ábra: Ügyintézés a kérelem beérkezése után

Forrás: Szécsényi Nagy (2012a)

Ha a közjegyző valamilyen hiányosságot észlel, a kérelmezőt a hiány pótlására szólítja fel, ennek megtörténte után beadványát újra megvizsgálják. Ha a jogosult követelésének érvényesítése más bíróság, vagy más hatóság hatáskörébe tartozik, a közjegyző az áttételről intézkedik.

Az alaki vizsgálat eredménye lehet a hivatalból történő elutasítás. Az elutasítás lehetséges indokairól az fmh. törvény (2009. évi L. törvény) 24. és 25 §-a rendelkezik, ezek tételes felsorolására jelen publikáció keretében nincs lehetőség, de néhány érdekesebbet kiemelnek:

- hiánypótlás nem teljesítése és emiatt a kérelem elbírálhatatlansága [24. § (11) bek.]
- a jogosult követelésének érvényesítése más bíróság vagy más hatóság hatáskörébe tartozik, de az áttétel a szükséges adatok hiányában nem alkalmazható [24. § (1b) bek.]
- fizetési meghagyás kibocsátásának a 3.§ vagy a törvény egyéb rendelkezése folytán nincs helye, mert nem pénzkövetelés, vagy zálogjogból fakadó igény [3. § (1) bek.], vagy 400 millió Ft-ot meghaladó pénzkövetelés [3. § (4a) bek.].
- ›A munkaviszonyból származó pénzkövetelés esetén, ha az ügy tárgya a jogviszony keletkezése, módosulása, megszűnése vagy a munkaviszonyból származó kötelezettségeknek a munkavállaló által történt vétkes megszegése miatt alkalmazott jogkövetkezmény, illetve fegyelmi vétség miatt alkalmazott jogkövetkezmény [3. § (4) bek.]
- a kötelezettnek nincs ismert belföldi idézési címe, vagy a kötelezettnek a meghagyást belföldi címen ismételten nem lehet kézbesíteni, mert meghalt (megszűnt), a bejelentett címen ismeretlen, vagy onnan ismeretlen helyre költözött. [24. § (2) bek.]

Ha a fizetési meghagyás kibocsátása iránti kérelem hivatalból történő elutasításának, vagy az ügy áttételének nincs helye, és ha nem kell a felet a hiányok pótlására felhívni, vagy a fél a hiánypótlási kötelezettségének eleget tett, a közjegyző az ellenfél meghallgatása nélkül köteles a fizetési meghagyást kibocsátani. [26. § (1) bek.] Ha a közjegyző a határidőt elmulasztja, a határidő utolsó napját követő munkanapon a fizetési meghagyás a törvény erejénél fogva a MOKK rendszere útján a közjegyző nevében automatikusan kerül kibocsátásra. [26. § (3) bek.]

A fizetési meghagyás kibocsátásnak egy fontos eseménye a kézbesítés. Ez három módon lehetséges: postai úton, elektronikusan és végrehajtó útján.

A postai úton történő kézbesítésnek komoly problémái lehetnek, különösen a tértivevényekkel. Ezek gyakran rosszul kitöltöttek, olvashatatlanok, és ennek visszaérkezése is problémás lehet, nem ritka az 1-2 hónap után visszaérkező tértivevény. A postai úton történő kézbesítés speciális esete a vélelemmel történő kézbesítés. A küldeményt vélelemmel kézbesítettnek kell tekinteni, ha a címzett, vagy meghatalmazottja úgy nyilatkozik, hogy a küldeményt nem veszi át, vagy ilyen nyilatkozat hiányában a másodszor megkísérelt sikertelen kézbesítést követő ötödik munkanapon kézbesítettnek kell tekinteni. Ez azért okozhat kellemetlenséget, mert ilyenkor a kötelezettnek lehetősége van még a végrehajtási szakaszban is ellentmondani.

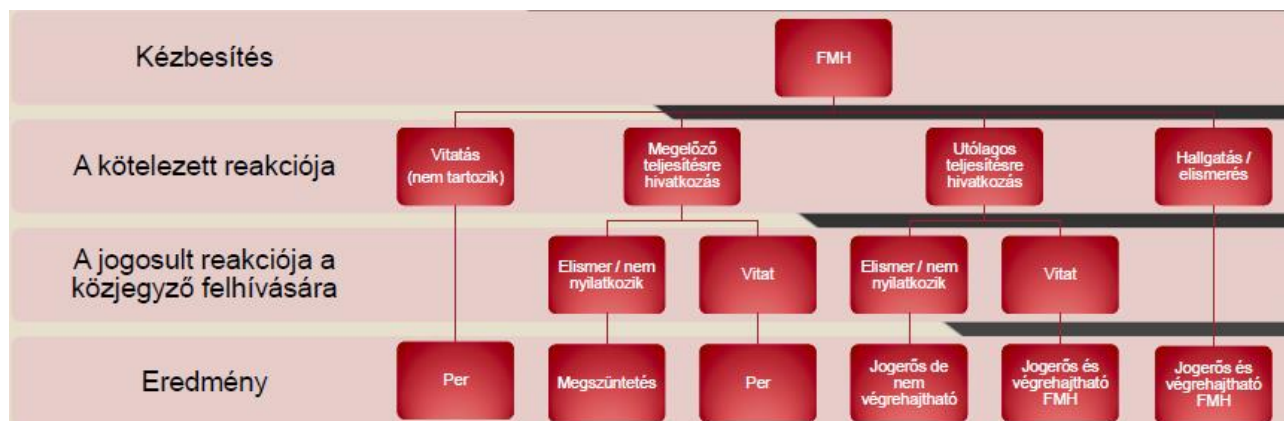
A kézbesítés sikerességének növelése céljából lehetséges végrehajtói kézbesítést igénybe venni (ezért természetesen külön díjat kell fizetni). Ebben az esetben a végrehajtó keresi fel a kötelezettet, adja át az okiratot, és közokirat készül a kézbesítésről. Így a kézbesítés nem vélelemnek minősül, hanem ténylegesnek.

Elektronikus kézbesítés 2012, október 1-től lehetséges, ha a kérelem elektronikus formában lett beadva (Szécsényi-Nagy, 2012a). Az elektronikus úton kézbesítendő irathoz a címzett az ügyel érintett regisztrációjához tartozó felhasználói felületről férhet hozzá. [16/A. § (1) bek.] Erről egyébként a MOKK rendszer emailben is értesíti. Ebben az esetben az irat átvétel minősített e-aláírással és minősített időbélyeggel történhet, az irat az átvételi elismervényben megjelölt időpontban kézbesítettnek minősül. Ha a címzett az iratot a felhasználói felületről tizenöt naptári napon belül nem veszi át, akkor az általános szabályok szerint postán történik meg a kiküldése.

A kötelezett válasza (az ellentmondás)

A fizetési meghagyás jogerőre emelkedése esetén ítélet hatályúvá válik. De mit tehet addig is a kötelezett? Ezeket a lehetőségeket mutatja következő ábra:

4. ábra: A kötelezett reakciója az fmh. kézhezvétele után

Forrás: Szécsényi Nagy (2012a)

Ha a kötelezett hallgat, nem reagál, ezzel mintegy elismeri a követelés jogosságát, így a fizetési meghagyás jogerőre emelkedik, végrehajthatóvá válik.

Ha a kötelezett vitatja a fizetési meghagyásban megjelölt követelést, lehetősége van ellentámadással élni. Ezt szakmai kifejezéssel „ellentmondásnak” nevezik. Az ellentmondás a kötelezett nyilatkozata a közjegyző felé, melyben vitatja a jogosult követelését. Erre a fizetési meghagyás kézbesítésétől számítva 15 nap áll rendelkezésre. Itt lehetőség van akár a követelés jogalapját, akár az összegét vitatni. Az ellentmondást nem kell megindokolni, az ellentmondással megtámadott jogerős fizetési meghagyás hatályát veszti, és perré alakul. Ebben az esetben a közjegyző az ellentmondásról szóló értesítést az ellentmondás beérkezésétől számított nyolc napon belül kézbesíti a jogosultnak. Ha a közjegyző a határidőt elmulasztja, az értesítés a határidő utolsó napját követő munkanapon a MOKK rendszere útján a közjegyző nevében automatikusan kerül kézbesítésre [37. § (2) bek.]

Ezzel egyidejűleg felhívja a jogosultat, hogy az értesítés kézbesítésétől számított tizenöt napon belül a bíróságnak benyújtott beadványon a peres eljárás illetékét rója le és az ügyre vonatkozó részletes tényállításait adja elő és bizonyítékait terjessze elő [37. § (3, 3a) bek.]. Ennek elmulasztása esetén a bíróság a pert megszünteti. Természetesen a közjegyző az eljárás során keletkező iratok egy másolatát (ez az ún. aktanyomat) megküldi az eljáró bíróságnak.

Ha a kötelezett az ellentmondásban arra hivatkozik, hogy az érvényesített követelést a fizetési meghagyás kézbesítését megelőzően már teljesítette, a közjegyző az ellentmondásról szóló értesítés kézbesítésével egyidejűleg felhívja a jogosultat, hogy tizenöt napon belül nyilatkozzék a közjegyzőnek a követelés fennállásáról [30. § (1) bek.]. A kötelezettnek természetesen az ellentmondásban be kell mutatnia a teljesítéssel kapcsolatos dokumentumokat (befizetési bizonylat, tranzakcióazonosító, vagy hasonló). Ha a jogosult a kötelezett állítását elismeri, vagy a felhívásra nem nyilatkozik, a közjegyző az eljárást megszünteti, ha pedig a jogosult a kötelezett állítását vitatja, akkor ebben az esetben is a perré alakulásra vonatkozó eljárási szabályok lépnek életbe.

A közjegyző az ellentmondást hivatalból elutasítja, ha az elkésett, nem az ellentmondás előterjesztésére jogosulttól származik, vagy a jogi képviselővel rendelkező fél, a vállalkozás vagy egyéb jogi személy fél azt nem elektronikus úton terjesztette elő [36. § (5) bek.]

Nem tekinthető a fizetési meghagyás megtámadásának, ha a kötelezett arra hivatkozik, hogy a követelést a fizetési meghagyás kézhezvételét követően teljesítette; ebben az esetben a meghagyás az ellentmondásra nyitva álló határidő utolsó napját követő napon jogerőre emelkedik [31. § (1) bek.].

A kötelezettnek ebben az esetben is mellékelnie kell a teljesítéssel kapcsolatos dokumentumokat. Erről a közjegyző tájékoztatja a jogosultat, és egyidejűleg felhívja, hogy tizenöt napon belül nyilatkozzék a követelés fennállásáról. Ha a jogosult a kötelezett állítását elismeri, vagy a felhívásra nem nyilatkozik, a közjegyző a jogerősítési záradékban feltünteti, hogy a követelés - vagy annak a nyilatkozattal, illetve az elismeréssel érintett része - tárgyában végrehajtásnak nincs helye. Ha a jogosult vitatja a kötelezett állítását, a fizetési meghagyás jogerőre emelkedik.

Ha a fizetési meghagyást a határidőn belül ellentmondással nem támadták meg, annak ugyanolyan hatálya van, mint a jogerős ítéletnek [36. § (1) bek.]. Ebben az esetben a közjegyző a meghagyás kiadmányát jogerősítési záradékkal látja el, és így kézbesített a jogosultnak. Erről a kötelezettet már nem értesítik.

Végrehajtás elrendelése a fizetési meghagyás alapján

Jogerőre emelkedett fizetési meghagyás esetén a végrehajtás következik. A végrehajtás elrendelésére a fizetési meghagyást kibocsátó közjegyző jogosult.

A Végrehajtási eljárás olyan nemperes eljárás, amelyben a közjegyző a végrehajtást kérő egyoldalú kérelmére a Jogerős Fizetési Meghagyás alapján az adós ellen végrehajtási lapot állít ki, ezzel elrendeli a Fizetési Meghagyás végrehajtását, és az ügyet a végrehajtás foganatosítása érdekében átadja a végrehajtónak.

A végrehajtási kérelmet az erre rendszeresített űrlapon, papír alapon vagy elektronikus úton kell benyújtani. (Végrehajtási kérelem a fizetési meghagyás jogerőre emelkedését követő 10 év után nem terjeszthető elő; e határidő elmulasztása jogvesztéssel jár [52. § (5) bek.])

A végrehajtás elrendelésére a fizetési meghagyásos eljárásnak a MOKK rendszerében rögzített adatai alapján kizárólag végrehajtási lappal kerül sor [52. § (4) bek.].

A végrehajtási lap az önálló bírósági végrehajtó hatáskörébe tartozó ügyben a MOKK rendszerén keresztül elektronikus közokiratként kerül kiállításra, és egy példányban, elektronikus úton, a MOKK és a Magyar Bírósági Végrehajtói Kamara elektronikus rendszerén keresztül kerül megküldésre a végrehajtónak. A végrehajtó az elektronikus közokiratról papír alapú közokirati másolatot készít [53. § (1) bek.].

5. ábra: Kérelem végrehajtási lap kiállítása iránt

The screenshot shows a web browser window with the URL <https://fmh.mokk.hu/fmh/v#1284326840125execution>. The page title is 'Fizetési meghagyás - Windows Internet Explorer'. The main content area is titled 'MAGYAR ORSZÁGOS KÖZJEGYZŐI KAMARA' and contains a navigation menu with links: '<< Közjegyző', 'Letöltesek', 'Hirdetmények', 'Információk', and 'elektronikus fizetési meghagyás'. The main heading is 'Kérelem végrehajtási lap kiállítása iránt' with a subtitle 'A fizetési meghagyásos eljárásról szóló 2009. évi L. tv. 51.§-55.§'. Below this, there are two main sections: '1. Közjegyző' and '2-5. Felek és képviselők'. The '1. Közjegyző' section has fields for 'Név', 'Székhely (iroda címe)', 'Irányítószám', 'Település', and 'Ország'. The '2-5. Felek és képviselők' section has a sub-section for 'Ugyrélőkód: SZA/100' and 'Ejrársbell állás' (1 - loosult), and another for 'Ugyrélőkód: SZA/101' and 'Ejrársbell állás' (2 - kötelezett). Both sections include fields for 'Személytípus/Képviselet típusa' (41 - korlátolt felelősségű társaság (Kft.)), 'A képviselt személy', 'Bankszámla adatok', 'Cégnév vagy szervezet neve', 'Nyilvántartási szám / cégjegyzékszám', 'Ország', 'Irányítószám', 'Település', 'Közlelési cím', 'Tel.*', 'Fax*', 'E-mail*', 'Anyja neve**', 'Születési hely*', 'Születési idő*', 'Személyi azonosító**', and 'Adószám**'. There is also a 'Személy törlése' button. A yellow box highlights the 'Tájékoztató' section on the right side of the form.

Forrás: Szécsényi Nagy (2012a)

A végrehajtó a bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvény (Vht.) alapján kényszer alkalmazásával is jogosult, egyben köteles elérni, hogy a jogerős fizetési meghagyásban szereplő pénzkövetelést az adós teljesítse.

Az önálló bírósági végrehajtót a végrehajtás foganatosításáért munkadíj és költségtérítés, az adós teljesítése esetén ezen felül behajtási jutalék, a végrehajtást kérő jogi képviseletét ellátó ügyvédet és jogtanácsost munkadíj, költségátalány és készkiadások fedezésére szolgáló összeg illeti meg. A munkadíjat és a költséget a végrehajtást kérő előlegezi és azt, valamint a behajtási jutalékot az adós viseli.

A végrehajtási kérelem előterjesztéséért a MOKK részére - a MOKK rendszere üzemeltetési költségeinek, valamint a közjegyzők munkadíjának és költségeinek fedezése érdekében - díjat kell fizetni, melynek mértéke a díjalap 1%-a, de legalább 5000 forint, legfeljebb 150 000 forint (végrehajtási díj)

A végrehajtó a díj megfizetése után, megkezdi a végrehajtást. Amennyiben az adósnak van bankszámla száma, a végrehajtó azonnali beszedési megbízást érvényesíthet a bankszámlára, a befolyt összeget inkasszálja, amelyből a végrehajtást kérő a pénzéhez juthat.

A végrehajtó foglalhat ingatlant, autót, amelyet árvereztethet. Amennyiben az adós magánszemély, és nem rendelkezik ingósággal, abban az esetben a munkabéréből, vagy nyugdíjából tilthat le, a bér vagy nyugdíj 33%-ig. Ez esetben a végrehajtást kérő részletekben fogja megkapni a pénzét.

Felhasznált irodalom

HAJDU M. (2012): *A kis- és közepes vállalkozások üzleti helyzete valamint a lánctartozás és a késedelmes fizetések alakulása.* (on-line) Gvi.hu, 2012. március 20. Hozzáférés: <http://www.gvi.hu/index.php/hu/papers/show.html?id=136> (olvasva: 2013. 03. 31.)

IMRE B. (2007): A csődmodellek története és fejlődése. *E-tudomány*. 2007. 5. évf. 3. szám.

KENGYEL M. (2010): *Magyar polgári eljárásjog*. Osiris Kiadó, Budapest.

KETSKEMÉTY L. – PÁLINKÓ É. – SZABÓ M. (2010): Kereskedelmi hitelt alakító paraméterek a magyarországi feldolgozóipari vállalatok körében. *Közgazdasági Szemle*, LVII. évf., 2010. november (994–1012. o.)

ORIGO (2011): *Ügyhátralek nélkül intézik a közjegyzők a fizetési meghagyásokat.* (on-line) 2011. 11. 13. Hozzáférés: <http://www.origo.hu/jog/lakossagi/20111113-ugyhattralek-nelkul-intezik-a-kozjegyzok-a-fizetesi-meghagyasokat.html> (olvasva: 2013. 03. 31.)

SZÉCSÉNYI-NAGY K. (2012a): *A közjegyzői fizetési meghagyásos eljárás.* Konferencia előadás. Diamond Top Consult Kft., Margitsziget

SZÉCSÉNYI-NAGY K. (2012b): *Nagykommentár a fizetési meghagyásról szóló törvényhez.* (on-line) Hozzáférés: http://books.google.hu/books?id=mvQVAgAAQBAJ&pg=PT83&lpg=PT83&dq=fizet%C3%A9si+meghagy%C3%A1s+t%C3%A1rtyi+hat%C3%A1lya&source=bl&ots=gxJWj9i-o&sig=F2C9EEXDtFKcO5eEAoMuD0al0VI&hl=hu&sa=X&ei=LWL_UuioDKXyyAOWloHQAg&ved=0CFYQ6AEwCA#v=onepage&q&f=false (olvasva: 2013. 03. 31.)

SZÜCS N. – HAVRAN D. – CSÓKA P. (2010): Információs paradoxon a vállalkozások hitelezésében nem fizető vevő esetén. *Közgazdasági Szemle*, LVII. évf., 2010. április (318–336. o.)

TÓTH I. J. – PAPP G. – GYÜRÜ O. (2009): *KKV Körkép - A lánctartozás és késedelmes fizetések jelenségének alakulása a kis- és közepes vállalkozások körében.* (on-line) Gvi.hu. 2009. február 28. Hozzáférés: <http://www.gvi.hu/index.php/hu/papers/show.html?id=121> (olvasva: 2013. 03. 31.)

Hivatkozások

---

¹ <http://www.dbhun.hu>

² <http://www.qcresearch.co.uk/indexhun.html>

³ <http://www.soliditet.hu>

A gazdaság, az erkölcs és a jog kapcsolata

*„Mi haszna van az embernek, ha az egész világot megszerzi is, de lelke kárát vallja?
Mit is adhatna az ember cserébe a lelkéért?” (Mt 16,26)*

A tanulmány bemutatja a gazdaság fejlődéséhez sem nélkülözhető, emberközpontú etikai-jogtudományi nézet főbb alapelveit, támpontjait. Így például szó esik a gazdasági termelés feladatáról, a gazdaság rendeltetéséről, a gazdasági élet céljáról, az erkölcsi és a fizikai rend viszonyáról, a gazdasági élet árnyoldalairól, a szolidaritás, a szubszidiaritás, az igazságosság, a közjó alapelveiről, a mértékletesség és a szeretet erényéről, s persze az erkölcs és a jog fogalmáról, kapcsolatáról.

The study introduces some of the most important principles and basic pillars of human-centered moral and jurisprudential aspect, which are absolutely essential to the growth of economy as well. In this framework, the study comments upon economic production, the attribution of economy, the aim of economic life, the relationship between physical and moral order, the dark sides of economic life, the principle of solidarity, subsidiarity, justice, public welfare and the virtues of moderation and love, the relationship between morality and law, the definition of these two notions.

Bevezetés

A Marketing & Menedzsment 2013/4. számában jelent meg Dudás Katalin Fenntarthatatlan növekedés, fenntarthatatlan fogyasztás. Fenntarthatatlan marketing? című – a fogyasztást görcső alá vevő – tanulmánya, amely már címével felkelti az etikus-jogász figyelmét; Bevezetésében – szavaival – provokatív, nehezen megválaszolható, vitaindítónak szánt kérdéseket megjelenítve: „[...] Hogyan viszonyulnak a világ problémáihoz és azok megoldásához a fogyasztásöszttönzéssel kapcsolatos tanok?”

A Szerző először a társadalmi, gazdasági és környezeti fenntarthatatlanságról ír: számos adattal illusztrálva az egyenlőtlenségeket, felhívva a figyelmet a fejlett országok pazarló fogyasztási szokásaira; a szüntelen fogyasztásnövelés, a pénzügyi kapzsiság és a fogyasztói mohóság káros következményeire is kitérve; a súlyosbodó ökológiai problémák vonatkozásában szintén megfelelő reflexiót kívánva. Ezt követően – nem megkérdőjelezve a társadalmi és gazdasági problémák fontosságát – elsősorban a környezeti fenntarthatatlanságot helyezi vizsgálódásai fókuszába, és bemutatja, milyen összefüggések lelhetők fel napjaink uralkodó fogyasztói szokásai és az ökológiai problémák között; ennek keretében a fenntartható fogyasztásról is szól. Mindezek után a fenntarthatatlan (pazarló, túlzó) fogyasztás kialakulása, annak okai, majd a fogyasztói társadalom s kritikájának tárgyalása következik.

Dudás Katalin értékes kutatási eredményeket felvonultató művében rávilágít arra, hogy a fogyasztás nem boldogít, s a változás szükséges, de nehéz – kiemelve az önkéntes egyszerűsítőket; összegzésében, a társadalmi igazságosság követelményét is említve, a marketing szakembereket etikai szempontú önvizsgálatra (is) hívva, néhány kérdést vet fel, amelyek – megfogalmazása szerint – kulcs-

fontosságúak a marketing szempontjából: például, „Lehet-e, kell-e a marketing ökológiai, társadalmi és gazdasági fenntarthatatlanságban vállalt szerepéről beszélni? Lehet-e, kell-e felelőtlenséggel, túlzott anyagiassággal, ökológiaellenességgel vádolni, mint az több szerzőnél is (lásd például Kilbourne, 1995; Sükösd, 2004; Tóth, 1995.) olvasható?”, „Kell-e változtatni a marketing oktatási anyagokon etikai, morális megfontolások vagy éppen a változásokra való reagálás okán?”

Az ilyen és ehhez hasonló kérdések értelemszerűen ösztönzik az embert, hogy etikai nézőpontból hozzájáruljon a felmerült problémák helyes megoldásához, a szükséges változashoz; szólva a gazdasági termelés feladatáról, a gazdaság rendeltetéséről, a gazdasági élet céljáról és árnyoldalairól, a kizsákmányolásról, továbbá a gazdasági fejlődés irányultságáról, valamint a gazdaságetikai alapelvekről, s erényekről, illetőleg az erkölcs és a jog fogalmáról, kapcsolatáról.

Az ember és a gazdaság viszonya

A harmadik évezred elején, látván a sok problémát, tapasztaljuk például, hogy nagyon sokan a leg-szükségesebb javakból sem részesülnek, súlyos lelkiismereti kötelességgel kell szólnunk a gazdaság etikai (és jogi) aspektusáról, annak jelentőségéről, fontosságáról.

Legelőször is azt kell kiemelnünk és hangsúlyoznunk, hogy a gazdasági és társadalmi élet közepontjában az ember áll. Ennek megfelelően a *gazdasági termelés feladata*, hogy biztosítsa az embernek mindazon javakat, amelyekre természetes igényeinek kielégítése céljából szüksége van. Tehát nem az ember van a gazdaságért, a termelésért, az egyre nagyobb volumenű termelésért, az egyre csábítóbb termékek előállításáért, hanem fordítva: minden az emberért van; a *gazdaság rendeltetése* az egész ember és az egész emberi közösség szolgálata.¹ Ez következik az ember egyedülálló méltóságából, teljes hivatásából. A *gazdasági élet célja* az ember, az emberiség életkörülményeinek jobbá tétele; az, hogy az ember az általa termelt javak felhasználásával szellemi téren is egyre jobban kiteljesítse önmagát; végső soron: a teljes és boldog tökéletességre jutás.² Így a gazdasági tevékenységet saját módszerei és törvényei szerint az erkölcsi rend határain belül kell végezni.³ A Máté szerinti evangéliumból idézve: „Mi haszna van az embernek, ha az egész világot megszerzi is, de lelke kárát vallja? Mit is adhatna az ember cserébe a lelkéért?”⁴

Gazdasági viszonyainkat végig gondolva, azt kell belátni, hogy az ember nem válhat a termelés rabszolgájává, nem veszhet el a termelésben (gazdaságban). E veszély nem csekély, és valamiképpen a termelés mechanizmusában rejlik. A termelt javak ugyanis mintegy szembefordulhatnak a munkát végző emberrel, szipolyozzák és maguk alá gyűrik, ami ellenséges érzelmeket szülhet a termelés mechanizmusa iránt. Ezt a fajta elidegenedést úgy lehet elkerülni, hogy a munkavállalót – személyesen vagy szabadon választott képviselő útján – bevonják a termelés irányításába; így átéli, hogy ura a termelésnek, azaz felette áll; miképpen társadalmi síkon is jelentkezik az igény: a társadalom tagjai aktív szerepet kívánnak játszani a közügyekben, igénylik a beleszólást a döntések meghozásában.⁵

A *gazdasági élet árnyoldalai* közé tartozik, hogy miközben a gazdagok fényűzése fokozódik, a szegények nyomora növekszik; nem kevesen valósággal a gazdasági élet bűvöletébe kerültek, annyira, hogy csaknem egész egyéni és társadalmi életüket a gazdasági szemlélet határozza meg. Ezzel szemben a gazdasági élet fejlődése, ha ésszerűen, emberségesen irányítanak és egybehangolnák, képes volna csökkenteni a társadalmi egyenlőtlenségeket. Ehelyett azonban rengetegen nélkülözik a

létminimumot is, ugyanakkor mások dúskálva élnek és tékozzolják a javakat. Egy hirtelenül és aránytalanul meggazdagodott szűk réteg és a megélhetés nehézségeivel egyre inkább küszködő „társadalom” között drámaian nő a szakadék: a gazdagok egyre gazdagabbak, a szegények pedig egyre szegényebbek lesznek. Valóban, a mai Magyarországon is, óriási igazságtalanságok tanúi vagyunk: egymás mellett él a fényűzés és a nyomor. Míg kevesek kezében rendkívül nagy hatalom összpontosul, addig sokaknak úgyszólván semmi lehetőségük sincs arra, hogy a saját kezdeményezésükből és a saját felelősségükre cselekedjenek,⁶ hiszen gyakran emberhez méltatlan élet- és munkakörülmények között vergődnek,⁷ s vannak, akik éhen is halnak, vagy hajléktalanként szó szerint megfagynak.

A *kizsákmányolás* azonban semmivel sem menthető,⁸ sérti az emberi méltóságot, súlyos bűn. Az embertelen életkörülmények, a lealacsonyító munkafeltételek, amelyek a munkavállalókat a haszonszerzés pusztá eszközévé teszik, s nem szabad és felelős személyeknek tekintik, kétségtelenül szégyenletes gaztettek (ezeket az ún. gazdasági törvényszerűségek sem igazolják); s félreértés ne essék: miközben tönkreteszik az emberi civilizációt, inkább az elkövetőiket szennyezik be, mint azokat, akik elszenvedik a jogtalanságot – az erkölcsi jótól ugyanis a bűnelkövetők kerülnek távol.⁹

Tudatosítani kell mindenkiben: a *Föld javai* nem egyeseknek, hanem kivétel nélkül mindenkinek, az egész emberiségnek ajándékozott, hogy azokat mindenki létfenntartására, egyéniségének kibontakoztatására használja fel;¹⁰ a magántulajdonhoz való jog nem szünteti meg a *javak egyetemes rendeltetését* (vö. pl. szegények, éhezők, koldusok, hajléktalanok, egészségügyi ellátást nélkülözők segítése: „nem a magunk javait osztogatjuk nekik, hanem azt adjuk oda, ami az övék” – nem is annyira a szeretet cselekedete ez, mint inkább az igazságosságból fakadó kötelesség teljesítése¹¹).

A *gazdasági fejlődésnek* tehát mindig az *emberek igaz javára kell irányulnia* – egyetemesen. A dolgok rendjét kell a személyek rendjéhez szabni, nem fordítva. Ezt a rendet úgy kell kibontakoztatni, hogy az *igazságban* legyen megalapozva, az *igazságosságban* épüljön, és a *szereket éltesse*; a *szabadságban* pedig napról napra emberibb egyensúlyt kell találnia. Ennek megvalósításához azonban a gondolkodásmódot kell megújítani, a magatartást meg kell változtatni, és a társadalmat nagy mértékben át kell alakítani.¹² Az alábbiakban ehhez szeretnék további támpontokat, alapelveket ismertetni.

Gazdaságetikai alapelvek – erények

Hangsúlyozni kell, hogy a társadalmi-gazdasági problémákat csak a *szolidaritás* valamennyi formájának, a szegények egymás közötti, a gazdagok és szegények, a munkások egymás közötti, a munkaadók és munkavállalók, a nemzetek és népek szolidaritásának segítségével lehet megoldani. Globalizált világunk fogyasztói, anyagi javakat hajszó társadalmában érdemes kiemelni, hogy a nemzetközi szolidaritás is része az erkölcsi rend követelményének; – a világ békéje részben ettől függ.¹³

„A személyek egyenlő méltósága megköveteli, hogy emberibb és méltányos életfeltételekhez jussanak. Ugyanis az egy emberi család tagjai vagy népei közötti kirívóan nagy gazdasági és társadalmi egyenlőtlenségek botrányt okoznak és ellenkeznek a társadalmi igazságossággal, a méltányossággal, az emberi személy méltóságával, és a társadalmi és nemzetközi békével.”¹⁴

A *szolidaritás* követelménye, amely a szeretetből származik, napjaink konkrét valóságára alkalmazva azt kívánja, hogy mindenkinek meg kell adni a felemelkedéshez, az emberibb élethez szükséges segítséget, aki – bármilyen okból – peremre szorult.¹⁵ A *szubszidiaritás* elvéből ugyanakkor az is következik, hogy a nehéz helyzetben lévőknek nemcsak mástól kell várniuk a segítséget, hanem *nekik is mindent meg kell tenniük felemelkedésük érdekében*. Ez azonban semmiképpen sem jelentheti azt, hogy az állam magukra hagyja azokat, akik – bármilyen okból – képtelenek önmagukról gondoskodni.¹⁶

Megfelelő társadalmi intézkedésekkel a családot is segíteni és védelmezni kell: ott, ahol a családoknak nem áll módjában, hogy ellássák feladatukat, a társadalom más testületeinek kötelessége, hogy segítsék és támogassák a család intézményét.¹⁷ A közhatalomnak komoly feladata, hogy elismerje, óvja és erősítse a házasság és a család igazi természetét, védje a közérkölcsoket és segítse a családok boldogulását.¹⁸

Mindent meg kell tenni továbbá annak érdekében, hogy a gazdasági életben jelentkező konfliktusok olyan tárgyalások útján rendeződjenek, amelyek minden szociális partner jogait és kötelességeit számításba veszik: a munkáltatókét, a munkavállalóké, illetve a képviselőikét (pl. a szakszervezetekét), és adott esetben a közhatalomé is.¹⁹ Hangsúlyozandó, hogy nemcsak a profit növelésére, hanem a személyek javára is tekintettel kell lenni. A profitra azonban szükség van, mert ez teszi lehetővé a beruházásokat, amelyekről függ a gazdasági társaságok jövője és az alkalmazottak munkahelye, megélhetése.²⁰

Gazdasági téren az emberi méltóság tisztelete megköveteli a *mértékletesség* erényének gyakorlását, hogy mérsékeljük az evilági javakhoz való ragaszkodást; az *igazságosság* erényének gyakorlását, hogy tiszteletben tudjuk tartani a felebarát jogait és megadjuk, amivel tartozunk neki (így csökkentenünk kell az anyagi egyenlőtlenségeket); valamint a már említett *szolidaritás* erényének gyakorlását, az *aranyszabály*²¹ és az Úr bőkezűsége szerint, aki értünk szegénnyé lett, noha gazdag volt, hogy mi az ő szegénysége által meggazdagodjunk.²²

Érdemes emlékezni arra is, hogy a tizedik parancsolat tiltja a mohóságot és a földi javak megszerzésének mértéktelen vágyát. Tiltja a kapzsiságot, ami a gazdagság és a vele járó hatalom iránt érzett mértéktelen vágyból fakad. Még azt a vágyat is tiltja, hogy igazságtalanságot kövessünk el, amelylyel a felebarátnak anyagi kárt okoznánk: „Amikor a Törvény figyelmeztet: »Ne kívánd«, e szavak arra vonatkoznak, hogy fogjuk vissza a vágyainkat idegen dolgoktól. Az idegen dolgok megkívánásának szomjúsága ugyanis mérhetetlen és végtelen, és soha nem telik be, miként írva van” a Sirák fia könyvében.²³ „A kapzsinak sose elég az, amije van, a telhetetlenség kiszárítja lelkét.”²⁴

A szegények iránti megkülönböztetett szeretet és az ebből eredő megfontolások alapján nem hagyhatjuk figyelmen kívül az éhezők, a koldusok, a hajléktalanok, a kilátástalanságban élő emberek mérhetetlen sokaságát és szenvedését. Ha ezekről az emberekről nem veszünk tudomást, hasonlítunk a dúsgazdag emberhez, aki úgy tett, mintha nem ismerné a koldus Lázárt, aki az ajtaja előtt feküdt.²⁵

Csak a példa kedvéért *a gondolkodásmód helyes irányú megváltoztatásához*; Greshake „Pap vagy mindörökké” című könyvében olvashatjuk: „Ha valamely beszerzéssel kapcsolatban kétségeink vannak, problematikus építkezés előtt állunk (plébánia, templom ...), költséges nyaralást tervezünk, és így tovább, akkor gondolatban vegyük úgy, hogy kétszer annyiba kerül és akkor tegyük fel magunknak a kérdést, hogy hajlandók vagyunk-e a kétszeres összeget is megfizetni. Ha igen, fizessük

ki azt, amit kérnek, a másik felét pedig adjuk szegényeknek. Az ilyen eljárásnak mindenekelőtt pszichológiai jelentősége van, mert vagyon, kényelem és előnyök dolgában mindig belefolyik a döntésbe a szegény is, mindig ott áll mellettem. Sőt vannak az egésznek reális következményei, amennyiben mindenből, amim csak van, illetve amit szerzek, vagy aminek örülök, más is részesül. Megadóztatom magam a szegények javára és ha csak egy kicsivel is, de közelebb jutok ahhoz, hogy az evangélium által a szegények iránt megkövetelt szeretetet megvalósítsam és velük egyenlővé tegyem magam. Ilyen vagy hasonló gyakorlat saját mindennapi döntéseink és a közösségi döntések szempontjából is igen jelentős lehet.”²⁶

Észre kell venni, hogy minden olyan rendszer, amely szerint a társadalmi kapcsolatokat teljes mértékben a gazdasági tényezők határozzák meg, ellentétes az emberi személy és cselekedetének természetével.²⁷ Elfogadhatatlan az az elmélet, amely a nyereséget teszi a gazdasági tevékenység kizárólagos szabályává és végső céljává. Tapasztalatból is tudjuk, hogy a pénz utáni rendetlen vágy szüntelenül megtermi káros gyümölcsseit. Ez a társadalmat felforgató számos konfliktus egyik oka.²⁸ A megnövekedett társadalmi igazságtalanság pedig a gazdasági fejlődést is gátolja.

Az a gyakorlat, amely a személyt pusztán haszonszerző eszközzé teszi, lealacsonyítja az embert, és a pénz bálványozásához vezet.²⁹ *Az ember és a profit viszonyában a cél az ember, az eszköz a profit.* Ha ezt szem elől tévesztjük, amennyiben az eszközből célt, a célból eszközt csinálunk, annyiban tévúton járunk.³⁰ Ezért nemcsak a totalitárius ideológiák utasítandók el, hanem az emberi munkával szemben a piac törvényének abszolút elsődlegességét hirdető kapitalista gyakorlat is. A kizárólagosan piaci törvényekkel történő szabályozás ugyanis sérti a társadalmi igazságosságot, mert „számtalan olyan emberi szükséglet van, melyek a piacról nem kielégíthetők”.³¹

A jognak is az ember teljes méltóságának védelme és kibontakoztatása, az emberi testvériség, az ember igaz javának és az egész emberiség szolgálata a célja. E követelmény alól a gazdaság sem képez kivételt. Igaz szabadságunk, gazdasági növekedési lehetőségeink is csak ezen belül értelmezhetők.

Mint kovász a tésztában, úgy kell áthatnia az Ország újdonságának a Lélekkel a földet.³² Ennek abban kell megnyilvánulnia, hogy az igazságosság érvényesül a személyes és társadalmi, gazdasági és nemzetközi kapcsolatokban, nem feledve, hogy igazságos struktúra lehetetlen olyan emberek nélkül, akik igazak akarnak lenni.³³

E rész végén álljon itt a dúsgazdag és a szegény Lázár története: „Volt egy gazdag ember. Bíborban és patyolatban járt, és mindennap nagy lakomát rendezett. Volt egy Lázár nevű koldus is, ez ott feküdt a kapuja előtt, tele fekélyvel. Örült volna, ha jóllakhat abból, ami a gazdag ember asztaláról hulladékként lekerült. De csak a kutyák jöttek és nyalogatták a sebeit. Történt, hogy a koldus meghalt, és az angyalok Ábrahám kebelére vitték. Meghalt a gazdag ember is, és eltemették. Amikor a pokolban kínjai közt feltekintett, meglátta messziről Ábrahámot és kebelén Lázárt. Felkiáltott: Atyám, Ábrahám! Könyörülj rajtam! Küldd el Lázárt, hogy ujja hegyét vízbe mártva hűsítse nyelvémet. Iszonyúan gyötrődöm ezekben a lángokban. Fiam – felelte Ábrahám –, emlékezzél csak vissza, hogy milyen jó dolgod volt életedben, Lázárnak meg hogy kijutott a rosszból. Most tehát neki itt vigasztalásban van része, a te osztályrészed pedig a gyötrelmem. Ráadásul köztünk és köztek nagy szakadék tátong, hogy akik innét át akarnának menni hozzátok, ne tudjanak, se onnét ne tudjon hozzánk átjönni senki. Akkor arra kérlek, atyám – kiáltotta újra –, küldd el legalább az atyai házba. Van még öt testvérem, hadd figyelmeztessem őket, nehogy ők is ide jussanak a gyötrelmek helyére. Ábrahám ezt felelte: Van Mózesük és vannak prófétáik. Azokra hallgassanak. De az erős-

ködött: Nem hallgatnak, atyám, Ábrahám! De ha a halottak közül megy el valaki, bűnbánatot tartanak. Ő azonban így felelt: Ha Mózesre és a prófétákra nem hallgatnak, ha a halottak közül támad fel valaki, annak sem hisznek.”³⁴

Az erkölcs és a jog kapcsolata

Az erkölcs és a jog kapcsolatát illetően szólni kell e két fogalom meghatározásáról, különbségéről és összefüggéséről, az erkölcsi válság jogra gyakorolt hatásáról.

Az erkölcs szó alatt általános értelemben szokás, külső cselekvésmód, az ember létformája értendő (vö. jó erkölcs – rossz erkölcs); szorosan véve az emberre vonatkozó természeti és tételes törvényeket megtartó cselekvésmódról – sőt erényről is – beszélünk (vö. erkölcsös); de találkozunk vele úgy is, mint az emberi magatartásokat – akár külsőleg is – kötelezően meghatározó, koronként és közösségekként változó szabályok összességével (ld. pl. különböző népek erkölcsi, szakmai etikai kódexek).³⁵

A jog leginkább külső, jórészt alanyok közti viszonyokat szabályozó, kötelező erővel bíró magatartási normák rendszereként ragadható meg, amely a jóra, a helyesre, az igazra irányul, hozzájárulva mind az egyedi, mind a közösségi élet kiteljesedéséhez, igazságos rendjéhez, belső békéjéhez, örök boldogságához. E kötelező erőhöz általában kényszerítő erő is társul.³⁶

Hangsúlyozandónak tartom, hogy a pozitív jog nem végső szabálya önmagának: az emberek közti igazságos rend alapvető követelményeihez kötődik. A tételes jog megalkotása és alkalmazása sem történhet önkényesen; igazodnia kell például a fizikai, biológiai, pszichológiai, társadalmi törvényszerűségekhez, s figyelembe kell vennie az etika szempontjait. Ha az előírások az igazságosság (alapvető) követelményeivel, az (említettek szerinti, szoros értelemben vett) erkölcs kívánalmaival, a természetjoggal kerülnek ellentétbe, akkor lelkiismeretben nem köteleznek, kötelező erővel nem bírnak.³⁷ Ilyen esetben a hatalom szétfoszlik és igazságtalansággá fajul.³⁸ A jogszabályok jogi jellege, kötelező ereje ugyanis az emberi természet objektív céljaiban rejlik, amelyeket a természeti törvények fejeznek ki normatív módon, valódi jogi jelleggel, kötelező erővel.³⁹ A jog fogalmilag csak azt foglalja magában, ami igazságos, ami a „másiknak” jár; vagyis: „Nem törvény az, ami nem igazságos.”⁴⁰

Erdő Péter professzor a jog fogalma kapcsán a következőket írja: „Ámde a reális érvényesülés esélye és a szabályok etikai minősége össze is függ egymással, mégpedig a keresztény szemlélet szerint nem pusztán azért, mert az etikai értéktudat a társadalom valóságának része és kifejezője, hanem mivel végső soron az emberi együttélés alapvető törvényszerűségeit ugyanaz a Teremtő rendezi, aki egyben az objektív valóságot átjáró erkölcsi értékeknek is végső forrása. A tételes jogot megelőző, de a jog számára is parancsoló erővel rendelkező tényezőknek a feltárása elsősorban az egyes szaktudományok (természettudományok, szociológia, pszichológia, etika, morálteológia stb.) feladata, de figyelembevételük elől a jogi élet egyetlen szintjén sem lehet mereven elzárkózni. Állandó erőfeszítést igénylő probléma, hogy ezeknek a szempontoknak az érvényesítése a jogrendszeren belül hogyan biztosítható.”⁴¹

Az eddigiekből is látható, hogy az erkölcsöt és a jogot a közös emberi természet kapcsolja össze. Az erkölcsre épül a jog, és nem fordítva, hiszen a külsőleg (emberek közt) érzékelhető magatartásain-

kat a belső (lelkiismereti) mérlegelés és elhatározás motiválja, sőt alkalmasint meg is határozza.⁴² Ennek megfelelően a jognak nem szabad erkölcsellenesnek lennie: fogalmilag nem lehet az.⁴³

Az állami szabályozás feladata a közjó, a valódi igazságosságban rendezett társadalmi együttélés biztosítása azáltal, hogy tiszteletben tartja és megvédi az emberek alapvető jogait, előmozdítja a békét és a közerkölcsöt.⁴⁴ A közjó a társadalmi élet azon feltételeinek összessége, amelyek mind a csoportoknak, mind az egyes tagoknak lehetővé teszik, hogy saját tökéletességüket elérjék; az emberek fejlődésére van rendelve, mindenki életét érinti, s mindenki részéről okosságot igényel, főként azok részéről, akik a törvényes tekintély hivatalát gyakorolják.⁴⁵

Erkölcsei válság (a rossz erkölcs elburjánzása) esetén azonban a jogalkotásban és a jogalkalmazásban résztvevő személy (pl. országgyűlési képviselő, alkotmánybíró) számára is megnövekszik a kísértés; s ha minél inkább eltávolodik az emberiség, a belenövő nemzedékek egyre nagyobb mértékben ki vannak téve annak a veszélynek, hogy kevésbé ismerik fel: mi a helyes és mi a helytelen (mi a jóerkölcs és mi a rossz erkölcs); és azok közül az emberek közül, akik még érzékelik, nem kevesen a bűn, a gőg, a hiúság következtében kifelé, s az adott esetben lehet, hogy még önmaguk számára is tagadják azt.

Arra a kérdésre, hogy „Az erkölcsi válságnak milyen hatása van a jogra?“, a fentiek alapján a válaszom a következő:

Mivel minden közhatalom alapvető, lényeges feladata, hogy oltalmazza az emberi személy jogainak érinthetlenségét, sérthetlenségét, és segítse az embert kötelességeinek teljesítésében, a közhatalom minden megnyilvánulása, amely akár nyíltan, akár burkoltan tagadja vagy sérti ezt a követelményt, ellentmond rendeltetésének és nélkülöz minden jogi erőt.⁴⁶

Az igazság és a jóság⁴⁷ nem szavazat kérdése. Az erkölcstelen, igazságtalan rendelkezés nem képez jogot: nem jog az, ami nem erkölcsös, ami nem igazságos!

Az más kérdés, és súlyos probléma, hogy – az erkölcsi válság tragikus megnyilvánulásaként – sokan, akár a társadalmi többség tagjai az erkölcstelen, igazságtalan aktust erkölcsösnek, igazságosnak, jogszerűnek, jognak tekintik. Ezzel szemben – a kifejtettek szerint – még inkább rá kell mutatni arra, hogy valójában mi a helyes és helytelen, az erkölcsös és erkölcstelen, az igazságos és igazságtalan, a jog és jogellenes.

Felhasznált irodalom és források

- A Katolikus Egyház Katekizmusa* (2002): A latin mintakiadás fordítása, (1997. augusztus 15.) SZIT, Budapest, p. 863, fordította: Diós István
- AQUINÓI SZENT TAMÁS (1994): *Summa Theologiae - A teológia foglalatosa*, I-II. Telosz Kiadó, Budapest.
- Biblia, Ószövetségi és Újszövetségi Szentírás* (2000): Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója (SZIT), Budapest, p. 1455.
- BOLBERITZ P. (1998): *Szabadság és Erkölc*, Magyar Kolping Szövetség, Budapest, p. 262.
- BOLBERITZ P. (2002): *A keresztény bölcselet alapjai*, JEL Könyvkiadó, Budapest, p. 682.
- BOLBERITZ P. (2003): *Az etika alapelvei*, Hamvas Béla Kulturakutató Intézet, Budapest, p. 91.
- ERDŐ P. (2005): *Egyházjog* (Szent István Kézikönyvek 7.), SZIT, Budapest, ⁴p. 878.
- FRIVALDSZKY J. (2007): *Klasszikus természetjog és jogfilozófia*, SZIT, Budapest, p. 476.
- FRIVALDSZKY J. (2011): *A jogfilozófia alapvető kérdései és elemei*, SZIT, Budapest, p. 289.
- GOJÁK J. (2000): *Bevezetés a Gaudium et Spes kezdetű konstitúcióhoz*, in *A II. Vatikáni Zsinat dokumentumai* (Szent István Kézikönyvek 2.), SZIT, Budapest.
- GRESHAKE, G. (1985): *Pap vagy mindörökké (A papi hivatás teológiájának és lelkiségének kérdései)*, SZIT, Budapest, p. 204, fordította: Beöthy György
- II. JÁNOS PÁL pápa (1981): „*Laborem exercens kezdetű enciklika*” (1981. szeptember 14.), *Acta Apostolicae Sedis* (AAS) 73 (1981) 577-647.
- II. JÁNOS PÁL pápa (1982): „*Familiaris consortio kezdetű apostoli buzdítás az egész katolikus Egyház püspökeihez, papjaihoz és híveihez a keresztény család feladatairól a mai világban*” (1981. november 22.), AAS 74 (1982) 81-191. (SZIT, Budapest, 1982. 148, 2002. 114, fordította: Diós István)
- II. JÁNOS PÁL pápa (1988): „*Sollicitudo rei socialis kezdetű enciklika a szociális kérdéstről*” (1987. december 30.), AAS 80 (1988) 513-586. (SZIT, Budapest, 1988. 79, fordította: Kiss László)
- II. JÁNOS PÁL pápa (1991): „*Centesimus annus kezdetű enciklika a szociális kérdéstről*” (1991. május 1.), AAS 83 (1991) 793-867. (SZIT, Budapest, 1991. 96, fordította: Balogh Gábor, Barabás Miklós, Goják János)
- II. JÁNOS PÁL pápa (1993): „*Veritatis splendor kezdetű enciklika a katolikus Egyház minden püspökének az Egyház erkölcsstanának néhány alapvető kérdéséről*” (1993. augusztus 6.), AAS 85 (1993) 1133-1228. (SZIT, Budapest, 1993. 149, fordította: Diós István)
- II. JÁNOS PÁL pápa (1995): „*Evangelium vitae kezdetű enciklika az élet védelméről*” (1995. március 25.), AAS 87 (1995) 401-522. (SZIT, Budapest, 1995. 152, fordította: Diós István)
- II. Vatikáni Zsinat (1965): „*Apostolicam actuositatem kezdetű határozat a világi hívek apostolkodásáról*”, Róma, 1965. november 18.
- II. Vatikáni Zsinat (1966): „*Gaudium et Spes kezdetű lelkipásztori konstitúció az Egyház és a mai világ viszonyáról*”, Róma, 1965. december 7., AAS 58 (1966) 1025-1120.
- KECSKÉS P. (2003): *Az erkölcsi élet alapjai* (Keresztény Bölcséleti Írások 4. Sorozatszerkesztő: Bolberitz Pál), JEL Könyvkiadó, Budapest, ²p. 248.
- MAGYAR KATOLIKUS LEXIKON (MKL) III. (1997): SZIT, Budapest, p. 932.
- MAGYAR KATOLIKUS LEXIKON (MKL) V. (2000): SZIT, Budapest, p. 975.
- MAGYAR KATOLIKUS Püspöki KAR (1996): „*Igazságosabb és testvériesebb világot! A Magyar Katolikus Püspöki Kar körlevele a hívekhez és minden jóakarátú emberhez a magyar társadalomról*”, Budapest.
- SZENT ÁGOSTON (1986): *A szabad akaratról* (De libero arbitrio). In: *Fiatalkori Párbeszéd*, ford. Hegyi Fábrián, Szent István Társulat, Budapest.
- THORDAY A. (szerk.) (2003): *Jeromos Bibliakommentár II. Az Újszövetség könyveinek magyarázata*, Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, Budapest, p. 668.
- TURAY A. (2000): *Az ember és az erkölcs, Alapvető etika Aquinói Tamás nyomán* (Katolikus Teológiai Kézikönyvek 31.), Agapé Kiadó, Szeged, p. 81.
- XVI. BENEDEK pápa (2009): „*Caritas in veritate kezdetű enciklika*”, SZIT, Budapest, p. 105, fordította: Dér Katalin és Horváth Pál

Hivatkozások és jegyzetek

¹ Ld. *A Katolikus Egyház Katekizmus*a (1997. augusztus 15.), A latin mintakiadás fordítása, Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója (SZIT), Budapest, 2002. (863; fordította: Diós István; a továbbiakban: KEK) 2426. Vö. II. János Pál pápa, „*Laborem exercens kezdetű enciklika*” (1981. szeptember 14.), *Acta Apostolicae Sedis* (AAS) 73 (1981) 577-647. (a továbbiakban: LE), 6.; KEK 2427-2428., 2459.

² Ld. Góják János, *Bevezetés a Gaudium et Spes kezdetű konstitúcióhoz*, in *A II. Vatikáni Zsinat dokumentumai* (Szent István Kézikönyvek 2.), SZIT, Budapest, 2000. 641-642. Vö. II. Vatikáni Zsinat, „*Gaudium et Spes kezdetű lelkipásztori konstitúció az Egyház és a mai világ viszonyáról*”, Róma, 1965. december 7., AAS 58 (1966) 1025-1120. (a továbbiakban: GS), 63. és 64.

³ Ld. GS 64.; KEK 2426. Az *erkölcsi rend*, amely erkölcsi alapelvekre vezethető vissza, azon létezők összességét tartalmazza, amelyeknek erkölcsi léte és értéke van (pl. jóság, erényes, felelős emberi élet, lelkiismeret szava). A legáltalánosabb *erkölcsi alapelv*, hogy a jót tenni, a rosszat kerülni kell. Ugyancsak természetes erkölcsi törvény, hogy az életet, különösen az emberi életet tisztelni és védeni kell, valamint az is, hogy mindenkinek meg kell adni azt, ami neki jár. Az *erkölcsi jó* méltó az emberhez; az a magatartás, ami az emberi természet igaz céljára irányul. Ha az ember magatartása – célját tekintve – nem felel meg a jó értelemben vett emberi természetnek, akkor erkölcsileg nem jó (pl. a részegség erkölcsileg rossz – Tóbiás könyve 4. fejezetének 15. versében például ezt olvashatjuk: „Ne igyál annyi bort, hogy részeg legyél tőle, ne kísérjen életutadon az iszákosság.”). A tisztességes emberi magatartás tehát meghaladja a merőben fizikai természet rendjét; például az étel és ital a fizikai rendhez tartozik, de amikor alamizsnaként használják a rászorulóknak részére, akkor új jelentést kap.

⁴ Ld. Mt 16,26; Lk 16,1-31; Kol 3,17.

⁵ Ld. 2-es sz. lábjegyzet, Góják 642. Vö. GS 68.

⁶ Vö. KEK 2429.

⁷ Ld. GS 63.; vö. KEK 2431., 2436., II. János Pál pápa, „*Centesimus annus kezdetű enciklika a szociális kérdéstről*” (1991. május 1.), AAS 83 (1991) 793-867. (SZIT, Budapest, 1991. 96, fordította: Balogh Gábor, Barabás Miklós, Góják János; a továbbiakban: CA), 48.

⁸ Ld. 5-ös sz. lábjegyzet.

⁹ Ld. GS 27., 67.; II. János Pál pápa, „*Veritatis splendor kezdetű enciklika a katolikus Egyház minden püspökének az Egyház erkölcsstanának néhány alapvető kérdéséről*” (1993. augusztus 6.), AAS 85 (1993) 1133-1228. (SZIT, Budapest, 1993. 149, fordította: Diós István; a továbbiakban: VS), 80.; II. János Pál pápa, „*Evangelium vitae kezdetű enciklika az élet védelméről*” (1995. március 25.), AAS 87 (1995) 401-522. (SZIT, Budapest, 1995. 152, fordította: Diós István; a továbbiakban: EV), 3.

¹⁰ Ld. 2-es sz. lábjegyzet, Góják 643. Vö. GS 69.

¹¹ Vö. pl. Lk 3,10-14.

¹² Ld. GS 26., 63.

¹³ Ld. KEK 1941.; vö. uo. 1938., 2317., 2437-2442.; GS 78.; II. János Pál pápa, „*Sollicitudo rei socialis kezdetű enciklika a szociális kérdéstről*” (1987. december 30.), AAS 80 (1988) 513-586. (SZIT, Budapest, 1988. 79, fordította: Kiss László; a továbbiakban: SRS), 9., 14., 16-17., 32., 42., 45., 47.; CA 26., 28., 35., 48., 51.; XVI. Benedek pápa, „*Caritas in veritate kezdetű enciklika*”, SZIT, Budapest, 2009. (105, fordította: Dér Katalin és Horváth Pál; a továbbiakban: CV), 33.: „[...] A fő újdonság azonban a kölcsönös világméretű függés robbanásszerű jelensége, amelyet ma egyszerűen 'globalizációként' ismerünk. VI. Pál részben előre látta ezt, de méretei és kibontakozásának sebessége nem volt előre látható. A folyamat, amely a gazdaságilag fejlett országokban kezdődött, önnön természetének megfelelően oda vezetett, hogy minden gazdaságot átfog. Ez volt az elmaradottságból való kitörés motorja egész régiók számára, s így önmagában nagyon is megfelelő utat jelent. Ha azonban nem irányítja a szeretet az igazságban, e világméretű erő mindmáig ismeretlen veszteségeket és károkat szül, és újfajta megosztottságokat okoz az emberiség családjában. Ezért a szeretet és az igazság eddig még soha nem látott és minden bizonnyal széles körű, továbbá összetett feladat elé állít minket. Arról van szó, hogy kitágítsuk az értelem hatókörét, alkalmassá tegyük ezen hatalmas új dinamizmusok megismerésére és irányítására, lelkesítsük át »a szeretet civilizációjának« távlataival, amelyet Isten ültetett el minden népben, minden kultúrában.”, 42.: „[...] Néhány olyan strukturális elem ellenére, amelyek jelentőségét sem letagadni, sem eltúlozni nem szabad, »a globalizáció sem nem jó, sem nem rossz eleve. Azzá lesz, amivé az emberek teszik.« Nem áldozatainak, de szereplőinek kell lennünk, az értelem világosságával előre haladva, a szeretet és az igazság által vezérelve. A vak ellenállás hibás, előítéletes magatartás lenne, amely végül képtelen felismerni a dolog pozitívumait, és azzal a veszéllyel járna, hogy elvesztegetünk egy jó alkalmat arra, hogy bekapcsolódjunk a globalizáció által kínált sokféle fejlődési lehetőségbe. A globalizációs folyamatok, amennyiben megfelelően tervezik el és irányítják azokat, olyan lehetőséget adnak a gazdaság nagy, világméretű újraelosztására, amilyen még soha nem létezett, míg ha rosszul irányítják őket, a szegénységet és az egyenlőtlenséget növelhetik, sőt a válság az egész világot megfertőzheti. *Ki kell küszöbölni a globalizáció* – olykor igen súlyos – *működési hibáit*, amelyek új megosztottságokat idéznek elő a népek között és a népen belül, és biztosítani kell, hogy a gazdaság újraelosztása ne a szegénység újraelosztásával, sőt a szegénység fokozódásával járjon együtt, ami reális félelmünk, ha rosszul kezelik a jelenlegi helyzetet. [...]”

¹⁴ Ld. KEK 1938., és GS 29. Vö. KEK 2317., GS 78.

¹⁵ Ld. Magyar Katolikus Püspöki Kar, „*Igazságosabb és testvériesebb világot! A Magyar Katolikus Püspöki Kar körlevele a hívekhez és minden jóakarátú emberhez a magyar társadalomról*”, Budapest, 1996. 25.

¹⁶ Ld. uo. 27. Vö. CV 57-58., 60-61., 67.

¹⁷ Ld. KEK 2209.

¹⁸ Ld. uo. 2210., GS 52.; vö. KEK 2211., GS 47., II. János Pál pápa, „*Familiaris consortio kezdetű apostoli buzdítás az egész katolikus Egyház püspökeihez, papjaihoz és híveihez a keresztyén család feladatairól a mai világban*” (1981. november 22.), AAS 74 (1982) 81-191. (SZIT, Budapest, 1982. 148, 2002. 114, fordította: Diós István), 46.; CV 44.

¹⁹ Ld. KEK 2430.; vö. LE 11.

²⁰ Ld. KEK 2432.; vö. uo. 2433-2436., GS 67., LE 18-19., 22-23., CA 35., 37., 48.; CV 21.

²¹ Ld. Mt 7,12 („Amit akartok, hogy veletek tegyenek az emberek, ti is tegyétek velük.”); Lk 6,31 („Úgy bánjatok az emberekkel, ahogy akarjátok, hogy veletek is bánjanak.”); Tób 4,15 („Amit magadnak nem szeretnél, azt másnak se tedd.”). A törvény összefoglalását adó arany szabály pozitíve fejezi ki az ószövetségi magartátszabályt: az ember tökéletessége ugyanis nem abban áll, hogy nem tesz rosszat, hanem megteszi a jót. Ld. *Biblia, Ószövetségi és Újszövetségi Szentírás*, SZIT, Budapest, 2000. (1455) 1130. Vö. MTörv 15,14: „...Adj neki aszerint, ahogy az Úr, a te Istened megáldott.”; Sir 31,15: „Magad után ítélj embertársad felől, légy minden ügyedben józan és megfontolt.” Megemlítendő, hogy a szabálynak van görög előtörténete is: ld. *Jeromos Bibliakommentár II. Az Újszövetség könyveinek magyarázata*, Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, Budapest, 2003. (668; főszerkesztő: Thorday Attila) 119. Az arany szabály feltételezi, hogy az ember magának jót akar: „Egy mazochista a feje tetejére állítaná ezt a szabályt...” (ld. uo.). Hangsúlyozandó, hogy az arany szabály nem a „kölcsonösségi etika”, amely szerint annak, aki valami jót kapott, azt viszonzania kell (az ilyen viszonzás nem szül „jutalmat”, hiszen kötelezettségből fakad); csak ha valaki „jót tesz”, még ha nem is kapott semmit sem, és csak ha nem vár semmit cserébe, kap – egészen váratlanul –, nem csak köszönetet, hanem Istentől is jutalmat (ld. uo. 190.). A Lk 6,31-et a következő versek értelmezik, nehogy Lukács hallgatósága a saját kultúrájában uralkodó kölcsönösségi etika alapján interpretálja (ld. uo.): „Mert ha csak azokat szeretik, akik benneteket is szeretnek, milyen hálát várhattok érte az Istentől? Hisz azokat, akik őket szeretik, a bűnösök is szeretik. Mert ha azokkal tesztek jót, akik veletek is jót tesznek, milyen halálra számíhattok? Hisz így a bűnösök is tesznek jót. Ha csak a visszafizetés reményében adtok kölcsönt, milyen hálát várhattok érte? A bűnösök is kölcsönöznek a bűnösöknek, hogy ugyanazt visszakapják. Szeressétek inkább ellenségeiteket: tegyetek jót, adjatok kölcsön és semmi viszonzást ne várjatok. Így nagy jutalomban részesültök, a Magasságosnak lesztek a fiai, hisz ő is jó a hálátlanokhoz és a gonoszokhoz. Legyetek hát irgalmasok, amint Atyátok is irgalmas.” (Lk 6,32-36) – vö. Lk 6,27-30. Vö. Mt 6,1-4; 10,41-42. Az ember azt szeretné, hogy önzetlenül, viszonzást nem váróan, pusztán önmagáért szeressék (az ember szeretetre van teremtve, nem képes nélküle élni). A törvény tökéletes teljesítése a szeretet (ld. Róm 13,8-10).

²² Ld. KEK 2407.; 2Kor 8,9. Vö. KEK 2419-2422., 2458.; GS 23., 76., CA 3., SRS 1., 41. Vö. pl. CV 6.

²³ Ld. KEK 2536. Vö. Mt 5,3; 6,25-34; Mk 8,35; Lk 6,20,24; 14,33; 21,4; Jak 5,16; KEK 1723., 2445., 2544-2547., 2556.

²⁴ Ld. Sir 14,9.

²⁵ Ld. Lk 16,19-31; SRS 42. Vö. pl. CV 27.

²⁶ Ld. Greshake, Gisbert, *Pap vagy mindörökké (A papi hivatás teológiájának és lelkiségének kérdései)*, SZIT, Budapest, 1985. (204) 144-145. (fordította: Beöthy György).

²⁷ Ld. KEK 2423., CA 24.

²⁸ Ld. KEK 2424.; GS 63., LE 7., CA 35.

²⁹ Ld. KEK 2424.; vö. Mt 6,24; Lk 16,13; GS 65.; KEK 2425.; CA 10., 13., 44.

³⁰ Vö. CV 71.

³¹ Ld. KEK 2425.; CA 10., 13., 34., 42., 44.

³² Ld. II. Vatikáni Zsinat, „*Apostolicam actuositatem kezdetű határozat a világi hívek apostolkodásáról*”, Róma, 1965. november 18., 5.

³³ Ld. KEK 2832. Vö. Mt 5,37; 2Kor 1,17-20; Jak 5,12; és CV 76.

³⁴ Ld. Lk 16,19-31.

³⁵ Bővebben ld. pl. Magyar Katolikus Lexikon (MKL) III., SZIT, Budapest, 1997. (932) 242-243.

³⁶ Bővebben ld. pl. MKL V., SZIT, Budapest, 2000. (975) 861-863.; Erdő Péter, *Egyházjog* (Szent István Kézikönyvek 7.), SZIT, Budapest, 2005. (878) 47-49.

³⁷ Ld. Erdő Péter, uo. 48-49. Vö. EV 72.

³⁸ Ld. EV 72.

³⁹ Részletesen ld. pl. Frivaldszky János, *A jogfilozófia alapvető kérdései és elemei*, SZIT, Budapest, 2011. (289) 254-255.; Frivaldszky János, *Klasszikus természetjog és jogfilozófia*, SZIT, Budapest, 2007. (476) 436., 438. II. János Pál pápa az Evangelium vitae kezdetű enciklika 72. pontjában Aquinói Szent Tamás tanítását is idézi: „minden emberek által hozott törvény annyiban törvény, amennyiben a természeti törvényből ered. Ha pedig valamiben eltér a természeti törvénytől, már nem törvény, hanem a törvény romlása.”

⁴⁰ Ld. EV 72. (97. l.): Aquinói Szent Tamás, *Summa Theologiae*, I-II, 95,2; Szent Ágoston, *De libero arbitrio*, I, 5-11. Vö. Erdő Péter, *Egyházjog*, SZIT, Budapest, 2005. 63.: „[...] az »isteni jogi« elvek[...] érvényesülése révén a jog az igazságossággal esik egybe.”

---

⁴¹ Ld. Erdő Péter, uo. 49.

⁴² Ld. Bolberitz Pál, *Az etika alapelvei*, Hamvas Béla Kulturakutató Intézet, Budapest, 2003. (91) 50-51., és 81. („Téves az a felfogás, mely szerint az erkölcs a jog része. Épp fordítva igaz: az erkölcsi rend alá van helyezve a jogrend, hiszen az utóbbit az előbbi alapozza meg.”), vö. uo. 81-91.; Bolberitz Pál, *A keresztény bölcsélet alapjai*, JEL Könyvkiadó, Budapest, 2002. (682) 417.; Bolberitz Pál, *Szabadság és Erkölcs*, Magyar Kolping Szövetség, Budapest, 1998. (262) 139.; Kecskés Pál, *Az erkölcsi élet alapjai* (Keresztény Bölcséleti Írások 4. Sorozatszerkesztő: Bolberitz Pál), JEL Könyvkiadó, Budapest, 2003. (248) 226., 228.; Turay Alfréd, *Az ember és az erkölcs, Alapvető etika Aquinói Tamás nyomán* (Katolikus Teológiai Kézikönyvek 31.), Agapé Kiadó, Szeged, 2000. (81) 42.

⁴³ A jogász annyiban fejti ki tevékenységét *moralistaként* (bölcs-észként), amennyiben az erkölcsi adottságokat igyekszik bizonyos fokig kifejezni a jogban.

⁴⁴ Ld. pl. EV 71.

⁴⁵ Ld. GS 26.

⁴⁶ Ld. pl. EV 57., 71-72.

⁴⁷ Vö. pl.: a német Recht (jog) gyökere a richtig (igaz), a magyar jog pedig a jóból ered.

Működő tőkebefektetések, munkaerő költségek és a versenyképesség alakulása közép-európában 2010-2013 között

Az elemzés a 2010-2013 közötti időszakban vizsgálta a működő tőkebefektetések alakulását, a zöldmezős beruházások változását a közép-európai országokban, azaz a Cseh Köztársaságban, Magyarországon, Lengyelországban, és Szlovákiában. Bemutatja, hogy az egyes országok hogyan kezelték a pénzügyi válság hatásait. A multinacionális cégek befektetési döntéseinek vizsgálata indikációt nyújt arra, hogy a külföldi befektetők szemében ezek az országok mennyire tudták megőrizni, esetleg javítani versenyképességüket. Az országok gazdasági teljesítményének vizsgálatához az emberi erőforrásokhoz kapcsolódó mutatószámok is összehasonlításra kerültek, így a foglalkoztatási és munkanélküliségi ráták, a munkaerő költségek és a human erőforrás hatékonysági adatok is. A régiós országok versenyképességének a vizsgált időszakra vonatkozó elemzése az Európa 2020 Stratégia versenyképességre vonatkozó beszámolója alapján megerősítette, hogy a működő tőkebefektetések, a munkaerő költséghatékonyság és a nemzetközi versenyképesség változásai egymással kölcsönhatásban állnak. Az országok teljesítménye alapján megállapítható, hogy Csehország meglehetősen jól teljesített, Lengyelország folyamatosan javított pozícióján. Szlovákia egyes években és bizonyos területeken jó eredményeket ért el, míg Magyarország, ha enyhe mértékben is, de visszaesett a többi három országhoz képest.

The paper overviewed the Foreign Direct Investments dynamics, including the Foreign Direct Investments inflows, increases and decreases of the FDI stocks and greenfield investments into the Central European countries, covering Czech Republic, Hungary, Poland, and Slovakia over the period of 2010-2013. It reviewed how successful these countries were in dealing with the negative consequences of the financial and economic difficulties that arouse in this region. The multinational companies' investment decisions gave a true and correct picture of how these countries could maintain or improve their attractiveness in the eyes of the foreign investors. From the perspective of their medium term economic performances some of the human resource related indicators, namely the employment and unemployment rates, the labour cost, labour efficiency and human resource efficiency measures were analysed as well. The development of these countries' competitiveness over the same period was in the focus of the analysis afterwards. The different competitiveness indicators were compared and evaluated in line with the latest Europe 2020 Competitiveness Report while putting the Central European countries into the wider European context. Data underlined to what extent these indicators, namely the FDI, labour cost efficiency and international competitiveness are interdependent and interrelated. The overall picture confirmed that the Czech Republic navigated fairly well the years after the crisis, while Poland was continuously improving its positions. Slovakia had some areas and years with good performances, while Hungary was slightly losing momentum compared to the other three countries.

Működő tőkebefektetések, befektetett működő tőkeállomány, és zöldmezős beruházások

A közép-európai országokba irányuló működő tőkebefektetésekre vonatkozó elemzést érdemes először a nemzetközi folyamatok áttekintésével kezdeni. A globális működő tőkebefektetések területén a 2013-as évben az előzetes várakozások és pesszimista előrejelzések, valamint a 2012-es csökkenés ellenére, egy jól érzékelhető, 9%-os növekedés történt. A működő tőkebefektetések összértéke elérte az 1,450 milliárd dollárt. 2012-ben az összérték 1,330 milliárd dollárt tett ki. A UNCTAD által összeállított beszámoló, a World Investment Report (WIR2014) szerint a növekedés globálisan érvényes trend volt: a működő tőkebefektetések területén minden régióban növekedés következett be, így a fejlett és a feltörekvő piacokon, és az átmeneti gazdaságokban is.

A fejlett országokba irányuló működő tőkebefektetések összértéke elérte az 566 milliárd dollárt. Ez 9%-os bővülést jelentett. A fejlődő országokba 2013-ban befektetett működő tőke 778 milliárd dollárt tett ki, amely 54%-os részarányt képviselt a globális tőkemozgásokon belül. Ebben az évben az átmeneti gazdaságok is 7%-os növekedést könyvelhettek el, 106 milliárd dolláros befektetett működő tőkeállománnyal.

Ugyanakkor továbbra is igaz az a megállapítás, hogy a legfontosabb befektetők legnagyobb részben a fejlett országok közül kerülnek ki. Mellettük több feltörekvő ország is képviselteti magát, így Kína és néhány BRIC ország is. Komoly befektetőnek számít még az Egyesült Arab Emírségek, a Koreai Köztársaság, és Törökország is. Ezzel együtt a két legnagyobb működő tőkebefektető ország az Egyesült Államok és Kína, majd őket követi Japán és az Egyesült Királyság.

A közép-európai országok szempontjából talán még fontosabb annak vizsgálata, hogy a befektetésre kiszemelt célországok megítélése hogyan alakult, azaz mely régiók illetve országok számítottak a legvonzóbbaknak a befektetők számára. Erre vonatkozóan is készült egy UNCTAD felmérés, (World Investment Prospect Survey 2014), mely a transznacionális cégek preferenciái alapján került összeállításra.

Bizonyára nem meglepő, de a legvonzóbb célországok között is az Egyesült Államok és Kína állnak a lista élén. Majd Indonézia, India, Brazília, Németország, az Egyesült Királyság, Thaiföld, Vietnam és Oroszország következnek. Az egyetlen ország a közép-európai régióból Lengyelország, amelynek sikerült a top tizenöt célország közé bekerülnie: Lengyelország a 13. helyezést érte el a legvonzóbb célországok rangsorában.

A felmérés egyébként azt is megerősítette, hogy a transznacionális cégek továbbra is a közvetlen tőkebefektetéseket részesítik előnyben, más közvetett befektetési formákkal szemben. Ez azzal együtt igaz, hogy a nem tőkejellegű befektetések kisebb kockázatot jelentenek, alacsonyabb kezdeti beruházási összegre van szükség, valamint könnyebben megvalósítható a kivonulási stratégia is, egy kedvezőtlen fordulat esetén. Mégis, a felmérés eredményei szerint csak a transznacionális cégek ötéde tervezte, hogy a külföldön licenz, beszállítói, vagy egyéb partnerségi megállapodások révén folytasson expanziós stratégiát.

Csehország, Lengyelország, Magyarország és Szlovákia, azaz a négy közép-európai ország működőtőke befektetésekre vonatkozó adatai a UNCTAD statisztikák felhasználásával kerültek összehasonlításra. A működő tőkebefektetések vizsgálata során különösen fontos arra is tekintettel lenni, hogyan alakult ezen országok tőkevonzó és versenyképessége. Az adatokat áttekintve egyértelműnek tűnik a megállapítás: a régió a vizsgált időszakban is vonzó befektetési célpontnak számít.

tott (1. táblázat). A UNCTAD adatai alapján (UNCTAD country factsheets and statistics, UNCTAD 2014), a pénzügyi válságot megelőző 2005-2007 közötti időszakban, átlagosan évente 37, 475 milliárd dollár működő tőkebefektetés érkezett a közép-európai régió országaiba. A rendelkezésre álló adatok alapján a 2010-es években ezt az értéket eddig még nem sikerült megismételni. 2011-ben és 2012-ben is 30 milliárd fölötti tőkebefektetés történt: 32,715 milliárd dollár illetve 30,852 milliárd dollár, de ezek még így is a 2010-es szint alatt maradtak.

1. táblázat: Működő tőkebefektetések Közép-Európában (millió dollárban)

	2005-2007 átlag	2010	2011	2012	2013
Csehország	9187	6141	2318	7984	4990
Lengyelország	17819	13876	20616	6059	-6038
Magyarország	6159	2202	6290	13983	3091
Szlovákia	4310	1770	3491	2826	591
Totál	37475	23989	32715	30852	2634

Forrás: The United Nations Conference on Trade and Development, World Investment Report 2014 – Czech Republic, Poland, Hungary, Slovakia

A működő tőkebefektetések területén a közép-európai országoknak a pénzügyi válság egyik súlyos következményeként nagyon komoly mértékű visszaesést kellett elkönyvelniük a 2010-es évben. A 37,475 milliárd dollárról bekövetkezett zuhanás 23,989 milliárd dollárra ezzel együtt a világgazdaság egészében bekövetkezett negatív fordulattal megegyezően történt. A visszapattanás is viszonylag gyorsan bekövetkezett, a beérkező működő tőkebefektetések összértéke már 2011-ben 32,715 milliárd dollárra ugrott. Ezt a szintet megközelítette a 2012-es adat is, 30,852 milliárd dollárral. A 2013-as visszaesés pedig néhány rendkívüli tételre vezethető vissza.

A közép-európai országok egyéni teljesítményét megvizsgálva elmondható, hogy a Cseh Köztársaság erős pozíciót ért el már a válságot megelőzően is. Az ország a legmagasabb egy főre jutó működő tőkebefektetéssel rendelkezett, a beérkező működőtőke összértéke pedig 9,187 milliárd dollárt ért el. A válság által okozott visszaesés a Cseh Köztársaságban is jelentős volt, hiszen 2010-ben a beérkező működő tőke 6,141 milliárd dollárra esett vissza. Sőt a zuhanás 2011-ben is folytatódott, 2,318 milliárd dollárra. A 2012-es év azonban ismételen növekedést hozott, a 7,984 milliárd dolláros adat kifejezetten jónak mondható. Sajnos ezt nem követte további erősödés, mert 2013-ban ismét csökkent a beérkező működő tőke összértéke, 4,990 milliárd dollárra.

Lengyelország, mint a közép-európai régió legnagyobb gazdasága, igen komoly tőkevonzó képességgel rendelkezett. Ennek köszönhetően nominálisan a legmagasabb értékeket érte el. A válságot megelőző évek átlaga Lengyelország esetében 17,819 milliárd dollár volt. Erről az értékről következett be egy 23%-os, jelentős visszaesés 13,876 milliárd dollárra. A lengyel visszaesés mértéke azonban még mindig kisebb volt a cseh visszaesés mértékénél. A 2011-es év nagyon jó eredményt hozott, de ezt követően mindkét évben, azaz 2012-ben és 2013-ban is csökkent a beáramló működőtőke értéke.

Magyarországon volt a legnagyobb a visszaesés a válságot megelőző évekhez képest: a beérkező működőtőke befektetések értéke kevesebb, mint a felére esett vissza. Szerencsére egy gyors vissza-

pattanás komoly eredményt hozott, és a 6,290 milliárd dolláros összérték egyben azt is jelentette, hogy a magyar adat a válságot megelőző szintet ismét elérte. Az egyszeri tételek miatt rendkívüli 2012-es év után a 2013-as 3,091 milliárd dolláros adat azonban nagyjából csak a válságot megelőző évek átlagának a felét érte el.

A szlovák működőtőke beáramlás relatíve kedvező mértékű volt a pénzügyi válságot megelőző években, az átlag meghaladta a 4 milliárd dollárt. Szlovákia számára a 2010-es visszaesés és az 1,770 milliárd dollár összérték, érzékeny veszteséget jelentett. Szerencsére a 2011-es 3,491 milliárd dolláros érték már biztatónak tűnhetett, de sajnos ezt követően a 2012-es és 2013-as évek ismét drasztikus csökkenést hoztak. A 2013-as 591 milliós működőtőke érték gyengének számít.

A befektetett külföldi működő tőkeállomány vizsgálatánál egyértelműen látszik, hogy hosszabb időszakra visszatekintve mindegyik ország haszonélvezője volt a működő tőkebefektetéseknek. Az állomány alakulásánál mindamelllett kisebb fluktuációval kellett számolniuk, mint az évente ingadozó beérkező tőkebefektetések esetében. Az egyszeri tételek, illetve a más célországba irányuló átmenő befektetések sem jelentkeztek az állomány hosszabb időszakot átfogó alakulásánál (2. táblázat).

2. táblázat: Külföldi működő tőkeállomány Közép-Európában (millió dollárban)

	2010	2011	2012	2013
Csehország	128504	120569	136442	135976
Lengyelország	215639	203111	235113	252037
Magyarország	90775	85431	103484	111015
Szlovákia	50328	51980	55816	58832

Forrás: The United Nations Conference on Trade and Development, World Investment Report 2014 – Czech Republic, Poland, Hungary, Slovakia

2010-ben a külföldi működő tőkeállománya a Cseh Köztársaságban 128,504 milliárd dollárt tett ki. A 2011-es esztendő egy enyhe csökkenést eredményezett, de a következő évben az állomány 136,442 milliárd dollárra emelkedett, és 2013-ban is nagyjából ezen a szinten maradt, 135,976 milliárd dollárral. Így összességében megállapítható, hogy a cseh külföldi működőtőke állomány a 2010-es szint felett zárt, és az egy főre jutó állomány tekintetében is a legmagasabb értéket képviselte a közép-európai országok között.

Lengyelországban is erős emelkedést mutatott a külföldi működő tőkeállományának alakulása. A vizsgált időszak első évében, 2010-ben 215,639 milliárd dollárt ért el. A 2011-es csökkenést követően azonban ismét emelkedésnek indult, és a 2012-es 235,113 milliárd dolláros érték után, 2013-ban 252,037 milliárd dollárt mutatott. Ez az elismerésre méltó növekedés tükrözte az ország gazdaságának méretét és a válságot követő években felmutatott jó teljesítményét.

Magyarországon is kétszámjegyű volt a növekedés a periódus egészét illetően. A 2010-es induló évben az állomány 90,775 milliárd dollár volt, majd ezután a 2011-es év visszaesést hozott 85,431 milliárdra. A következő két évben folyamatos emelkedés volt tapasztalható, a külföldi működő tőkeállománya először 103,484 milliárd dollárt, majd 111,015 milliárd dollárt ért el.

Szlovákia illeszkedett a régió országainak teljesítményéhez, sőt a szlovák külföldi működő tőkeállományban a 2011-es év nem hozott menetrendszerű visszaesést. Az utána következő két évben is nagyon pozitív eredményekkel büszkélkedhetett az ország, 2013-ban a külföldi működőtőke állomány már elérte az 58,832 milliárd dollárt.

A zöldmezős beruházások alakulását érdemes külön is áttekinteni, mivel ez jó visszajelzést ad az egyes országok tőkevonzó képességéről. A 2011-2013 közötti időszakban hektikusnak tekinthető mozgások is történtek, de ezzel együtt a régió országaiban kivétel nélkül csökkenő tendencia volt megfigyelhető (3. táblázat).

3. táblázat: Zöldmezős beruházások Közép-Európában (millió dollárban)

	2011	2012	2013
Csehország	4874	2690	3805
Lengyelország	13024	11891	7960
Magyarország	3213	2502	2118
Szlovákia	5664	1420	1758

Forrás: The United Nations Conference on Trade and Development, World Investment Report 2014 – Czech Republic, Poland, Hungary, Slovakia

A Cseh Köztársaságban 4,874 milliárd dollár értékben történt zöldmezős beruházás 2011-ben. A 2012-es év egy komolyabb visszaesést hozott, de sajnos a 2013-as 3,805 milliárd dollár sem érte el a 2011-es szintet.

Lengyelországban egy kicsit meglepő módon mindkét évben csökkenés mutatkozott. A kezdeti 13,024 milliárd dolláros beruházási adat nagyon jónak volt mondható. Ez 2012-ben először 11,891 milliárdra, majd 2013-ban újabb eséssel 7,960 milliárd dollárra esett vissza.

Magyarországon folyamatos csökkenést mutatnak az adatsorok a 2011-es 3,213 milliárd dollárról 2012-ben először 2,502 milliárdra, majd 2013-ban 2,118 milliárd dollárral esett vissza a zöldmezős beruházások értéke.

2011-ben Szlovákia magas zöldmezős beruházási összértéket ért el. Ezt követően azonban komoly visszaesés jelentkezett, 2012-ben a beruházások értéke lecsökkent 1,420 milliárd dollárra, és az enyhe 2013-as korrekció az 1,758 milliárd dolláros beruházási volumennel azt jelentette, hogy Szlovákia is csökkenést regisztrált ezen időszakban.

Foglalkoztatási és munkanélküliségi ráták, munkaerő költségek és hatékonysági mutatók

A 2010-2012-es időszakra vonatkozóan, a közép-európai országokban az átlagos munkanélküliségi ráta alakulása az OECD adatai alapján (OECD Factbook Economic, Environmental and Social Statistics 2014) viszonylag jelentős különbségeket mutatott. A Cseh Köztársaság rendelkezett a legalacsonyabb, 6,99%-os munkanélküliségi adattal, majd Lengyelország következett még mindig 10% alatti mutatószámmal, 9,81%-kal. A másik két közép-európai ország közül Szlovákiában nagyon magas, a régióban is a legmagasabb 14,04 %-os munkanélküliség volt, és Magyarország is komoly, 11,83%-os munkanélküliséggel küzdött. Különösen ez utóbbi két ország példája igazolja milyen nagy problémát jelentett a régió számára a munkanélküliség kezelése a pénzügyi válságot követően.

Ha a teljes foglalkoztatásra vonatkozóan azt is megvizsgáljuk, hogy a munkaképes korú lakosság hány százaléka rendelkezett munkahellyel, akkor ismét komoly különbségekkel találkozunk. Magyarország állt a lista legutolsó helyén, egy igen alacsonynak mondható 56,14%-os foglalkoztatási rátával. Lengyelország és Szlovákia már valamivel magasabb adattal büszkélkedhetett, megközelítve a 60%-ot. A Cseh Köztársaság 65,76%-os foglalkoztatási rátája jóval magasabb, és egyetlenként a régiós országok közül, az OECD átlagot is meghaladta. Az OECD átlaga egyébként a vizsgált időszakban 64,87% volt. A régióban a legnagyobb, közel tízszeres lemaradásban Magyarország volt mind a vezető cseh adathoz képest, mind az OECD átlaghoz képest (4. táblázat).

4. táblázat: Munkanélküliség és foglalkoztatás a munkaképes korú lakosság százalékában 2010-2012

	Átlagos munkanélküliségi ráta	Foglalkoztatottsági ráta
Csehország	6,99%	65,76%
Lengyelország	9,81%	59,32%
Magyarország	11,83%	56,14%
Szlovákia	14,04%	59,32%

*Forrás: Organisation for Economic Co-operation and Development Factbook 2010-2014
Economic, Environmental and Social Statistics*

Ugyanezen időszak alatt érdemes azt is megvizsgálni, hogyan alakult éves szinten az átlagosan ledolgozott munkaórák száma az egyes országokban. Ez az adat jó indikációt jelent a munkaerő hatékonyságra vonatkozóan, hiszen azt mutatja meg éves szinten, hogy a munkavállalók részéről átlagosan mennyi munkaórára volt szükség a GDP előállításához. A két legalacsonyabb értékkel Szlovákia és a Cseh Köztársaság rendelkezett: Szlovákia 1785, míg Csehország 1800 átlagosan ledolgozott órával. Magyarország állt a harmadik helyen 1888 ledolgozott órával. A legtöbbet ezen adatok alapján a lengyeleknek kellett dolgozniuk éves szinten, átlagosan 1929 órát. Ha ezeket az adatokat nemzetközi összehasonlításban is megvizsgáljuk, akkor az OECD átlaghoz képest az látszik, hogy még a Cseh Köztársaság és Szlovákia munkavállalói is többet dolgoztak az OECD átlagnál, de Magyarország és Lengyelország esetében ez a különbség már számottevő volt. Az OECD átlaga 1765,49 ledolgozott óra.

Ha a hatékonysági mutatókat tovább vizsgáljuk, akkor egy nagyon fontos mérőszám nem maradhat ki az elemzésből: az egységnyi munkaerő költség változásának alakulása az egyes közép-európai gazdaságokban. Az országok versenyképességének alakulása szempontjából érdekes, hogy milyen mértékben emelkedett az egységre jutó munkaerő költség. Adatok az OECD statisztikák alapján a 2010-2012-es évekre vonatkozóan állnak rendelkezésre (1. ábra).

Általánosságban megállapítható, hogy az egységre jutó munkaerő költség változása alapvetően követte a nemzetgazdasági teljesítményeket. Így például Magyarország esetében munkaerő költség-szint csökkenésről beszélhetünk. A csökkenés mértéke 2010-ben 1,2 százalékos, 2011-ben 2 százalékos, míg 2012-ben 3,1 százalékos volt. Ugyanakkor közismert, hogy a pénzügyi válság következményeként Magyarország szenvedte el a legnagyobb GDP csökkenést is a régióban. 2009-ben 6,9%-os GDP csökkenést regisztráltak. Így nem meglepő, hogy egy romló teljesítményt, visszaesést mutató gazdaságban az egységre jutó munkaerő költség változása is csökkenő tendenciát mutatott.

Ugyanakkor az általános tendencia Európában és Közép-Európában is az volt, hogy a kezdeti 2010-re vonatkozó csökkenést követően, ha szerény mértékben is, de növekedés következett be a 2011-2012-es években. Csehország esetében például a 2010-es 1,3 százalékos csökkenés után, 0,1 százalékos, illetve 1,2 százalékos növekedés következett. Szlovákia is ezt a trendet követte, 1,4 százalékos csökkenés után 1,3 illetve 0,1 százalékos enyhe emelkedés mutatkozott. Lengyelország teljesített ezen a területen a legjobban, hiszen minden évben emelkedést regisztráltak az egységnyi munkaerő költségek változása terén is. A lengyel gazdaság teljesítménye magyarázattal szolgált erre, hiszen Lengyelország volt az egyetlen ország nemcsak a közép-európai régióban, hanem az OECD országok között is, amelynek GDP-je nem csökkent egyetlen évben sem a pénzügyi gazdasági válság alatt, majd az azt követő években sem. A beruházások alakulását mutató OECD statisztikák is visszatükrözik mindezt.

1. ábra: Egységre jutó munkaerő költségek éves változása százalékban (2010-2012)

Forrás: Organisation for Economic Co-operation and Development Factbook 2010-2014
Economic, Environmental and Social Statistics

A humán költség hatékonyságának mérése

A pénzügyi válság egyik következményeként a transznacionális cégek szinte minden üzleti tevékenységüket érintő területen igyekeztek hatékonyság javító lépéseket megtenni, hogy ellensúlyozzák a versenyképességüket sújtó negatív hatásokat. Alapvetően a költséghatékonyság javítására törekedtek minden területen. Költségracionalizálási programokat indítottak, de a legnagyobb figyelmet a humán erőforrás hatékonyság és a humán költséghatékonyság javítása kapta.

A Price Waterhouse Coopers által készített összefoglaló elemzés (PWC 2012) részletesen áttekintette és elemezte a transznacionális cégek humán erőforrás hatékonyság javító stratégiáit. A PWC szakemberei bemutatták a nemzetközi szinten legszélesebb körben alkalmazott mérőszámokat a humán erőforrás hatékonyság mérésére, így az Árbevétel/Teljes munkaidős összlétszám (Revenue/FTE) és a Munkabér jellegű költségek / Árbevétel (Employee related costs/ Revenue) mutatókat. Az emberi erőforrás menedzsment területén dolgozók hosszabb idő óta használják a humántőke megtérülési mutatót (Human Capital Return on Investment HC ROI).

Ez a mérőszám azt mutatja meg, hogy a human tőkébe történt befektetés (a részükre kifizetett bérjellegű költségekbe történő beruházás) milyen megtérülést eredményezett. Az alkalmazott számítási módszer ennek megfelelően:

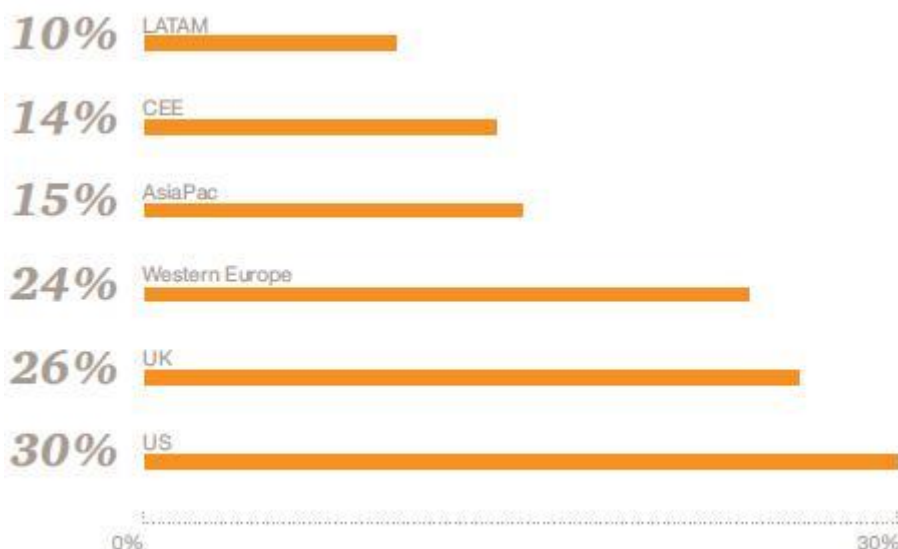
$$\text{Árbevétel-Nem bérjellegű költségek/Teljes munkaidős létszám} \cdot \text{Átlagos bérjellegű javadalmazás.}$$

A pénzügyi válságot követő években általános tendenciaként az volt megfigyelhető, hogy az egyes cégek árbevételében a fizetőképes kereslet csökkenésével összhangban csökkenés mutatkozott. Így jelentős visszaesés mutatkozott a gépgyártás, járműipar, vegyipar területén működő cégek esetében.

Más területeken a cégek jobb teljesítményt tudtak felmutatni, és ellenállóbbnak bizonyultak a válság negatív hatásainak kezelésében. A gyógyszeripari, kiskereskedelmi cégek tartoztak, többek között, ebbe a csoportba.

A human erőforrás hatékonyság területén az európai cégek általában hátrányból indultak. Emellett lassabban és csak szerényebb mértékben tudták javítani pozícióikat nemzetközi versenytársaikhoz képest, hiszen történelmileg kialakult magas bérköltségek, kiterjedt munkavállalói jogokat és kedvezményeket elismerő jog és intézményrendszer működött Európában. A trendeket jól szemlélteti (2. ábra)

2. ábra: Munkabér jellegű költségek az árbevétel százalékában

Forrás: Személyi jellegű kiadások és árbevétel aránya, PWC (2012) 13. old.

Az európai viszonylag magas humán erőforrásköltségek nemcsak a társadalmi gazdasági örökség részeként alakultak ki. Ezek magas szintje egyben tükrözte az európai gazdaságok fejlettségének szintjét is. A magas human erőforrás költségszint fennmaradását egy korábbi elemzés (Hárskuti, 2012) szerint az is támogatta, hogy a pénzügyi válság egyik negatív következményeként a cégek elhalasztották a fiatal, jól képzett, ám kevesebb gyakorlattal rendelkező szakemberek felvételét. Ezek az új fiatal munkavállalók alacsonyabb bérekkel is megelégedtek volna. A fiatal munkavállalók felvételének elhalasztása mellett, a cégek a leépítések során is elsőként a fiatalabb munkavállalóktól váltak meg. Úgy tűnt, hogy a nemzetközi cégek felső vezetése jobban bízott a nagyobb tapasztalattal rendelkező, a munkaadó irányában hosszabb időn keresztül lojalitást bizonyító munkatársakban. Úgy vélték, hogy a tapasztalt és hűséges munkatársak erőfeszítései és hozzáállása nagyobb garanciát jelentenek a válságból történő kilábalásra. Ezen tényezők alapján nem meglepő, hogy a humán erőforrás hatékonysági mutatószámok is folyamatosan romló tendenciákat jeleztek. Sok esetben csökkenő, vagy stagnáló árbevétel mellett, az alacsonyabb költségszintet képviselő fiatalabb munkavállalók felvétele elhalasztásra került, vagy a cégek elsőként őket küldték el a munkavállalók közül. Ezzel a jelenséggel már a válság során foglalkozott egy felmérés (Eurobarometer, 2010). Rávilágított arra is, hogy a fiatal munkavállalók milyen extra nehézségekkel szembesültek a pénzügyi-gazdasági válság következményeként.

A közép-európai országok versenyképességének alakulása nemzetközi összehasonlításban

A közép-európai országok versenyképességének alakulása különösen nagy figyelmet érdemlő terület. Az áttekintés és elemzés az Európai Unió által készített Európa 2020 Stratégia versenyképességgel foglalkozó beszámolója alapján (The Europe 2020 Competitiveness Report, World Economic Forum 2014), és az előző részekben bemutatott területekre vonatkozó következtetések figyelembe vételével készült. Az Európa 2020 stratégia keretében az Európai Unió alapvető célul tűzte ki versenyképességének javítását, és ennek megvalósítása érdekében konkrét stratégiai célokat jelölt meg. A tudás alapú társadalom, azaz az intelligens fejlődés, a fenntartható fejlődés és a gazdasági, szociális kohézió előmozdítása révén az inkluzív fejlődés képezik ennek a stratégiának az alappilléreit. Az európai versenyképesség javítása érdekében a stratégia megalkotói szerint tudásra és innovációra, az új technológiákra építő fejlesztésekre van szükség. Ezek egyúttal hatékony, takarékos, és a jövő számára fenntartható módon történő beruházásokat jelentenek. Mindamelllett a társadalom egésze, vagy egyre nagyobb része számára részvételi lehetőséget kell nyújtani a fejlődésben való részvételre, ezzel is erősítve a társadalmi-szociális kohéziót az Európai Unión belül és az egyes tagállamokban.

A három kiemelt stratégiai fontosságú célkitűzést hét meghatározó kezdeményezésre bontották, és ezeken a területeken elért eredmények mérésére versenyképességi indexeket alkalmaztak.

Az intelligens fejlődés területén elért eredményeket mérő indexek azt számszerűsítik, hogy az egyes gazdaságok növekedése milyen mértékben támaszkodik a tudásra, intelligenciára és az innovációra. Figyelembe veszik a vállalati környezet alakulását, az informatikai és telekommunikációs fejlesztéseket, innovációs eredményeket, valamint az oktatás és képzés területeit.

Az inkluzív fejlődés mérőszámai azt követik, hogy milyen mértékben képes a társadalom minden tagja, aki képes és akar is, részt venni a gazdaság fejlődésének előmozdításában. Így kiemelten követik a munkaerő piac alakulását, a foglalkoztatás és a társadalmi kohézió kérdéseit.

A fenntartható fejlődést vizsgálata pedig olyan indexeken keresztül történik, amelyek a környezeti tünkre és a környezetszennyezés alakulására koncentrálnak.

Az egyes stratégiai kezdeményezések mérőszámainak összegzése révén elkészítették az átfogó versenyképességi indexet. A közép-európai országok közül az átfogó versenyképességi index alapján a Cseh Köztársaság teljesített a legjobban. Az elért 18. hely az európai uniós rangsorban a középmezőnyt elérését jelentette, de a többi három közép-európai országhoz országhoz képest egyben a legjobb eredményt is. Igaz a Cseh Köztársaság 2012-ben még ennél is előrébb végzett. A cseh eredmény számszerűsítve az 1-től 7-ig terjedő skálán belül 4,33 volt. Az Európai Unió átlaga 4,56, tehát a cseh eredmény az átfogó versenyképesség tekintetében igen közel volt az uniós átlaghoz.

Lengyelország javuló teljesítményt nyújtva a második legjobb eredményt érte el a közép-európai országok közül, amely ezzel együtt is az Európai Unión belül csak a 22. hely eléréséhez volt elegendő. 3,97 volt a lengyel index értéke. Lengyelországot Szlovákia követte a rangsorban, a 23. helyezéssel a 28 tagország között, 3,91-es index értékkel. Magyarország az utolsó lett a régiós országok között, és az unión belül is a sor végén találhattuk meg a 25. hely megszerzésével és 3,83-as számszerűsített eredménnyel (5. táblázat).

5. táblázat: Általános versenyképességi index 2014

	2013	
	Helyezés (EU tagok)	Index értéke (1-7)
Csehország	18	4,33
Lengyelország	22	3,97
Magyarország	25	3,83
Szlovákia	23	3,91
EU átlag	-	4,56

*Forrás: The Europe 2020 Competitiveness Report, Building a More Competitive Europe (2014)
Joint Research Centre and DG for Regional and Urban Policy*

Érdeemes a fenti eredményeket szélesebb nemzetközi kontextusban is megvizsgálni. Az EU csatlakozásra kandidáló országok közül a legfejlettebb gazdasággal rendelkező Izland 5,15-ös eredményt ért el. A közép-európai régióhoz földrajzilag és gazdaságilag is köthető délkelet-európai régióból Montenegró 4,07-es, Macedónia 3,62-es, Szerbia 3,46-os, míg Törökország 3,87-es eredményt ért el.

Globális kitekintéssel folytatva a BRIC országok átlaga 3,87, míg Oroszország indexe 3,81 volt.

A legfejlettebb gazdasággal rendelkező országok közül például Svájc 5,60-as, Norvégia 5,48-as, és az Egyesült Államok 5,00-ös index értéket értek el.

Ha a részleteket is megvizsgáljuk, és egyes alindexeket is összehasonlítunk, akkor az intelligens növekedés (smart sub growth) területén elért eredmények fontos információkat kínálnak. Ezen a területen is a Cseh Köztársaság érte el a legjobb eredményt a közép-európai országok közül. A cseh index 4,23-as,- az uniós átlag 4,53-as értéket mutatott. Így a Cseh Köztársaság az Európai Unión belüli rangsorban ismét a 18. helyet tudta megszerezni. Lengyelország a régiós országok között a második helyezést, az unión belül a 22. helyezést foglalta el 3,99-es index értékkel. Magyarország az Európai Unióban megszerzett 23. pozícióval és 3,84-es index értékkel következett, és végül Szlovákia zárta a sort Közép-Európában, 3,69-es index- eredménnyel és az unión belül megszerzett 26. hellyel (6. táblázat).

Ha ismét szélesebb nemzetközi kitekintéssel is megvizsgáljuk milyen eredményeket értek el a régiókhöz közeli vagy távolabbi országok, akkor elmondható, hogy az EU csatlakozásra készülő Izland eredménye ismét kiváló lett, 4,78-as index eredménnyel. A délkelet-európai országok közül Montenegró 3,85-t, Macedónia 3,59-t, Szerbia 3,33-t, Törökország 3,86-t teljesített.

A BRIC országok átlagos index értéke 3,71, ezen belül Oroszországé 3,73-as eredmény volt.

A legfejlettebb országok közül Svájc 5,47-es, az USA 5,38-as Norvégia pedig 5,28-as eredménnyel büszkélkedhetett.

6. táblázat: Intelligens fejlődés index

	2013	
	Helyezés (EU tagok)	Index értéke (1-7)
Csehország	18	4,23
Lengyelország	22	3,99
Magyarország	23	3,84
Szlovákia	26	3,69
EU átlag	-	4,53

*Forrás: The Europe 2020 Competitiveness Report, Building a More Competitive Europe (2014)
Joint Research Centre and DG for Regional and Urban Policy*

Ugyancsak érdekes összehasonlításra adnak alkalmat az inkluzív fejlődés mérésére szolgáló indexek (Inclusive growth sub index).

Az inkluzív fejlődés területén ismét a Cseh Köztársaság érte el a legjobb eredményt a közép-európai országok közül. Sőt az Európai Unión belül elért 13. helyezése egyben azt is jelentette, hogy a Cseh Köztársaság ezen a területen a tagországok mezőnyének első felében végzett.

A másik három régiós ország nagyjából ugyanolyan eredményeket ért el. A rangsorban is igen közel kerültek egymáshoz, Szlovákia a 21. helyet, Magyarország a 22. helyet, és Lengyelország a 23. pozíciót foglalta az Európai Unión belül, sorrendben 4,60, 4,13, és 3,88 index értékekkel. Az Európai Unió átlagos inkluzív indexe 4,57 volt (7. táblázat).

Az EU tagjelölt országok ezen a területen elért eredményei alapján a legjobban teljesítő természetesen Izland, 5,38-as index-szel. A délkelet-európai régiót ismét Montenegró vezeti 4,16-os eredménnyel, majd Macedónia következik 3,88-cal. Szerbia indexe 3,51, Törökország 3,91-t ért el.

A BRIC országok átlaga 4,11, az orosz index 4,03 volt. Svájc 5,74-t, Norvégia 5,64-t kapott. Ezen a területen az Egyesült Államok valamivel halványabb teljesítményt mutatott, melyet a 4,75-ös index is mutat.

7. táblázat: Inkluzív fejlődés index

	2013	
	Helyezés (EU tagok)	Index értéke (1-7)
Csehország	13	4,60
Lengyelország	23	3,88
Magyarország	22	3,92
Szlovákia	21	4,13
EU átlag	-	4,57

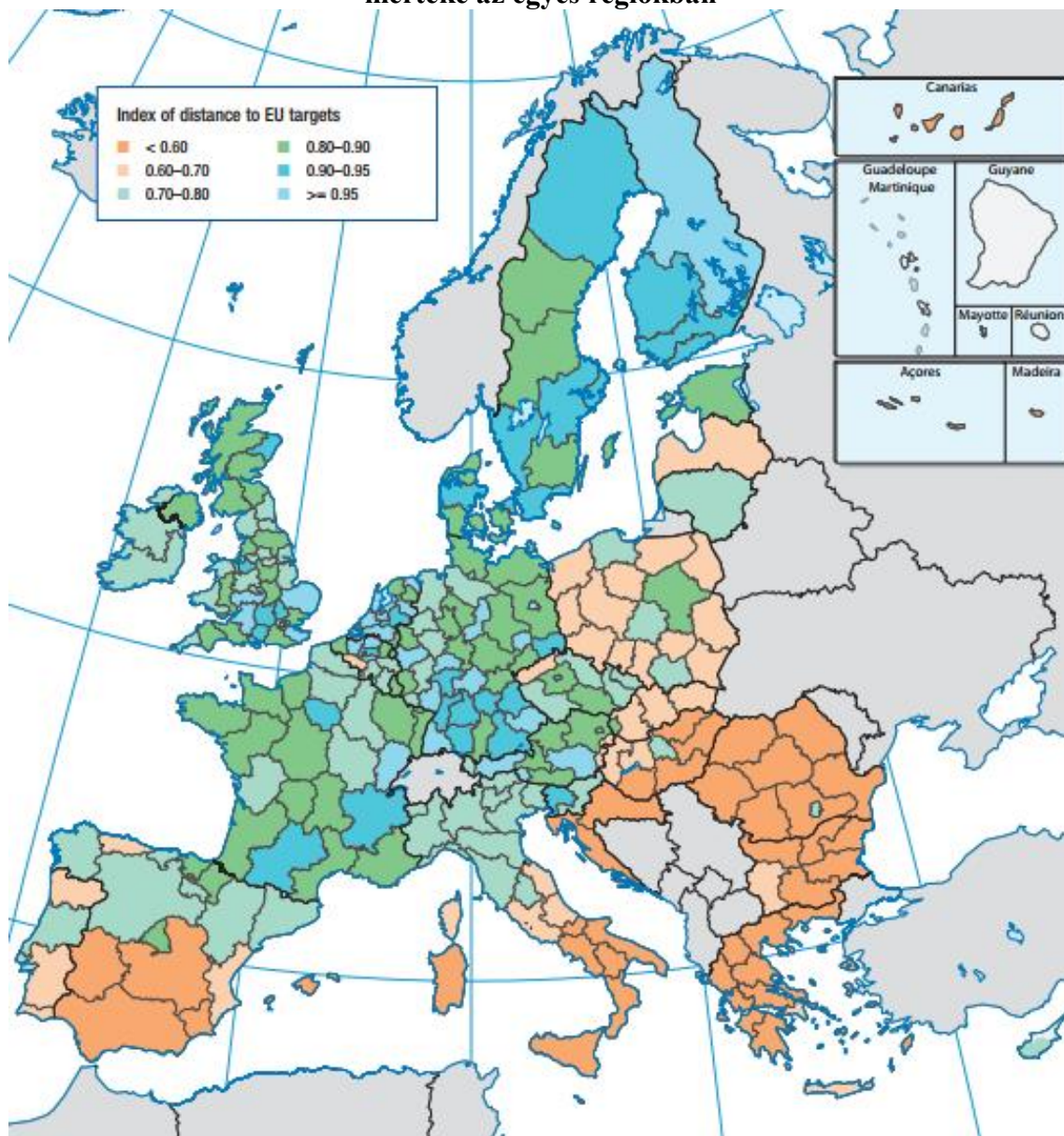
*Forrás: The Europe 2020 Competitiveness Report, Building a More Competitive Europe (2014)
Joint Research Centre and DG for Regional and Urban Policy*

Érdekes további adat, hogy a munkaerő piac és a foglalkoztatás területén is a Cseh Köztársaság állt a közép európai régió élén, sőt az unión belül elért 14. helye is kedvezőnek mondható. A többi három közép-európai ország teljesítménye jóval gyengébb, melyet a rangsorban elért helyezések is tükröztek: Szlovákia a 19. helyen végzett, Magyarország a 24. helyen, Lengyelország a 26. pozíciót foglalta el.

Végül érdemes az Európai Unió régiós fejlettségi szintjeit bemutató térképre is egy pillantást vetni. Az Európa 2020 stratégia térképe azt mutatja meg, hogy az egyes régiók milyen eredményeket értek el az uniós célkitűzések megvalósításának területein. (3. ábra).

3. ábra: Európa 2020 Index –2011-es EU célkitűzések megvalósításának mértéke az egyes régiókban

*Forrás: The Europe 2020 Competitiveness Report, Building a More Competitive Europe (2014)
Joint Research Centre and DG for Regional and Urban Policy*

Az eddig bemutatott indexek alapján elvégzett elemzést megerősítve ezen a térképen is jól látható, hogy a Cseh Köztársaság érte el a legjobb eredményeket a célkitűzések megvalósítása során. Lengyelország fejlődése is viszonylag kiegyensúlyozott. Szlovákia jelenleg Magyarország előtt jár. Magyarország előtt még számos megvalósításra váró feladat maradt.

Összegzés

A közép-európai országokba irányuló külföldi működőtőke befektetések és a működőtőke állomány változásának, a munkaerő költségek és a munkaerő hatékonyságának valamint a legfrissebb európai uniós versenyképességi indexek áttekintésének alapján néhány trend egyértelműen kirajzolódott.

Egyes években és néhány területen ingadozás, vagy egyedi mozgás bekövetkezhetett, de hosszabb időszakot vizsgálva a pénzügyi gazdasági válságot követően az egymással is kölcsönös összefüggésben lévő adatsorok és jelzőszámok az alapvető tendenciákat csak megerősítették.

A külföldi befektetők szemében a közép-európai országok között a Cseh Köztársaság tőkevonzó képessége, gazdaságának versenyképessége vonzónak számított, Lengyelország is sok területen javítani tudott pozícióján, sőt megállapítható, hogy a válságból is megerősödve tudott kikapaszkodni.

Szlovákia számos területen átlagosan jól teljesített, míg Magyarország némiképpen veszített kezdeti helyzetelőnyéből. A munkaerő költségek és a humán erőforrás hatékonyság is a közép-európai országok gazdasági teljesítményével összhangban alakult. Természetesen az Európai Unió 2020 stratégiájának megvalósítása során készített versenyképességre vonatkozó felmérések is ezeket a trendeket tükrözték.

Összegzésképpen megállapítható, hogy a közép-európai országok továbbra is érdekes és vonzó lehetőségeket kínálnak a nemzetközi befektetők számára, és bár az utóbbi években felerősödött a differenciálódási folyamat az egyes országok nemzetközi versenyképességét illetően, megfelelő stratégiával mindegyik ország számára további komoly növekedési lehetőségek nyílhatnak.

Felhasznált irodalom és források

Hárskuti, J. (2012). *Foreign Direct Investments and Human Resource Efficiency Improvement Measures of Multinational Companies in the Central European Countries*. (on-line) Hozzáférés: <http://kdem.vse.cz/resources/relik12/sbornik/download/pdf/49-Harskuti-Janos-paper.pdf> (olvasva: 2014. július 10.)

Organisation for Economic Co-operation and Development Factbook 2010 Economic, Environmental and Social Statistics

Organisation for Economic Co-operation and Development Factbook 2011 Economic, Environmental and Social Statistics

Organisation for Economic Co-operation and Development Factbook 2012 Economic, Environmental and Social Statistics

Organisation for Economic Co-operation and Development Factbook 2013 Economic, Environmental and Social Statistics

Organisation for Economic Co-operation and Development Factbook 2014 Economic, Environmental and Social Statistics, (on-line) Hozzáférés: http://www.oecd-ilibrary.org/economics/oecd-factbook_18147364 (olvasva: 2014. július 10.)

PWC (2012): Key trends in human capital 2012 - A global perspective (p. 13), (on-line) Hozzáférés: http://www.pwc.com/hctrends2012?WT.mc_id=hr-keytrends_gx+Animated+Logo (olvasva: 2014. július 10.)

The Europe 2020 Competitiveness Report, Building a More Competitive Europe (2014) Joint Research Centre and DG for Regional and Urban Policy, © EuroGraphics Association for the administrative boundaries, (on-line) Hozzáférés: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Europe2020_CompetitivenessReport_2014.pdf (olvasva: 2014. július 10.)

The United Nations Conference on Trade and Development, World Investment Prospects Survey 2014

The United Nations Conference on Trade and Development, World Investment Report 2014 – Czech Republic

The United Nations Conference on Trade and Development, World Investment Report 2014 – Hungary

The United Nations Conference on Trade and Development, World Investment Report 2014 – Poland

The United Nations Conference on Trade and Development, World Investment Report 2014 – Slovakia

Kinek a legfontosabb a biztonság? Dél-Korea vezető szerepe az AEO programok kölcsönös elismerésében

A terrorizmus terjedése előtérbe helyezi a globális ellátási lánc biztonságának kérdését. A világkereskedelem vezető régiói a C-TPAT és az AEO programok kidolgozásával és bevezetésével, valamint ezek kölcsönös elismerésével törekszenek az áruforgalom biztonságának és védelmének biztosítására. A megkötött és tárgyalás alatt levő kölcsönös elismerésről szóló egyezmények számában a vezető helyet Dél-Korea (Koreai Köztársaság) foglalja el. A világkereskedelemben az áruexportban 7., áruimportban 9., míg a szolgáltatások exportjában és importjában egyaránt 9. helyen rangsorolt ország nyilvánvalóan nagy súlyt helyez a nemzetközi ellátási láncban betöltött szerepének megőrzésére. Az AEO programok kölcsönös elismerésére kötött megállapodások adminisztratív akadályt hárítanak el a nemzetközi kereskedelem útjából, párhuzamosan a szabadkereskedelmi megállapodásokkal. Az AEO státuszú gazdasági szereplők számára a cím elnyerése jelentős presztízst kölcsönöz, megbízhatóságuk és stabilitásuk nem csak a hatóságok szemében jelent előnyt, hanem kereskedelmi partnerként is kívánatossá teszi őket. Dél-Korea nemzetközi kereskedelme az elmúlt tíz évben rendkívül dinamikus bővülést mutatott, ami 2014 első hónapjaiban is tovább folytatódni látszik. A kereskedelmi mérleg stabil pozitívumot mutat. Az exportkitettség közel 60%-os és növekvő tendenciát mutat. Az AEO programok széleskörű kölcsönös elismerése minden bizonnyal szerepet fog játszani az ország világkereskedelemben elfoglalt szerepének növekedésében, bár a hatás megítélése még korai lenne.

The spread of terrorism brings forth the issue of global supply chain security. The world's leading trade regions are trying to ensure the security and protection of trade in goods by the introduction, development and mutual recognition of programs such as C-TPAT and AEO. The leading country in number of agreements made/under negotiation on mutual recognition is South Korea (Republic of Korea). As part of the world trade market, South Korea ranks 7th in the export of goods and 9th in the import of goods, and along with being in the top ten for the import and export of services (ranking 9th), places great emphasis on importance to preserve its role in the international supply chain. Mutual recognition of AEO programs help overcome administrative obstacles in the international trade path, parallel with free trade agreements. The operators, by obtaining the AEO status, not only gain considerable prestige, but their reliability and stability, not only in the eyes of the authorities would be an advantage, but as a trading partner also makes them desirable. International trade in South Korea showed a very dynamic growth in the past ten years that has appeared to continue for the first few months of 2014. The balance of trade is steadily positive. The export exposure is nearly 60% and shows a growing trend. Extensive mutual recognition of AEO programs will certainly play a role in the growth of the country's role in the world trade, although judging the impact just yet would be premature.

Biztonsági és védelmi programok

2001. szeptember 11.-e eseményei rádöbbentették a világot a nemzetközi terrorizmus által képviselt veszélyekre. Az ellátási láncok fokozódó globalizációja felhívta a figyelmet a fenyegetettségre, és arra készítette a terrorcselekményeknek leginkább kitett országok hatóságait és a Nemzetközi Vámszervezetet, hogy hatékony intézkedéseket vezessenek be a szállítmányok védelmére.

Elsőként az USA reagált a C-TPAT program bevezetésével, majd, mint az 1. ábra szemlélteti a világkereskedelem vezető régiói és a WCO is folyamatos intézkedésekkel, illetve az AEO programok kidolgozásával igyekeztek garantálni a nemzetközi ellátási láncok biztonságát.

1. ábra: Biztonsági és védelmi programok bevezetése

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008~
WCO					2005.6~ SAFE Framework	2006.6~ AEO Guidelines		
USA	9/11	2002.3~ CSI 2002.4~ C-TPAT 2002.12~ 24-hour Rule	2003.6~ MI			2006.10 SAFE Port Act	2007.8 Implementing Recommendations of the 9/11 Commission Act of 2007 2007.10~ SFI	2008.1 10+2 Proposed Rule 2008.4 Report on SFI to Congress
EC					2005.4 Amend Customs Code			2008.1~ AEO Program 2009.7~ 24-hour Rule
JAPAN	2001.3~ Simplified Import Declaration Program						2007.4~ Authorized Importers' Program 2006.3~ Authorized Exporters' Program	2008.4~ AEO Programs for Customs Brokers and Forwarders
				2004.4~ Advance Reporting of Cargo Information (on request)		2007.2~ Advance Reporting of Cargo Information (obligatory)	2007.10~ Authorized Warehouse Operators' Program	

Forrás: Japan's AEO Program [2008] https://www.intercommerce.com.ph/.../Shinji_Taniguchi...

A szállítmányok tételes átvizsgálása technikailag lehetetlen, az átfogó ellenőrzés időigényessége megbénítaná a nemzetközi kereskedelmet. C-TPAT és az AEO programok arra a megfontolásra épülnek, hogy az áruforgalom jelentős részében ezek az intézkedések egyébként sem szükségesek, mivel a nemzetközi ellátási láncban résztvevő szállítók túlnyomó többsége megbízható. A programok célja a fokozott fenyegetettségnek kitett küldemények kiszűrése.

1. táblázat: Működő AEO programok a WCO régiói szerint – 53 ország

WCO régió	Ország	Program neve	Típus
Amerika és a Karib térség	Argentína	Customs System of Reliable Operators (SAOC)	Export
	Kanada	Partners in Protection (PIP)	PIP-Import/export
		Customs Self-Assessment (CSA)	CSA -Import
	Kolumbia	AEO	Import/export
	Costa Rica	Customs Facilitation Programme for Reliable Trade (PROFAC)	Export
	Dominikai Köz-társaság	AEO	Import/export
	Guatemala	AEO	Import/export
	Mexikó	New Programme of Certified Companies (NEEC)	Export
	Peru	Certified Customs User UAC -OEA	Export
USA	Customs-Trade Partnership against Terrorism (C-TPAT)	Import	
Közél-Kelet és Észak-Afrika	Jordánia	Golden List	Import/export
Kelet- és Dél-Afrika	Kenya	AEO	Import/export
	Uganda	AEO	Import/export
Ázsia és a Csendes-óceáni térség	Kína	Classified Management of Enterprises	Import/export
	Hongkong, Kína	Hong Kong AEO Programme	Import/export
	India	AEO	Import/export
	Japán	AEO	Import/export
	Dél- Korea	AEO	Import/export
	Malájzia	AEO	Import/export
	Új-Zéland	Secure Exports Scheme (SES)	Export
	Szingapúr	Secure Trade Partnership (STP)	Import/export
	Thaiföld	AEO	Importers/Exporters, Customs brokers
Európa	Andorra	AEO	
	EU (28 ország)	AEO	Import/export
	Izrael	AEO	Import/export
	Norvégia	AEO	Import/export

Forrás: WCO Compendium of Authorized Economic Operator Programmes 2014 edition [2014]

2014 tavaszára már a világ 53 országa vezetett be AEO vagy ennek megfelelő programot. Az AEO (Authorised Economic Operator), azaz Engedélyezett Gazdálkodó a hatóságok számára megbízható partnernek minősül. A tanúsítvány elnyeréséhez a vállalatoknak igazolni kell, hogy jogkövető magatartást tanúsítanak, gazdálkodásuk és pénzügyeik stabilak, valamint hogy telephelyeik megfelelő biztonságot nyújtanak az általuk feladott szállítmányok biztonságossága tekintetében.

Amennyiben az AEO tanúsítvánnyal rendelkező vállalatok küldeményeinek továbbítását szintén AEO státuszú logisztikai szolgáltatók végzik, úgy az ellátási lánc biztonsága garantálható fokozott hatósági ellenőrzések nélkül is.

A programok kölcsönös elismerése

Az egyes országok által bevezetett programok elősegítik az adott ország biztonságát, ha a program az importra terjed ki, és fokozott biztonságot nyújtanak import partnereiknek az exportra vonatkozó szabályozás esetén.

A globális ellátási lánc biztonsága csak akkor fokozható azonban a szállítmányok fokozott ellenőrzése nélkül, ha az importőrök elismerik azon országok exportőreinek megbízható és biztonságos voltát, amely országok megfelelő AEO programot működtetnek.

A megfelelést a kölcsönös elismerésre vonatkozó tárgyalások hivatottak biztosítani, és a megkötött kölcsönös elismerések igazolják.

A kölcsönös elismerések révén létrejön az országok olyan hálózata, amelynek egymásközi kereskedelme a terrorizmus fenyegetettsége nélkül bonyolódhat.

2. táblázat: Kölcsönös elismerések országonként

Ország	Aláírt	Tárgyalás alatt
Andorra	1	0
Kanada	4	0
Kína	1	3
EU	5	1
Hongkong, Kína	3	1
India	0	1
Izrael	0	1
Japán	6	2
Jordánia	1	0
Dél-Korea	8	2
Malájzia	0	1
Mexikó	1	0
Norvégia	1	1
Szingapúr	4	2
Svájc	1	1
USA	6	1
Új-Zéland	3	1

Forrás: WCO Compendium of Authorized Economic Operator Programmes 2014 edition [2014]

A kölcsönös elismerések számát vizsgálva megállapítható, hogy a vezető szerepet Dél-Korea tölti be ezen a területen. Az ország AEO programja külön hangsúlyozza a Kölcsönös Elismerési Megállapodások fontosságát, és a megkötésükre való törekvést.

Korea a WCO SAFE munkacsoportjában kutatást javasolt a kölcsönös elismerések hatásának kutatására, és 2013 februárjában bemutatta a kutatás koncepcióját az APEC AEO munkacsoportjában.¹

Egyértelműnek tűnik a szándék arra, hogy az ország nemzetközi kereskedelemben betöltött szerepe ne szenvedjen hátrányt a terrorfenyegetettség miatt.

3. táblázat: Dél-Korea Kölcsönös Elismerési Megállapodásai

Időpont	Partnerország
2010. június	Kanada
2010. június	Szingapúr
2010. június	USA
2011. május	Japán
2011. június	Új-Zéland
2014. február	Hongkong, Kína
2014. március	Mexikó
2014. április	Kína ²
tárgyalás alatt	India
tárgyalás alatt	Izrael
tervezett	EU ³

Forrás: WCO Compendium of Authorized Economic Operator Programmes 2014 edition [2014]

A Koreai Köztársaság AEO Programja⁴

Az exportra és importra vonatkozó programot az AEO Enforcement Rule bevezetése indította 2009. 04. 15.-én.

A program résztvevői:

9 típusú operátor kaphat AEO tanúsítványt: exportőrök, importőrök, vámügynökök, szállítmányozók, fuvarozók, légi és tengeri fuvarozók, földi kiszolgálók, raktár üzemeltetők, terminálkezelők.

2012. 04. 01.-én 292 engedélyes volt: 78 exportőr, 80 importőr, 60 szállítmányozó, 11 raktár üzemeltető, 9 fuvarozó, 5 tengeri fuvarozó, 49 vámügynök. Ebből 139 vállalat tartozik a kis – és középvállalat kategóriába.

Az akkreditációs folyamat általános követelményei:

- Jogkövető magatartás
- Belső ellenőrzés
- Pénzügyi stabilitás, fizetőképesség
- Biztonsági menedzsment

Az akkreditáció folyamata:

1. a kérelem beadása – önértékelés, kockázatelemzés, nyilatkozat az AEO menedzsmentről és a belső AEO menedzserről
2. auditálás – okmányalapú és helyszíni érvényesítés
3. az AEO tanúsítvány osztályának megállapítása a megfelelési szint szerint:
  - AA osztály - 90% vagy magasabb
  - A osztály – 80% vagy magasabb
  - vagy további fejlesztési intézkedések előírása
4. az AEO tanúsítvány kiadása, mely 3 évre érvényes és lejárát előtt 6 hónappal meghosszabbítandó, és egy Vámügyfél Koordinátor kijelölése
5. önálló AEO menedzsment és utólagos monitoring
6. megfelelési értékelés, kérésre vagy kiválasztás alapján
  - osztályba sorolás változtatása
  - különös tekintettel az AAA osztály elérésére, melyhez 95%-nál magasabb megfelelés szükséges, és a cégnek rendelkeznie kell más vállalatokkal megosztható legjobb gyakorlati eljárásokkal
  - vagy további fejlesztési intézkedések előírása

Elérhető előnyök

Általános előnyök az AEO státusszal rendelkezők számára: egyszerűsített és kevesebb fizikai ellenőrzés, egyszerűsített vámkezelési folyamat, kevesebb pénzügyi teher. Az előnyök változnak az AEO típusa és osztálya szerint.

Az általános előnyök a következő gyakorlati kedvezményekben öltönek testet:

- Egyszerűsített, illetve kevesebb fizikai ellenőrzés:
  - Gyorsabb, egyszerűbb ellenőrzés
  - Az importőr által választott helyen
- Egyszerűsített vámkezelési eljárások:
  - Vámkezelés kereskedelmi okmányok nélkül
  - Kivétel vámkezelés előtti illetve utáni auditálás alól
  - Nemzetközi repülőtereken kényelmi szolgáltatások a vámkezelésben
  - Önállóan határozhatja meg: alkalmazott vámtarifát, vámengedményeket és mentességeket, részletfizetési lehetőség vámra és adókra
- Kisebb pénzügyi teher:
  - Kivétel a vámbiztosíték nyújtási kötelezettség alól
  - Részletfizetési lehetőség
  - A vámjog megsértése esetén alacsonyabb büntetési tétel

Az AEO presztízse

Az AEO státusz azonban nem csak a hatóságokkal való együttműködésben és az áruforgalom akadálymentesítésében játszik jelentős szerepet, hanem jelentős presztízst kölcsönöz a tanúsítvánnyal rendelkező gazdasági szereplőknek. A státusz elnyerésének feltételei által megkívánt követelmények, a pénzügyi stabilitás, jogkövető magatartás és az emberi és tárgyi erőforrásoknak az ellenőrzött, biztonság tudatos felhasználása, mind olyan kritériumok, amiket a gazdálkodó szervezetek kereskedelmi és szolgáltató partnereikben leginkább becsülnék és keresnek. Az AEO üzleti szempontból is megbízható.

Nem csupán a szállítmányok hosszadalmas és költséges vizsgálata tehát az a faktor, ami AEO státusszal rendelkező partnerrel való szerződésre ösztönöz, hanem a fizetőképes, megbízható üzleti partner iránti igény is. A kölcsönös elismerések révén a saját országában AEO státuszt elérő gazdasági szereplő elsőrendű partnernek minősül a Megállapodások teljes hálózatában, sőt azon kívül is.

Kölcsönös elismerések és szabadkereskedelem

A biztonsági és védelmi előírások gyakorlatilag adminisztratív korlátozást jelentenek a nemzetközi áruforgalom számára. Ha nem is egyenértékű akadály a mennyiségi korlátozásokkal és beviteli tilalmakkal, mivel elvben nem akadályozza meg a kockázatos területekről származó áruk importját, mindenképpen megnehezíti azt. A fokozott biztonsági ellenőrzés hatásában a paratarifális protekcionizmussal állítható párhuzamba; mindkettő késlelteti a szállítmányok megérkezését és addicionális költségeket generál.

A nemzetközi kereskedelem adminisztratív korlátainak eltörlésére irányuló szabadkereskedelmi megállapodások megkötése jelentős eszköz egy ország nemzetközi kereskedelem politikájában az export elősegítésére és az import megkönnyítésére. A Koreai Köztársaság szabad kereskedelmi megállapodások megkötésére való törekvése egyértelműen párhuzamba állítható a kölcsönös elismerések számának növelése iránti igyekezetével.

4. táblázat : Dél-Korea Szabadkereskedelmi Megállapodásai

Hatályban lévő megállapodások	Lezárt megállapodások	Tárgyalás alatt lévő megállapodások	Tervezett megállapodások
Chile FTA	Törökország FTA	Kanada FTA	MERCOSUR TA
Szingapúr FTA	Kolumbia FTA	Mexikó FTA	Izrael FTA
EFTA FTA		GCC FTA	Közép-Amerika FTA
ASEAN FTA		Ausztrália FTA	Malajzia FTA
India FTA		Új-Zéland FTA	
EU FTA		Kína FTA	
Peru FTA		Vietnam FTA	
USA FTA		Indonézia FTA	
		Kína – Japán FTA	
		RCEP	
		Japan FTA	

Forrás: Ministry of Foreign Affairs, Republic of Korea

Gazdasági háttér

A nemzetközi együttműködésre történő erőteljes törekvés okai a főbb külgazdasági mutatók vizsgálatával válnak érthetővé.

Az ország gazdasági fejlődése rendkívül dinamikus. A GDP folyamatos, gyors növekedést mutat, csupán az 1996-os és a 2008-as pénzügyi válságok hatására következett be átmeneti megtorpanás.

Dél-Korea GDP-je több mint megháromszorozódott az utolsó 20 év alatt, exportja pedig majdnem megháromszorozódott az elmúlt évtizedben.⁵

2012-ben a világkereskedelemben áruexportban 7., áruimportban 9., míg a szolgáltatások exportjában és importjában egyaránt 9. helyen rangsorolt ország.

5. táblázat: Dél-Korea nemzetközi kereskedelme

	évenkénti változás %-ban			
	2012	2005-2012	2011	2012
Reál GDP (2005=100)	128	4	4	2
Áruk és szolgáltatások exportja (mennyiség, 2005=100)	172	8	9	4
Áruk és szolgáltatások importja (mennyiség, 2005=100)	152	6	6	3
Áruexport (FOB millió USD)	547870	10	19	-1
Áruimport (CIF millió USD)	519584	10	23	-1
Kereskedelmi szolgáltatás export (millió USD)	110324	13	9	17
Kereskedelmi szolgáltatás import (millió USD)	104872	9	5	5

Forrás: <http://stat.wto.org/CountryProfile/WSDBCountryPFView.aspx?Country=KR&Language=F>

2005 és 2012 között az áruexport volumenének növekedése duplája, az áruimport volumenének növekedése másfélszerese volt a GDP növekedésének, míg értékben mind az áruexport, mind az áruimport két és félszeresére nőtt.

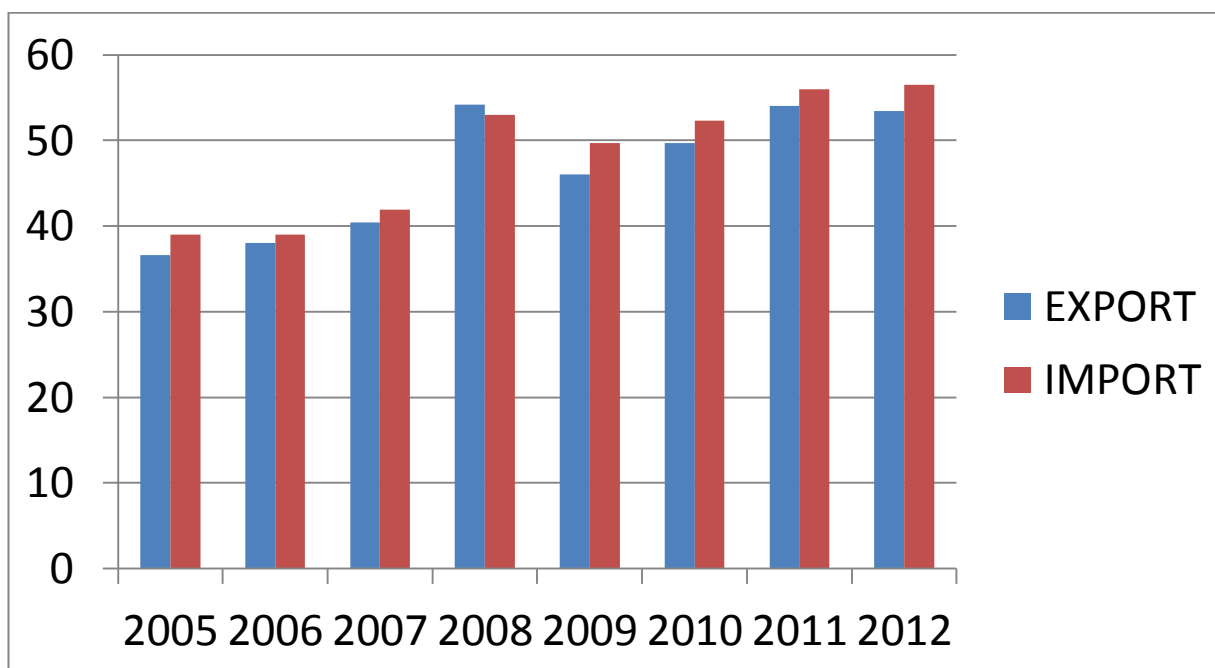
A kereskedelmi szolgáltatások exportjának bővülése még erőteljesebb, a GDP növekedésnek 3,25-szorososa, míg az import oldal 2,25-szoros emelkedést mutat. Az adatok a cserearányok egyértelmű javulását mutatják, ami az áruösszetétel ismeretében nem okoz meglepetést.

Az export oldalon a mezőgazdasági termékek 2,3%-os, a nyersanyagok és energiahordozók 12,6%-os, az ipari termékek pedig 84,4%-os arányt képviseltek 2012-ben.

Az import oldalon 2012-ben az agrártermékek aránya 6,4%, a nyersanyagok és energiahordozók aránya 43,7%, míg az ipari termékek aránya 49,5% volt.⁶

Az 50 milliós népességű ország nemzetközi kereskedelemtől való függősége fokozódik, 2012.-ben a nemzeti össztermék 53,4 százaléka realizálódott külföldön, míg az import aránya a GDP 56,5%-ára rúgott.

2. ábra: Az export és az import aránya a Koreai Köztársaság GDP-jében

Forrás: http://www.oecd-ilibrary.org/economics/country-statistical-profile-korea_20752288-table-kor adatai alapján

Magyar kapcsolatok

Magyarország 1989-ben az egykori szocialista országok közül először vette fel a kapcsolatot a Koreai Köztársasággal. Nam Gvan Pjo, a Koreai Köztársaság budapesti nagykövete az MTI-nek a magyar-koreai diplomáciai kapcsolatok felvételének 25. évfordulója alkalmából adott interjújában kijelentette, hogy Magyarország fontos szerepet tölt be az ázsiai országok kapcsolatépítésében, hídfőszerepet tölthet be Ázsia és Európa között.⁷

A rendszerváltás után kereskedelmi kapcsolataink is látványos növekedésnek indultak a délkelet-ázsiai országok többségével (Neszmélyi 1996). A magyar-dél-koreai kapcsolatok terén is ez volt a jellemző, jóllehet Magyarország és a Koreai Köztársaság közötti gazdasági-kereskedelmi kapcsolatok nem tekintenek vissza hosszú hagyományokra, mivel az a diplomáciai kapcsolatok felvételét (1989. február 1.) megelőzően minimális volt. 1989 után viszont a kétoldalú forgalom erőteljes növekedésnek indult, ezen belül is – különösen uniós csatlakozásunk előtt - elsősorban a dél-koreai szállítások volumene növekedett dinamikusán (Neszmélyi, 2004).

Kereskedelmi forgalmunk egyenlege magyar szempontból erősen negatív, napjainkig jelentős az import többlet.

Konklúziók

A megfelelő biztonsági és védelmi program hiánya adminisztratív akadályt jelent a szabad kereskedelem útjában. A megfelelő AEO program működtetése és a Kölcsönös Elismerési Megállapodások megkötése háríthatja el ezt az akadályt az exportőrök számára, így fontos kiegészítése a Szabadkereskedelmi Megállapodásoknak.

Dél-Korea nyilvánvalóan nagy súlyt helyez a nemzetközi ellátási láncban betöltött szerepére, és nem kívánja azt a terrorizmus fenyegetettsége miatt veszélyeztetni.

Az export és import kitettség növekedése egyértelműen arra motiválja az országot, hogy a felmerülő akadályokat elhárítsa nemzetközi kereskedelme útjából. Főbb kereskedelmi partnerei közül egyedül az Európai Unióval nem sikerült még Kölcsönös Elismerési Megállapodást megkötnie, bár ezt 2009.-ben az AEO program céljai közé sorolta.

A világkereskedelem vezető régióinak biztonságra és védelemre történő erőteljes törekvése okozhat azonban nemkívánatos hatásokat is a magas terrorfenyegetettségnek kitett országok és régiók számára.

Azok a fejlődő országok, amelyek kiindulópontjai és melegágyai a terrorcselekményeknek fokozatosan kiszorulhatnak a biztonságtudatos piacokról. Ennek következtében exportjuk csökkenhet, a globális ellátási láncba történő integrálódásuk megakadhat. Nigéria kőolajexportjának jelentős csökkenése jól példázza a terrorizmus veszélyeit a fenyegetett országok gazdaságára (Neszmélyi, 2012), de a 2011. évi Arab Tavasz által érintett országokban, köztük Egyiptomban is erősödött a vallási alapokon álló radikális szervezetek befolyása, ami azért különösen veszélyes, mert ehhez gazdasági stagnálás és az alacsonyabb színvonalon élő társadalmi csoportok kilátástalanság-érzetének erősödése párosul (Neszmélyi, 2013).

Ez a tendencia károsan hatna ezen országok gazdasági és társadalmi fejlődésére, tovább fokozva az elszegényedést és helyenként a nyomort, ami még nagyobb elkeseredést és kilátástalanságot eredményezhet. A terrorcselekmények kiinduló országai még inkább kiszolgáltatottá válnának, ami nem kedvez a terrorizmus visszaszorításának.

Felhasznált irodalom és források

- Ifj. SIMON GY. (2000): A Dél-Koreai gazdasági csodáról. *Statistikai Szemle* 2000. 5. szám, 353-372. pp.
- LEE, CHUL HUN (2014): *Research on Authorized Economic Operator Mutual Recognition Arrangements Effects*
Submitted by: Korea 2014.05.30. Hozzáférés: http://mddb.apec.org/Documents/2013/SCCP/WKSP1/13_sccp_wksp1_008.pdf (letöltve: 2014. 06. 10.)
- MINISTRY of FOREIGN AFFAIRS REPUBLIC of KOREA (2014). Hozzáférés: http://www.mofa.go.kr/ENG/policy/fta/status/overview/index.jsp?menu=m_20_80_10 (letöltve: 2014.06.10.)
- NESZMÉLYI GY. (2012): Nigéria perspektívái: kibontakozás vagy káosz és terrorizmus? *Nemzet és biztonság*. Biztonság-politikai szemle 2012. 5. évf. 2. szám, 64-71. pp. HU ISSN 1789-5286
- NESZMÉLYI GY. (1996): A magyar külkereskedelem Délkelet-Ázsiában). *Gazdálkodás*, 40. évf. 6. sz., 1996. december, 55. - 60. pp., ISSN 0046-5518.
- NESZMÉLYI GY. (2004): *A Három Egykori Királyság Földje* (A Koreai Köztársaság társadalmi, gazdasági sajátosságai és élelmiszergazdasága) Agroinform Kiadó, Budapest, 2004, 143 p. ISBN 963 502 828 8
- NESZMÉLYI GY. (2013): Az arab tavasz politikai és gazdasági hatásai Egyiptomban. *Kül-Világ*, 2013. 3-4. szám, 14 p. HU ISSN 1785-5284 71-85. pp. Hozzáférés: <http://www.kul-vilag.hu/2013/0304/20130304.pdf> (letöltve: 2014.06.04.)
- SEUNG-HUN CHUN (2010): *Strategy for Industrial Development and Growth of Major Industries in Korea*. Hozzáférés: http://www.kds.re.kr/pds/102/MRDA_2010_4.pdf (letöltve: 2014.06.04.)
- WCO COMPENDIUM OF AUTHORIZED ECONOMIC OPERATOR PROGRAMMES (2014). Hozzáférés: http://www.wcoomd.org/en/topics/facilitation/instrument-and-tools/tools/~/_/media/B8FC2D23BE5E44759579D9E780B176AC.ashx (letöltve: 2014.06.01.)
- WONIK, K. (2009): Rethinking Colonialism and the Origins of the Developmental State in East Asia. in: *Journal of Contemporary Asia*, Vol. 39. No. 3. August, 2009. pp. 382–399.

Hivatkozások

-
- ¹ http://mddb.apec.org/Documents/2013/SCCP/WKSP1/13_sccp_wksp1_008.pdf
- ² http://www.koreatimes.co.kr/www/news/biz/2014/06/488_158491.html
- ³ Dél-Korea AEO programja 2009 óta tervezi az EU-val a Kölcsönös Elismerési Megállapodás előkészítését.
- ⁴ WCO Compendium of Authorized Economic Operator Programmes (2014)
- ⁵ <http://www.csmonitor.com/World/Asia-Pacific/2013/0519/South-Korea-The-little-dynamo-that-sneaked-up-on-the-world>
- ⁶ <http://stat.wto.org/CountryProfile/WSDBCountryPFView.aspx?Country=KR&Language=F>
- ⁷ <http://www.hirado.hu/2014/02/01/del-koreai-nagykovet-magyarorszag-hid-lehet-azsia-es-europa-kozott/>

Marketing-menedzsment eszközök a kulturális turizmus piacán

Publikációnk célja, hogy felhívjuk a turizmus meghatározó döntéshozó szereplőinek figyelmét arra, hogy a turizmus fejlesztése elkerülhetetlen komplex fejlesztési koncepció nélkül, ami feltételezi továbbá a hatékony és eredményes marketing-menedzsment szemléletet és annak sikeres alkalmazását is. Vizsgálatunk – amit a hivatkozott irodalom vizsgálatának szintézise alapján értünk el – igazolta, hogy a komplex turisztikai termékek tervezése és fejlesztése során a niche marketing komoly lehetőségeket kínál. A niche felismerése rendkívüli innovációs készséget feltételez, alapvető célja a vevő aktivizálása és bevonása a saját fogyasztási folyamatának alakításába. Alapvető feltételnek tartjuk a fenntartható turizmus megteremtése érdekében, hogy jöjjön létre egy állandó, törvényileg legitim egyeztetési fórum is, ahol a szektor minden szereplője véleményezési jogkörrel rendelkezik a turizmust érintő változások kapcsán.

Our publication aims to draw the attention of decision-makers in tourism to the fact that the development of tourism is inconceivable without complex developmental conception, which also presumes the existence of an efficient and effective marketing management approach and its successful adaptation. Our review, which has been accomplished with synthesis of related literature, justifies that in the planning and development of complex touristic products, niche marketing can offer remarkable potentials. Recognising niche presumes exceptional innovative skills, and its basic aim is to activate customers and involve them in the framing of their own consumption processes. We consider it an essential requirement for the initiation of sustainable tourism that a legitimate harmonization forum should be formed, where each participant of the sector has a right of consultation in the changes related to tourism.

Problémafelvetés

A turizmus a társadalmi-gazdasági fejlődés terméke. Tömegjelenséggé a XX. század második felében vált, mivel a fejlett országokban ekkor teremtődtek meg a kereslet oldaláról azok az alapfeltételek – fizetett szabadság, a diszkrecionális (szabadon elkölthető) jövedelem és az utazási motiváció – amelyek találkoztak a kínálat oldalával – a modern közlekedés, a fogadóterületek turisztikai infrastruktúrája és szolgáltatásai. Napjainkban a turizmus a centrumoktól a perifériák felé haladva fokozatosan kiépítette piacát, amely piacon ma kíméletlen verseny folyik a célterületek között.

A nemzetközi turistaérkezések száma 1950. évi 25 millió főről mára meghaladta az egymilliárd főt, bevételei pedig 2 milliárd dollárról közel 1000 milliárd dollárra nőttek. A világ GDP-nek 12%-át, a szolgáltatások 15%-át adja. A gazdasági ágazatok rangsorában az olaj- és a gépkocsi-ipar mögött a 3. helyen áll. Több mint 100 millió embernek nyújt munkalehetőséget a Földön, a fejlett országokban az aktív foglalkoztatottaknak 1/10-e dolgozik a turizmusban. Növekedési üteme meghaladja a többi gazdasági ágazatét, az utóbbi években a növekedés mértéke megközelíti a 4,5%-ot.

A turizmusnak a globalizációs folyamatokhoz való viszonyulása kétarcú jelenség: egyrészt az egyik legfőbb támogatója, részese és haszonélvezője e folyamatoknak, másrészt a turizmus jövőjét to-

vábbra is az egyediség, a változatosság jelenti, ami ellene hat az uralkodó globalizációnak. A környezeti terhelés mértéke ma már minőségi kritérium, a lokális-kulturális identitástudat megőrzése a turizmus fejlődésének egyetlen lehetséges útja.

A tudatos fejlesztés megvalósításában a turizmuspolitikára kiemelt szerep hárul, mert a tudatos fejlesztés a tervezésen alapul, a turisztikai tervek hierarchiájában pedig a turizmuspolitika képviseli a legfelsőbb szintet, amelyhez a többi terv igazodik. A térségszintű turizmuspolitikának szintén megvan a maga létjogosultsága, azonban még saját területükre nézve is kénytelenek a nemzeti szinttel összhangban célokat kitűzni és követni, mivel a megvalósítás számos feltételével (pl. a szabályozás, a hálózati infrastruktúrák fejlesztése, ám a központi költségvetésből nyújtott ösztönzők, a nemzeti szintű marketing stb.) nem ők maguk, hanem az állam központi szervei rendelkeznek.

A turisztikai potenciállal rendelkező nemzetállamok célja – így hazánk célja is – a fenntartható turizmus megteremtése. A fenntartható nemzeti turizmus megteremtése az államra háruló feladat, mivel a turisztikai vállalkozások közvetlenül nem tudnak hatni a piacra, így az együttműködés az állami és a magánszféra, továbbá a turisztikai célú non-profit szervezetek között a helyes kompetenciák és az egymásra utaltság figyelembevételével kell úgy kialakítani, hogy a lokális-kulturális identitás ne sérüljön.

Egy vidék és akár egy térség fejlődésének a „záloga” a kedvező adottságokra, történelmi hagyományokra épülő, turizmust elősegítő, markáns és komplex fejlesztési koncepció, amely hatékony és eredményes marketing szemlélet nélkül elképzelhetetlen. A turisztikai kínálat fejlesztése járhat pozitív és negatív hatásokkal is, ezek a hatások nem csupán a benne résztvevőket, hanem a turizmus természeti, társadalmi- kulturális és gazdasági környezetét is érintik.

A termék értékesítését a szolgáltatók végzik, de munkájukat jelentős mértékben segítik az országos, a regionális vagy a helyi szintű Turisztikai Desztináció Menedzsment [TDM] szervezetek, amelyek jelentősen hozzájárulhatnak magához a termék fejlesztéséhez is. A legtöbb turisztikai termék kialakítása során figyelembe kell venni annak helyhez kötöttségét, amely összefüggésben áll a termék alapját képező vonzerő(k) térbeli differenciáltságával. A turizmus piaci szereplőit a turizmus rendszer kapcsolja össze; a rendszer működésében a marketing-menedzsment szemléletnek kulcsszerepe kell, hogy legyen.

A turisztikai termék a turista szükségleteinek kielégítését szolgáló szolgáltatás halmaz. A komplex turisztikai termék magában foglalja az attrakció, a megközelíthetőség, az ellátás, a vendégszeretet összességét, összeállítása során törekedni kell a turizmus feltételrendszerének optimális kihasználására, mindez lehetetlen környezettudatos és marketing-szemlélet nélkül.

A marketing funkciók megvalósítása különböző marketing eszközök alkalmazását igényli. A termékekre vagy szolgáltatásokra kidolgozott marketing-mix a marketing eszközök különböző kombinációja. Markáns és komplex turisztikai fejlesztési koncepció tervezése és végrehajtása során figyelemmel kell lennünk, hogy napjainkban a hagyományos marketing-mix is átalakult, ami szoros összefüggésben van az információ és a kommunikáció technológia fejlődésével.

Napjainkban a marketing területen pull forradalom zajlik, meghatározóvá vált a „consumer made” azaz a „fogyasztó által vezérelt” megközelítés térnyerése. Publikációnkban arra vállalkozunk, hogy felhívjuk a turizmus meghatározó döntéshozó szereplőinek a figyelmét:

- A turizmus tudatos fejlesztése elkerülhetetlen markáns és komplex fejlesztési koncepció nélkül, aminek kiinduló pontja a meglévő lokális-kulturális identitás tudat megőrzése és annak mélyítése.
- Feltételezi továbbá a hatékony és eredményes marketing-menedzsment szemléletet, ahol a vevő igényének megismerésén és kiszolgálásán alapuló gondolkodást kiegészíti az a megközelítés, amely aktivizálja a vevőt és bevonja saját fogyasztási folyamatának alakításába. Hiszen a hatékony és eredményes marketing képes a turizmust kedvező irányban „befolyásolni”, kezdve az utazási döntéstől a motivációs folyamatig, egészen a turizmusrendszer működtetéséig.
- A mai piaci versenyben a meghatározó a szervezeti tudás és annak menedzselése, a komplex turisztikai termékek tervezése és fejlesztése során meggyőződésünk, hogy a niche (szeglet) marketing komoly lehetőségeket kínálhat – nem csak hosszabb távon –, azaz tekintettel kell lenni a niche termékek turisztika sajátosságaira is. Az egyre élesebb versenyben a szegmentumokra szabott marketing programokat felváltotta egy új célpiac-választási technika. A vállalatok a szegmenseknél kisebb, homogénebb piaci „szegleteket”, ún. „niche-k” kialakítására törekednek. A niche marketing erőssége, hogy képes szűkebb vevőcsoportok kiszolgálására; ezáltal olyan stabil vevői kapcsolatot tud kiépíteni, ahol a sajátos elvárásoknak való megfelelést a vevők hajlandóak magasabb árral „honorálni”
- A niche felismerésében, a felmerülő igények kielégítéséhez rendkívüli innovációs készséget feltételez, amely már feltételezi a szervezetben jelen lévő rejtett tudás aktiválását, ezáltal a szervezet gyorsabban és rugalmasabban tud reagálni a piaci igényekre; tovább a stratégia tervezése is hatékonyabbá válik.
- A kulturális turizmus az elmúlt évek során Magyarország kiemelt turisztikai termékei között jelent meg, az egészségturizmus mellett ez az a terület, ahol hazánk jelentős, részben kihasználatlan turisztikai tartalékokkal rendelkezik; azaz az ország adottságai jók, de nem megfelelően hasznosítjuk azokat.

Egy adott szituációban a változtatáshoz a művészet biztosítja az elképzelést vagy a víziót, a tudomány szabja meg a helyes irányt, Mintzberg szavaival a „kétkezi” munka testesíti meg a tettet és erőt. Azaz a tudomány irányban tart, a művészet adja a távlatot, a kétkezi munka pedig hajt előre (Mintzberg – Westley, 2001.). Cselekedni kell, hiszen a turizmusra még érvényes Párizs jelmondata: „Hánykolódik, de nem süllyed el.”

A marketing-menedzsment eszközei

A marketing-menedzsment kifejezés a marketing folyamatosságát emeli ki, az üzleti szervezet tudatos piacorientált vezetését jelenti. A vállalkozás célja, hogy nyereséget hozzon létre oly módon, hogy emellett vevőértéket is előállítson, így a marketing-menedzsment feladatok is az értékteremtés folyamatához kapcsolódik. Az új szemlélet az értékteremtés, azaz pozitív NPV-jű projektek megvalósítását (a nettó jelenérték számítás figyelembe veszi a pénz időértékét, azaz a beruházás megkezdése előtt kalkulálni lehet a beruházás nyereségét a várható ráfordítások és hozamok függvényében; olyan beruházást célszerű megvalósítani, ahol az NPV értéke nullánál magasabb, azaz pozitív) három fázisra bontja:

1. Az érték kiválasztása: a stratégiai marketing területe. Ide tartozó döntések a potenciális piac feltárásán alapuló vevő-szegmentáció, a célpiacok kiválasztása és a megcélzott vásárlók körében az érték pozicionálása.

2. Az érték nyújtása: a taktikai marketing keretében döntéseket kell hozni a termék/márka jellemzőkről, a kapcsolódó szolgáltatásokról, az árról és az elosztás módjáról.

3. Az érték kommunikálása: taktikai marketing része, döntései közé tartoznak az érték kommunikálásának módjai és eszközei.

Az értékteremtő folyamat egyes szakaszaihoz más-más marketing-menedzsment feladatok kapcsolódnak (Kotler-Keller, 2006).

A marketing funkciók megvalósítása különböző marketing eszközök alkalmazását igényli. A marketing-mix a marketing eszközök különböző helyzetekben alkalmazott kombinációja. Tartalmazza mindazokat az elemeket, amelyek révén a vevőérték létrehozható, közvetíthető és kommunikálható. A jól „kiválasztott” mix a fogyasztók bizalmának elnyeréséhez vezet, s ezen keresztül a piaci versenyben az egyik szervezetet a másik fölé helyezi. A szakirodalom a marketing-mixet többféleképpen osztja fel. Legismertebb a McCarthy-féle 4 „P” csoportosítás. Az üzleti környezet és a vállalati célok, illetve stratégiák változásainak megfelelően a marketing-mix összetétele is folyamatos módosítást kíván. A marketing-mix analízis során a vállalat átgondolja a mix részelemeinek relatív fontosságát, egymásra gyakorolt hatását. Az így nyert tapasztalatok szolgálhatnak az új, különösen a hasonló termékek fejlesztésénél, piaci menedzselésénél.

Napjainkban a hagyományos marketing-mix is átalakul, szoros összefüggésben az információ és a kommunikációs technológia fejlődésével. A 4 „P” gondolkodást, amely a vevő igények megismerésén és kiszolgálásán alapul a 4 „C” megközelítés váltja fel, amely aktivizálja a vevőt, és bevonja saját fogyasztási folyamatának alakításába. (Lauterborn, 1990)

Lauterborn új nézetei megosztották az akkori marketing szakembereket; támadásaikra, kritikáikra Lauterborn gyakorlati példákkal válaszolt: „az a legnagyobb baj az új végzős MBA-s hallgatókkal, hogy gyönyörűen felkészültek egy olyan marketing elméletből, amelyet már meghaladott a világ.”

A szolgáltatások esetében alkalmazandó marketingeszközök modellezésére a „7 P”-t alkalmazzák, amely a „4 P”-hez képest a következő elemekkel egészül ki:

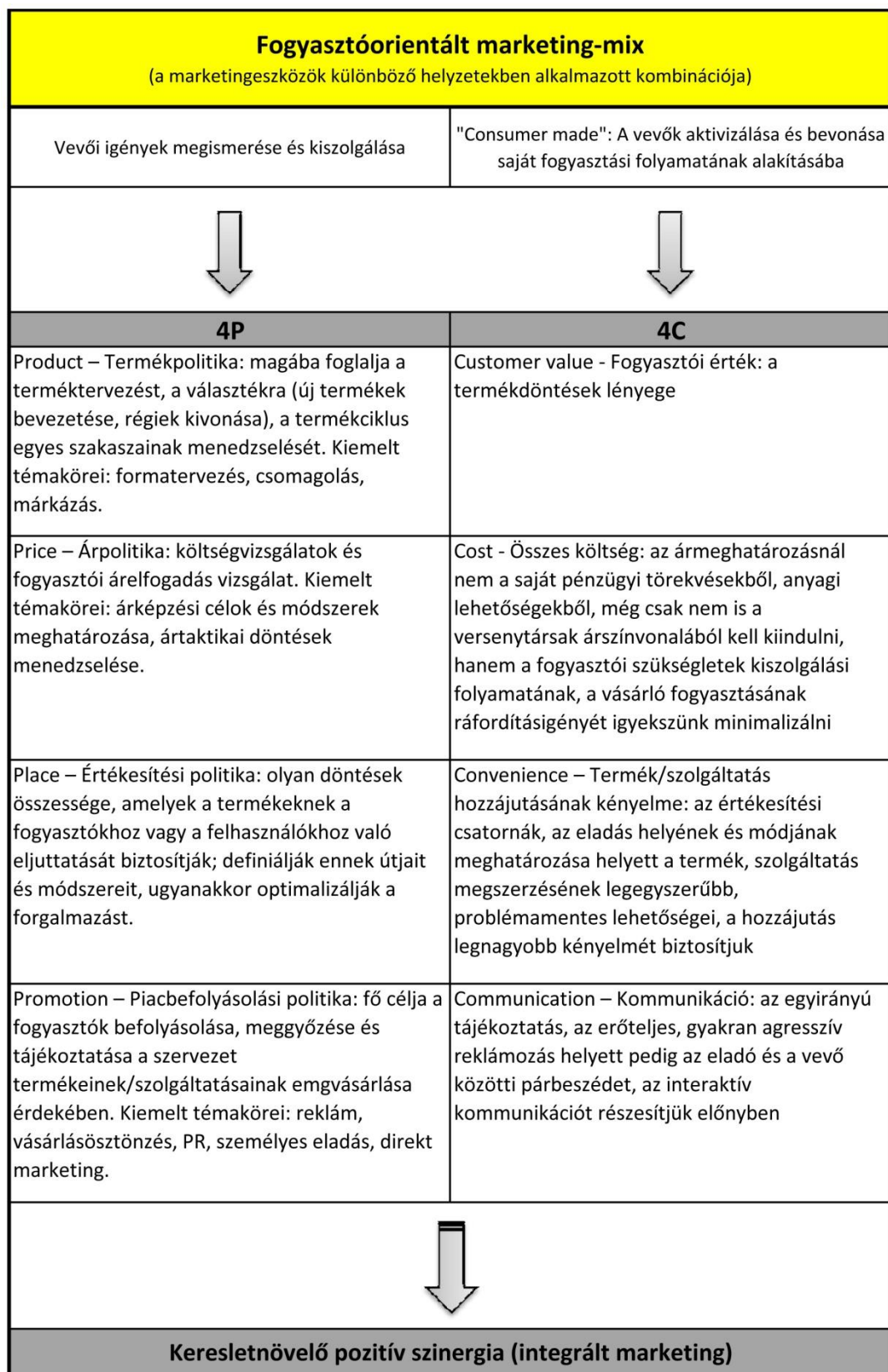
People – Emberi tényezők: jelentősége a szolgáltató szférában kiemelkedő; ahol a kedves, udvarias, jól képzett személyzet nélkülözhetetlen.

Physical evidence – Tárgyi elemek: a különböző szolgáltatások más – más környezetet, tárgyi elemeket igényelnek; magasabb árat fizet a vendég egy első kategóriájú étteremben ugyanazokért a fogásokért, mint egy kisvendéglőben.

Process – Folyamat: a szolgáltatási folyamat minőségének egyenletes fenntartása feladatot jelent; a szolgáltató mindig a szolgáltatási folyamatot értékesíti (társasutazás, rendezvény).

A későbbiekben a hazai kulturális turizmus problémáinak a feloldásában a fenti tényezőkkel részletesen is foglalkozunk.

1. ábra: A fogyasztóorientált marketing-mix

Forrás: Vonatkozó szakirodalom felhasználásával: Rónavári-Kedves László

Meg kell említenünk, hogy - Alan Godsave, a World Travel and Tourism Council [WTTC – Turisztikai Világtanács] egykori kelet-európai képviselője a Magyar Turisztikai Egyesület 1997. évi közgyűlésén tartott előadásában arra mutatott rá - a turisztikai termék leginkább a 4 A-val írható körül, amelynek értelmében minden turisztikai terméknek négy lényegi összetevője van:

Attraction – Vonzerő: az idegenforgalmi kínálat alapja a turisztikai termék, amely a vonzerőn alapuló szolgáltatások összessége. A turista számára olyan komplex szolgáltatáshalmaz terméket kell kínálni, amely valamennyi szükségletét kielégíti. A vonzerő az, amit a turistát motiválja, az, amiért a turista útra kell. A vonzerők hasonlóképpen változatosak, mint a motivációk, így csoportosításuk is többféle. A szakirodalomban leggyakoribb a természetes és az ember alkotta vonzerők csoportosítása.

Access – Megközelítés: a motivált turistának állandó környezetéből el kell, hogy jusson a vonzerőhöz, amelyet a különböző közlekedési lehetőségek biztosítanak.

Accommodation – Elszállásolás: a turista szemben az egynapos látogatóval, vagy kirándulóval a meglátogatott területen tölti az éjszakát, tehát szüksége van valamilyen szálláshelyre. A kiválasztott szálláshely nagymértékben befolyásolja az utazási élményét. Ugyanakkor tekintettel kell lennünk arra is, hogy a szálláshelyek gazdasági szerepe is kiemelkedő: a szállásra fordított kiadások a turisták költségének jelentős hányada, emellett nem szabad megfeledkeznünk az étkezés, a biztonság, a szórakozás és egyéb szolgáltatások minőségéről, továbbá a vendéglátóipar nyújtotta szolgáltatások áráról sem.

Attitude – Hozzáállás: a turizmus szolgáltatás, amely alapja a személyes emberi kapcsolat a turisták és a szakma alkalmazottjai között. A távolról jött turistával kapcsolatban ennél kicsit többet, a vendégszeretett fontosságát kell hangsúlyozni.

Pull forradalom

Manapság a marketing szakembereknél már megfigyelhető az ún. „consumer made”, azaz a „fogyasztó által vezérelt megközelítés” térnyerése. Ez a fogyasztók felhatalmazásának egy új módja, amely lehetővé teszi, hogy a márkák soha nem tapasztalt közelségbe kerülhessenek a fogyasztókkal.

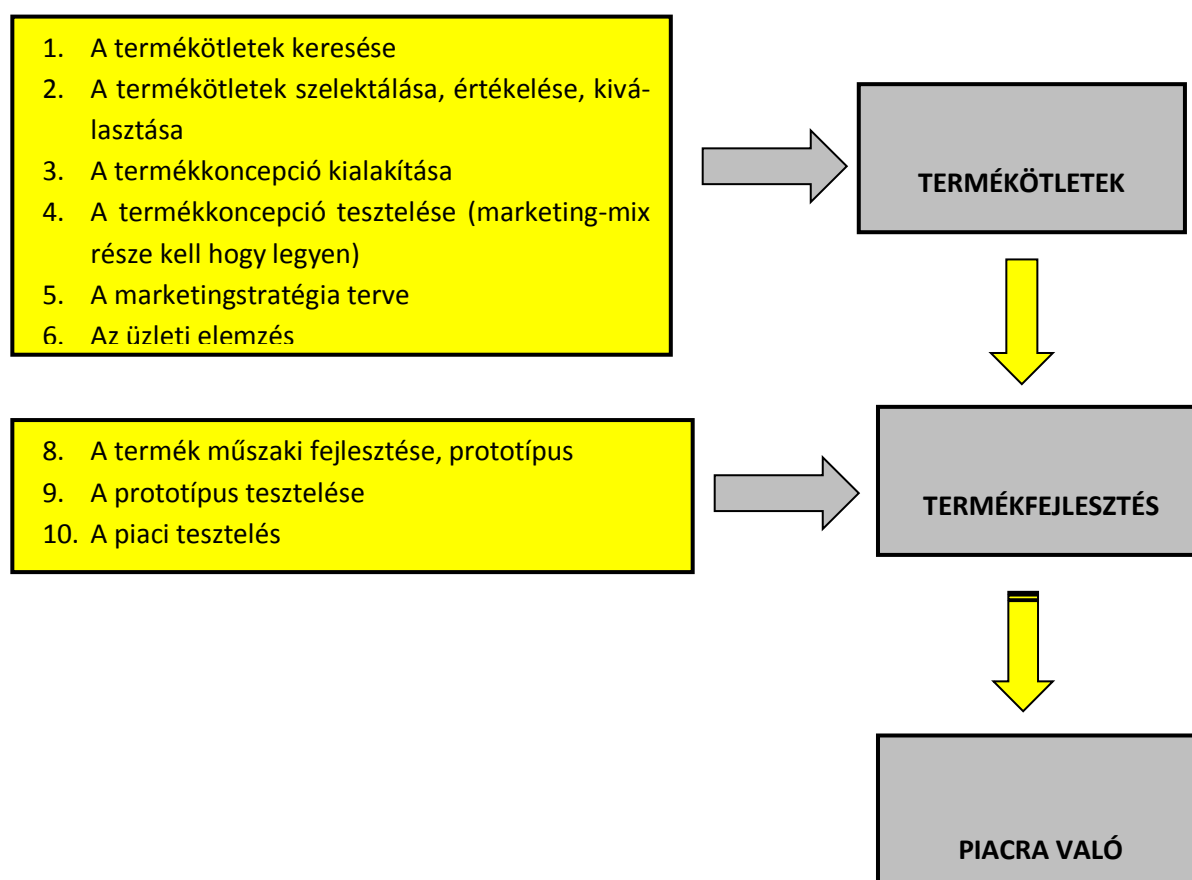
Vegyünk egy fiktív példát! Adott egy szállodaipari lánc, ahol a szokásos heti reggeli értekezleten a cég vezetői párhuzamosan értékelik a két különböző forrásból származó fogyasztói információkat. Kezükben vannak egyrészt azok a legfrissebb adatok, amelyeket a cég központjában a percenként beérkező információk alapján állítanak össze. A tárgyaláson ezen kívül még napirendre kerül a heti tapasztalatokat összegző menedzseri beszámolók is, amelyeket a piacot és a szállodaláncot jól ismerő, a fogyasztókkal beszélgető menedzserek állítanak össze. Innen már csak egy lépés, hogy a cég valamennyi vezető menedzsere kötelező jelleggel legalább egy vevővel rendszeres kapcsolatot tartson. Így rendszeressé tehetők, hogy a heti értekezleten megvitassák, hogy mit mondtak az adott cégcsoportról a fogyasztók. Ennek a módszernek az „azonnali piaci intelligencia” (QMI - Quick Market Intelligence) nevet adta a marketing szakma. Jelentős multiplikátor hatás érhető el ezzel a módszerrel, mivel a kapcsolatfelvétel után a fogyasztóktól szerzett információkat, tapasztalatokat a menedzserek továbbíthatják a cégcsoport különböző osztályai felé.

Kulturális vonatkozásban nem tartjuk lehetetlennek, hogy például a Sziget Fesztivál menedzsmentje szánjon erőforrást arra, hogy a fesztivált követően – adatgyűjtés a fesztivál alatt folyamatosan – elkészítsen egy kulturális vonatkozású reprezentatív kérdőíves felmérést, amely eredményét már „be tudnák építeni” a következő programsorozatukba is.

A termékfejlesztés aktuális trendjei

Az új termékeknek az új szükségletek vagy a meglévő szükségletek új módon történő kielégítésére alkalmas termékeket nevezünk. Az új termék-fejlesztés folyamatán az új ötletek keresésétől a termék piaci bevezetéséig tartó tevékenységek összességét értjük.

2. ábra: A termékfejlesztés folyamat fő fázisai

Forrás: Vonatkozó szakirodalom felhasználásával: Rónavári-Kedves László

Az új termék sikeressége szempontjából kiemelkedő szerepet játszik a piaci bevezetési stratégia. Az új termék piaci bevezetésének időzítését több tényező befolyásolja (Vágási, 1998):

- a piaci tesztelés eredménye;
- a versenytársak figyelembevétele;
- a piacon lévő termékek életciklusa;

- a megfelelő termékmennyiség biztosítása;
- a forgalmazók felkészítése;
- reklámkampány, kommunikáció előkészítése.

A turizmus piacán az elmúlt évtizedben bekövetkező változásokra – különösen az utazók tradicionális élményekkel való telítődésére és a keresletre hatást gyakoroló technológiai fejlődésre – visszavezethetően a potenciális utazók oly mértékben befolyásolhatóvá váltak (az elérésüket és az újra való nyitottságukat illetően), hogy megfelelő marketingkommunikáció mellett az új, kreatív termékek viszonylag könnyen értékesíthetők a számukra. A szabadidő utazással történő eltöltésének és a hivatásturizmus előtérbe kerülésének következtében a társadalom egy része igyekszik elkerülni az évről évre ismétlődő élményeket, nem kívánja a sokadik várat, görög színházat, képtárat megtekinteni, de a tengerpart kínálta üdülési lehetőségeket sem feltétlenül keresi, így vevő lehet az interneten, az újságokból, a rádióból, a televízióból érkező, az új turisztikai termékeket bemutató információkra. A klasszikus városnézések fókuszába állított kulturális események professzionálisan fejlesztett terméke az Európa Kulturális Fővárosa mozgalom, amely 1985-ben kezdődött pályafutása óta mára az Európai Unió turizmusának közösségi szinten szabályozott turisztikai termékévé nőtte ki magát.

A technológiai változások, sőt az életmódváltozások okán a potenciális szolgáltatáshalmaz, azaz a vállalkozások kézzelfogható kínálata folyamatosan bővül, színesedik. Az aktuális trendeknek megfelelően számos csoport-specifikus turisztikai termék rendkívül dinamikusan fejlődik, a teljesség igénye nélkül: kalandturizmus, a média hírstratégiájára visszavezethető katasztrófaturizmus, a meleg turizmus, bűvárokodás, a légi közlekedésben alkalmazott diszkont járatok, vagy a szállodaiparban terjedő butikhotel.

A NICHE (szeglet) termékek turisztikai sajátosságai

A „szeglet (niche) marketing” a 90-es évek elejétől, az egyre éleződő versenyben már a szegmentumokra szabott marketing programok sem bizonyulnak elégségesnek az egyre árnyaltabb fogyasztói igények kielégítésére. Így a vállalatoknak nem maradt más lehetőségük, minthogy tovább finomítsák célpiac-választási technikájukat és a szegmenseknél még kisebb, még homogénebb piaci „szegleteket”, ún. „niche-k” kialakítására és meghódítására törekedjenek. A szeglet jellegzetes előnyöket kereső, szűkebb vevőcsoport, melyet kiszolgálva a vállalat szoros, stabil vevői kapcsolatokat tud kiépíteni. A sajátos elvárásoknak való megfelelést a vevők hajlandók magasabb árral honorálni. Egy vállalat több niche-t is kiszolgálhat, sőt ezek kapcsolódhatnak is egymáshoz (Petruska 2009).

A niche marketing feladata, hogy a piac keresleti oldaláról megközelítve érje el a kiszemelt célcsoportot a számára kifejlesztett termékkel; további szempont, hogy az attrakció szempontjából a célcsoport azonos legyen. Más oldalról megközelítve a niche marketing célja Lengyel Márton szavai-val: „a motivációt illetően azonos, ugyanakkor jól elkülönülő kisebb keresleti csoportokhoz eljutni”. A niche felismeréséhez, a felmerülő igények kielégítéséhez rendkívüli innovációs készségre van szükség (Hjalager, 2002), amely a turisztikai szolgáltatások és a desztinációk fejlesztésében egyaránt megjelenhet. Akár a diszkont légi társaságok kiépülésének (Dobruszkes, 2006), akár a légi közlekedésében használatos elektronikus jegyrendszer elterjedésének (Shon–Chen–Chang, 2003) folyamatát vizsgáljuk, a termékfejlesztés kezdetét a niche észlelése jelentette (észlelték azokat a vá-

sárlókat, akik hajlandóak voltak lemondani a fedélzeti szolgáltatásokról, illetve, akik számára kényelmetlen volt a nyomtatott repülőjegy személyes átvétele). Hasonló folyamatok játszódtak le az egyes turisztikai termékek (Michael, 2002; Hughes–Macbeth, 2005; Sterk et al., 2006) vagy bizonyos egzotikus desztinációk (Wade–Mwasaga–Eagles, 2001; Díaz-Pérez–Bethencourt-Cejas–Álvarez-González, 2005) fejlesztése során is, de a szálláshelyek értékesítése (Pryce 2002), továbbá turizmus és a kiskereskedelem viszonylatában (Asplet–Cooper, 2000) is megfigyelhető volt a niche marketing lehetőségeinek kihasználása. A niche piac (niche market) egyik sajátossága, a termék rövid életciklusa, mivel a szűk keresleti szegmens egy idő után kiszélesedhet, amelynek következtében a niche – elvesztve eredeti funkcióját – a piacon feloldódhat.

A turisztikai termékek fogyasztását jelentő tevékenységek diverzifikációja következtében a tömegturizmus mellett megjelenő alternatívák kezdete a niche piac észlelésére és a kereslet igényeinek kielégítésre tett első lépésekre vezethető vissza. Robinson és Novelli (2005) szerint minden olyan turisztikai termék vagy hely, amely egy viszonylag szűk piaci szegmens igényeit elégíti ki, a niche turizmus fogalomrendszerében tárgyalandó. A szerzőpáros a niche turizmus kifejezést az alternatív turizmus szinonimájaként használja. A fogalmi átfedések elkerülése érdekében bevezetik a makro és a mikro niche megjelölést. A makró niche alatt a széles értelemben vett alternatív turisztikai termékeket (például kulturális vagy vidéki turizmus); a mikro niche alatt azok szűkebb leágazásait (például vallási vagy borturizmus) értik. A niche értelmezésében megkülönböztetik a földrajzi, a termék és a fogyasztó orientáltságú megközelítést. Ebből fakadóan a periféria (Grumo–Ivona, 2005) a vadvilág (Novelli–Humavindu, 2005) vagy a világűr (Duval, 2005) a földrajzi tér, a gasztronómia (Hall–Mitchell 2005), a közlekedés (Hall 2005) vagy a kulturális örökség (Wickens, 2005) a turisztikai termék, az ifjúság (Richards–Wilson, 2005) és az önkéntesek (Callanan–Thomas, 2005) pedig a turista sajátosságainak köszönhetően válik a turizmuselméleti szakirodalomban tárgyalandó niche-csé.

2009-ben Egerben a Kárpát-Medence Kincsei címmel nemzetközi konferencia zajlott a kulturális turizmus lehetőségeiről. A konferencia előadói között a magyar és külföldi kultúrával és turizmussal foglalkozó szakemberek, a kulturális turizmus intézményvezetői és a politikai döntéshozók vettek részt. A konferencia témái között az Európa volt és jövőbeni kulturális fővárosainak tapasztalatainak értékelésén, elemzésén kívül a Magyarország turisztikailag kiemelt és (még) kevésbé ismert célpontjain kívül az épített emlékek, múzeumok, a hagyományok szerepe a turizmusban és az országimázs erősítésében is helyet kaptak. Ugyanakkor a jelen kor értékei a fesztiválok, a kreatív ipar és élményturizmus témáival, tovább a köz- és magánszféra együttműködéséről, a kulturális marketing lehetőségeivel is foglalkoztak a konferencia előadói.

Mintzberg véleménye, hogy az átalakítás „nemes művészete” esetében tudomásul kell venni, hogy nem lehet „beruházás nélkül javulást” elérni. Véleményünk szerint bármilyen nemzetközi konferencia akkor tudja igazán elérni a célját, céljait, ha négy kulcsfontosságú tényezőt vesz figyelembe: (1) hinnünk kell abban, hogy szükség van a változásra, (2) ha objektív a helyzet meghatározása, (3) ha megtudja határozni, hogy mit kell megváltoztatni, (4) ha ki tud alakítani egy képet arról, hogy milyen lesz a szervezet a változtatás után és mindezeket képes komplex módon értékelni, kezelni.

Perspektívák

A magyarországi idegenforgalmi szakma a hazai turizmust „húzóágazatként” jellemzi. Véleményüket igazolja, hogy hazánk turisztikai adottságai és a piaci lehetőségei összességükben kedvezőek:

- központi földrajzi elhelyezkedés a világ legnagyobb turisztikai piacán;
- a turisztikai kereslet legújabb irányzatának megfelelő változatos vonzerők, mint a magyar kultúra, természeti adottságaink, különösen gyógyvizeink és a nemzeti parkok;
- sajátos hagyományok és népszerű sportok (lovaglás és vadászat stb.);
- nyitott gazdaság és a velejáró megfelelő, tartós kereslet az üzleti és kongresszusi turizmus iránt;
- egyedülálló, hangulatos romkocsmák, stb.

Ezen lehetőségek kihasználásához azonban mielőbb meg kellene teremtenünk a tudatos fejlesztés feltételeit. „A fajlagos mutatók összevetése azt mutatja, hogy 100 lakosra eső külföldi turisták számát és összes tartózkodási idejét tekintve több mint háromszorosan meghaladjuk az EU átlagát, ugyanakkor a kereskedelmi szálláshelyek külföldi vendégéjszakái, a szállodai kapacitás és a bevételek tekintetében pedig messze elmaradunk attól, csupán 1/2-1/3-ad részét érjük el.” (Lengyel, 2002)

Hazánk sajátos turisztikai fejlődése és az abból eredő minőségi lemaradás miatt a turisztikai termék tekintetében mindig is a komplexitás hangsúlyozására kell törekednünk, ez azt jelenti, hogy az Európai Unió [EU] jelenlegi tagjaival szemben nem vagyunk versenyképesek, bár a külföldi turisták számát tekintve kiemelkedő a piaci részesedésünk, de kedvező adottságainkat nem tudjuk úgy kihasználni, hogy az EU szintjének megfelelő gazdasági eredményeket érjünk el.

Megállapíthatjuk, hogy a magyarországi turizmus fő gondja a fejlesztés hiánya, mivel versenyképességünket csak az infrastruktúra általános fejlesztésével és korszerű turisztikai termékek megteremtésével tudjuk lényegesen javítani. A tőkeforrások megteremtése azonban önmagában kevés és közel sem biztos az optimális hatékonyság elérése, ha csupán a piac utólagos szabályozó hatására építünk. A tudatos fejlesztés feltételeinek kialakítása tehát alapvető feladatunk. Lengyel Márton szavaival, „ha a terméket alkotó bármely szolgáltatás hiányzik, vagy nem nemzetközi színvonalú, akkor a fejlesztési hivatott térség nem számíthat sikerre a turizmusban”.

A turizmus különösen fontos szerepet játszhat a vidék fejlesztésében. Az ország felzárkózása az európai centrumhoz – avagy a jelenlegi periféria szerepkör meghaladása – elképzelhetetlen a vidék felzárkóztatása és fejlesztése nélkül. A turizmus lehetséges szerepe ebben több tényezőnek köszönhető:

- a turizmus segítségével hasznosíthatók olyan erőforrások, amelyek egyébként parlagon hevernének vagy csak szerényebb gazdasági hozamot eredményeznek (pl. mezőgazdasági termelésre alkalmatlan vagy az alól kivont területek, nemzeti parkok és természetvédelmi területek, tavak, folyók és víztározók, a falusi-tanyasi környezet és életmód stb.). A turizmus tehát egy fontos terület- és településfejlesztési tényező;
- a turizmus több formája kapcsolódik a mezőgazdasághoz (pl. a lovaglás, a vadászat, a horgászás, a falusi és tanyasi turizmus stb.), ezáltal fontos kiegészítő tevékenységet jelenthet az ott élő lakosságnak;

- helyben teremt piacot a mezőgazdasági termékeknek;
- az exportnál kedvezőbb árak érhetőek el a csomagolási-, szállítási- és vámköltségek megtakarítása, illetve (a vendéglátóiparban) magasabb feldolgozottsági szint eltérése által;
- a jövedelmezőség mellett bővíti a foglalkoztatottságot is, mert új munkahelyeket teremt, ezekre való felkészítéssel növeli a vidéki lakosság képzettségi szintjét;
- segít a hagyományok megőrzésében, illetve felélesztésében (népi mesterségek, népdal, tánc, szokások stb.), ugyanakkor a jövedelmek növelésével és a szolgáltatások elterjesztésével hozzájárul a vidéki életmód kényelmesebbé és korszerűbbé tételéhez;
- hozzájárul az infrastruktúra és a szolgáltatások fejlesztéséhez, valamint az urbanizációs folyamat gyorsításához;
- megtartó ereje van a népszokások, hiedelmek fennmaradásában, mivel ezek a hazai kultúra szerves részei; ugyanakkor egy közösség tagjainak egymáshoz való viszonyát, a család rendjét, a kisközösség erkölcsét és illemét is, alapvetően a lakóhelyen belüli elrendezést mindig is a szokások szabták meg.

A hazai kulturális turizmus probléma térképe

A kulturális turizmus az elmúlt évek során Magyarország kiemelt turisztikai termékei között jelent meg, mivel az egészségturizmus mellett ez az a terület, ahol az ország jelentős, részben kihasználatlan turisztikai erőforrásokkal rendelkezik. A kulturális turizmus belföldi népszerűsítése érdekében a Magyar Turizmus Zrt. két olyan tematikus évet is meghirdetett, amelyek valamilyen formában a hazai kulturális élményeket, látnivalókat, programokat állították a középpontba: 2009 a Kulturális Turizmus Éve volt, 2010 pedig a Fesztiválok Éve.

A probléma feltárása során a Magyar Turizmus Zrt. 2014. évi marketingtervéből és annak mellékleteiből indultunk ki; majd a problémákat négy jó körülírható halmazra bontottuk:

A kulturális turizmus szervezeti-működési kereteinek sajátosságai:

- A kulturális rendezvényeket a finanszírozásának kiszámíthatatlansága jellemzi.
- Az épített örökség területen számtalan a rendezetlen és áttekinthetetlen tulajdoni viszony akadályozza a fejlesztéseket és a piaci alapú marketing tevékenységet.
- Kulturális és a turisztikai szféra szereplői között gyenge az együttműködés, amely gátolja a program komplexitását.

A kulturális kínálatra épülő attrakciófejlesztés gyengeségeinek okai:

- A fesztiválkínálat nem kellően rendszerezett, hiányoznak a garantált programok elsősorban vidéken.
- A 2005-2013 közötti időszakra készült Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégiában [NTS] hangsúlyosan szerepel a kultúra és az örökség turisztikai hasznosítása. A NTS kimondta, hogy Magyarország sokszínű, egyedi kultúrája adja az ország egyik, jelenleg még nem teljes mértékben kihasznált, különleges értékét. A 2009-ben elkészült Kulturális Turizmusfejlesztési Stratégia szintén megfogalmazta, hogy hazánk adottságai jók a kulturális turizmus területén, de nem megfelelően hasznosítjuk azokat. A kulturális turizmus álta-

lános hazai problémái között többek között szerepel az élményt kínáló bemutatás és a komplex kulturális turisztikai termékek hiánya is.

A kulturális turisztikai marketing – részbeni – hiánya:

- A fesztiválokhoz kapcsolódó utazások sok esetben erőteljesen a fesztiválokhoz kapcsolódnak, azaz a további vendégforgalmat nem „befolyásolja”, illetve nem „generálja”.
- További probléma a kulturális kínálat ismertségének viszonylag alacsony szintje.
- A magyar lakosság meglehetősen tágan értelmezi a kultúrát és a kulturális célú utazásokat, azaz nem alakult még ki a kulturális turisztikai élmények tudatos fogyasztása.
- A magyarországi kulturális adottságok megítélése a lakosság körében kifejezetten pozitív (különösen igaz ez a néphagyományokra, a falusi örökségre, a rendezvényekre és fesztiválokra), ráadásul a kulturális turisztikai kínálat megítélése kedvezően változott a témaév hatására. Mindezek ellenére a kulturális adottságok kihasználtság továbbra is alacsony.
- Ugyanakkor a kultúra elsősorban kiegészítő motiváció a hazai turisták utazási során, elsődleges utazási indítéknak főként a pihenés, kikapcsolódás és a barátok, rokonok meglátogatása tekinthető.

A humán erőforrás háttér gyengeségei:

- További kedvezőtlen jelenség a kulturális turizmusban dolgozók szakmai képzettségének nem megfelelő szintje.

Következtetések, javaslatok

Az előzőekben feltárt probléma-halmaz metodikáját követve teszünk következtetéseket és javaslatokat. Javaslataink megfogalmazásánál figyelembe vettük az Önkormányzati Minisztérium [ÖM] Turisztikai Szakállamtitkársága által kidolgozott Kulturális Turizmusfejlesztési Stratégia célkitűzéseit is.

A szakirodalmakban általánosan elfogadott tény, hogy a kultúra jelentősen befolyásolja a turisták keresletét, mivel az egyén intellektuális és esztétikai fejlődése meghatározza azt, hogy milyen tevékenységekben talál örömet, mivel tölti szabadidejét és mire fordítja diszkrecionális jövedelmét, valamint hatással van arra, hogy a turista milyen attrakciókat keres fel. Az egyén szocializációja egyúttal azt is befolyásolja, hogy mennyire tudja turistaként értékelni a felkeresett vonzerőket; ugyanakkor az eltérő kulturális háttér szintén befolyásolja a kultúra egyes elemeinek a turisták által való észlelését.

A kulturális turizmus fejlődését befolyásoló nemzetközi trendek között kitüntetett szerepe van a globalizációnak, amely hatást gyakorol többek között a kultúra jelenségének átalakulására, a kulturális fogyasztás gyakorlatára, illetve a turisztikai kereslet és kínálat fejlődésére.

A kulturális turizmus szervezeti-működési kereteinek megteremtése

A kulturális turizmus fejlődését jelentős mértékben meghatározza az a gazdasági, politikai, társadalmi, technológiai környezet, amelyben a turizmus szektor működik. Kiemelkedő fontosságú tényezője ennek a környezetnek a kulturális turizmus állami támogatottsága. Ugyanakkor az állam támogatási stratégiájában alapvető szerepet kell kapnia a finanszírozás kiszámíthatóságának és az átláthatóságnak is.

Az épített örökség területén a számtalan, rendezetlen és áttekinthetetlen tulajdoni viszonyt meg kell szüntetni, mivel akadályozza a fejlesztéseket és a piaci alapú marketing tevékenységet.

A kulturális turizmus területén a termékfejlesztés megvalósulhat az individuális attrakciók szintjén, illetve nagyobb területi egységek, például kultúrtájak vagy történelmi városok szintjén is. A kultúrtájak, hasonlóan a szintén jelentős kulturális attrakciónak tekinthető történelmi városokhoz, alkalmasak komplex turisztikai termékfejlesztésre, mivel képesek gyakorlatilag minden olyan turisztikai funkció befogadására, amelyekre egyetlen attrakció önmagában nem lenne képes. Mindezt nehezen érhető el a kulturális és turisztikai szakma „nehézkés” együttműködésével.

A turisták, a kulturális turisztikai szolgáltatók, továbbá az értékesítési lánc további szereplői, maguk a marketing közreműködői a kulturális turizmus meghatározó szereplői. Elengedhetetlen, hogy ezek a szereplők a változó piacok magatartásait folyamatosan nyomon tudják követni, és a kihívásokra képesek legyenek hatékonyan reagálni. Figyelemmel kell kísérniük a folyamatosan változó kulturális trendeket, a kereslet és a kínálat alakulását, a piaci szereplők és a konkurensok magatartását is. A kulturális turisztikai stratégia megvalósításához nélkülözhetetlen a nemzeti és európai uniós források hatékony és eredményes felhasználása; továbbá a szereplők közötti valós és folyamatos szakmai alapokon nyugvó „párbeszéd”.

A kulturális kínálatra épülő attrakciófejlesztés

A kulturális turizmus gyakorlatilag szinte minden turisztikai termékhez kapcsolódik, mivel a mindennapi életben megnyilvánuló kultúra az alapja mindenféle emberi tevékenységnek, így a turisztikai termékfejlesztésnek is. Ha a kultúra szűkebb értelemben vett megközelítését vesszük alapul, akkor különösen szoros a kapcsolat a városi turizmussal és az egészségturizmussal, míg a bor- és gasztronómiai turizmus tulajdonképpen a kulturális turizmus elemének tekinthető. A sajátos kulturális adottságok jelentős mértékben befolyásolhatják más turisztikai termék jellemzőit és egyúttal versenyképességét is.

A kulturális turizmus és a városlátogatások szerepe felértékelődik, az utazók igénye egyre inkább növekszik a komplex turisztikai szolgáltatáscsomagok iránt. Az alapvetően más motivációval útra kelők nagyobb arányban keresik fel a kulturális attrakciókat.

A kulturális turizmus egyes fajtái jelentős különbséget mutatnak: az idősebb korosztály gyakrabban látogat kulturális desztinációkat, míg a fiatal korosztály szívesebben vesz részt könnyűzenei fesztiválokon. A keresletet az iskolai végzettség is befolyásolja.

Fontosnak tartjuk kiemelni, hogy a kulturális célú utazások évszakoktól függetlenek, azaz a programok szinte egész évben látogathatóak; ezáltal a turizmust nagyban befolyásoló szezonális is „kiküszöbölhető”

Napjainkban a kínálatot a sokszínűség helyett az egysíkúság jellemzi. Nemzetközi tapasztalatok azt mutatják, hogy a tematikus útvonalak iránt egyre nagyobb az érdeklődés. A kulturális utak, olyan tematikus utak, amelyek valamilyen kulturális értéket mutatnak be. A kulturális turizmus örökségvédelem területén a non-profit szektor szerepe hazánkban nem jelentős, szemben különösen a Nyugat-Európai országokkal.

A termékek értékesítését a szolgáltatók végzik, de munkájukat jelentős mértékben segítik az országos, a regionális vagy a helyi szintű TDM szervezetek. A TDM-ek alapvető feladata, hogy jelentősen hozzájáruljanak magához a termék fejlesztéséhez is, de jelenleg az eszközrendszerük a feladatuk elvégzéséhez nem teljes, illetve erősen korlátozott. A TDM Szövetség kiemelt céljaként fontos szerepet kap a TDM szervezetek szakmai- és érdekképviselője, az aktív szakmai közreműködés a nemzeti marketing és turizmuspolitika, a turizmust érintő jogi- és közgazdasági szabályozás kialakításában, a TDM szemléletmód képviselője és terjesztése, valamint a nemzeti turisztikai szervekkel való együttműködés.

A kulturális turizmus fejlesztése során jelentős feladat, hogy a turisztikai piacon a kultúrtájak és a táj egészét egységes desztinációként kell megjeleníteni. Az önmagukban a kevésbé vonzó attrakciók összekapcsolása és a megfelelő kulturális-történelmi kontextusban való bemutatása révén mind a terület egészének, mind pedig az azt alkotó vonzerőknek és szolgáltatóknak növekedhet a kereslete. „Figyelemmel kell lenni azonban arra, hogy a kultúrtájak vonzerejének egyik komponense rendszerint a helyet jellemző sajátos életmód, életstílus, így a turizmus fejlesztése csak olyan formában és szinten tekinthető pozitívnak, amennyiben a táj eredeti gazdasági-társadalmi funkcióját és az örökségértékek autentikus mivoltát sikerül megőrizni.” (Michalkó – Rátz, 2009.)

A kultúrtájak és a történelmi városok esetében általában jóval kevésbé koncentrált a turisztikai kereslet térbeni megoszlására, mint a ponszerű, jól körülhatárolható kulturális attrakciók esetében. Kulcsfontosságú kérdés azonban a viszonylag nagy kiterjedésű földrajzi térben a látogatók áramlásának megtervezése és menedzsmentje, annak érdekében, hogy a kultúrtáj szereplői – mind közösségi, mind vállalalkozási szinten – úgy részesüljenek minél nagyobb arányban az emelkedő turisztikai kereslet pozitív hatásaiból, hogy a forgalomnövekedéssel járó negatívumok minél kisebb mértékben érintsék őket. „A közlekedéstervezés optimalizálása azért is tekinthető egyébként kritikus kérdésnek, mivel a kultúrtájakon többnyire kistelepüléseket találunk, amelyek a gyorsan változó urbanus világgal ellentétben még bizonyos szintig őrzik a rurális életmód örökségét. A történelmi városokban pedig az egyéb városi funkciókat szükséges optimálisan összehangolni a kulturális turisztikai funkcióval.” (Michalkó – Rátz, 2009.) Elkerülhetetlen, hogy a kulturális szolgáltatások a kínálat minden szegmensében helyet kapjanak.

A legtöbb turisztikai termék kialakítása során figyelembe kell venni annak helyhez kötöttségét, amely összefüggésben áll a termék alapját képező vonzerő(k) térbeli differenciáltságával.

A TDM szervezetek munkája, akkor hatékony és sikeres, ha részt tudnak venni a komplex turisztikai kínálat kialakításába. Cél, hogy a TDM tagjai részt vegyenek a kulturális termékfejlesztés az értékesítés, a marketing, a minőségmenedzsment, a képzés és az azokhoz szorosan kapcsolódó (rész)stratégiák kialakításában, végrehajtásában, megvalósításában.

A kulturális turisztikai marketing erősítése

Véleményünk szerint elkerülhetetlen, hogy a turisztikai piac összes szereplője részt vegyen a hazai turizmus marketingstratégiájának kialakításában. Mivel minél több szervezet és minél több tényező jelenik meg a motivációs rendszerben, annál eredményesebbek a marketing-menedzsment eszközök. Az országimázs alakításában marketing tevékenységében a kultúra ma még csekély szerepet játszik, annak ellenére, hogy Magyarországnak gazdag a kulturális kínálata. Javasoljuk, hogy a országimázs kialakítása során a kultúra szerepe erősödjön.

Meggyőződésünk, hogy olyan fogyasztóorientált marketing-mixet kell a piaci szereplőknek kialakítaniuk, amely lehetővé teszi, hogy a termékek szoros közelségbe kerülhessenek a fogyasztókkal. Fontosnak tartjuk hangsúlyozni, hogy a hatékony és összehangolt marketing kommunikáció lehetőségét ki kell alakítani, véleményünk szerint napjainkban ezt a célt az internet erőteljesebb használata nélkül szinte lehetetlen vállalkozás.

A turisztikai szolgáltatások és desztinációk fejlesztésében szerepet kell, hogy kapjon a niche marketing szemlélet; mivel a niche marketing alapvető feladata, hogy a piac keresleti oldaláról megközelítve érje el a kiszemelt célcsoportot a számára kifejlesztett termékkel; további szempont, hogy az attrakció szempontjából a célcsoport azonos legyen.

Minden kulturális turisztikai termék esetében szükséges a marketing-menedzsment szemlélet erősítése azzal a céllal, hogy minél ismertebbek legyenek az országhatárokon belül és kívül is.

Világörökségeink kapcsán a marketing-menedzsment szemlélet erősítése szükséges azzal a céllal, hogy kulturális örökségünk védelme a figyelem központjába kerüljön. Emiatt a kulturális intézmények, attrakciók és a nemzeti marketingszervezet közötti együttműködést javítani kell.

Perdöntő jelentőségű, hogy az adott település kulturális vonatkozása során törekedjünk a település tudatos imázsának kialakítására. Hiszen a turista olyan márkát választ, ami minőséget és elégedettséget nyújt számára. A marketingtervezés során folyamatosan figyelemmel kell kísérni a versenytársakat, a fogyasztói igényeket, és ezek alakulását képes „befolyásolni” a marketingpolitika az értékesítés eszközeivel. Törekednünk kell arra is, hogy a kialakított stratégiában hangsúlyos legyen a pozicionálás, alapvető cél, hogy a versenyképesség növelése minél hangsúlyosabb szerepet kapjon. Az egységes arculat megjelenése különböző kiadványokban, információs táblázatokon, térképeken, ajándéktárgyakon és minden további eszközön elhagyhatatlan.

A turisztikai marketing tevékenység egyik alapeleme a kultúra, amelyet mind a hazai, mind a külföldi kommunikációban tovább kell erősíteni.

A versenyképesség növelése miatt a marketingtevékenység hatékonyságának növelése is fontos feladat. Ennek alapvető feltételei a feladatok és a felelősség átláthatóvá tétele, az intézményrendszerek átalakítása, ahol a rendelkezésre álló forrásokat koncentráltan lehet felhasználni.

A tematikus tervezés a marketingtevékenység hatékonyságát jelentősen növelheti. Emiatt szükséges olyan komplex programok kialakítása, ami a kulturális turizmusban főként évfordulókhöz, jeles eseményekhez kapcsolódva valósítható meg.

Szükséges a nemzetközi kulturális turisztikai együttműködés hatékonyabb marketingmunkájának erősítése, szélesítése is: közös kiadványok, kiállítások stb.

A humán erőforrás háttér biztosítása

Az iparág jövője szempontjából egyaránt fontos a humán erőforrás helyzete, annak a gazdasági célok megvalósítását segítő tudatos fejlesztése, valamint a mindezzel összefüggő a turizmusban tevékenykedő szervezetek fejlesztése. Szükségesek az alaptevékenységek megújítását szolgáló fejlesztések, beleértve a minőség javításának „megújítását” is. Amennyiben az állam nem látja el ezeket a közcélú, illetve közvetlen nyereséget nem hozó feladatokat, akkor a tudatos fejlesztés nem valósul meg.

Szükséges a kulturális turizmusban részt vevő intézmények humán erőforrásának erősítése, ennek szerepet kell, hogy kapjon a munkatársak folyamatos továbbképzése. A megfelelő munkavégzés és így a vállalati siker egyik legalapvetőbb tényezője a munkatársak megfelelő motivációja. „A motiváció kapcsán az alábbiakat a legfontosabb megvizsgálunk: (1) Mi készíti az embereket cselekvésre? (2) Hogyan fokozható ez a készítés?” (Gyökér, 2009.)

Szükségesnek tartjuk az önkéntes munka feltételrendszerének kialakítást és megteremtését, meggyőződésünk, hogy a helyi emberi erőforrás bevonása mind a vonzerők mind az identitás szempontjából meghatározó.

Ugyanakkor a humán erőforrás fejlesztése nélkül elképzelhetetlen az eredményes és hatékony komplex kínálat kialakítása is. Komplex kínálat kialakítás során figyelemmel kell lennünk arra a tényre, hogy a kulturális célú utazások az évszaktól függetlenek, így a kulturális turizmus egyik erőssége emberi erőforrás oldalról, hogy a szezonális „kezelhetőbbé” válik.

Perdöntő a szakterületen dolgozó munkatársak nyelvi kompetenciájának tudatos fejlesztése. Véleményünk szerint elkerülhetetlen a szakterületen dolgozó munkatársak friss szakmai ismereteinek bővítése, a tapasztalatcsere lehetőségének megteremtése.

Konklúzió

A tudatos fejlesztés megvalósításában a turizmuspolitikára kiemelt szerep hárul, mert a tudatos fejlesztés a tervezésen alapul, a turisztika tervek hierarchiájában pedig a turizmuspolitika képviseli a legfelsőbb szintet, amelyhez a többi terv – például az alkalmazandó marketing stratégia – igazodik. A térségszintű turizmuspolitikának szintén megvan a maga létjogosultsága, azonban még saját területükre nézve is kénytelenek a nemzeti szinttel összhangban célokat kitűzni és követni, mivel a megvalósítás számos feltételével (pl. a szabályozás, a hálózati infrastruktúrák fejlesztése, ám a központi költségvetésből nyújtott ösztönzők, a nemzeti szintű marketing stb.) nem ők maguk, hanem az állam központi szervei rendelkeznek. Megállapíthatjuk, hogy az együttműködés a különböző térségi szintek között kötelező.

„A turizmus tudatos fejlesztése feltételezi a tervezést, amely kettős integráció követelményének kell, hogy eleget tegyen: egyrészt a turizmust kell természeti és társadalmi környezetébe integrálni, másrészt a turizmuson belül az összes alszektort (a vonzerőket, a közlekedést, a szálláshelyeket, a vendéglátást, a szórakozást, a közvetítő szektort, a higiénit és a közbiztonságot, a tájékoztatást és egyéb non profit szolgáltatásokat) egymással összehangoltan kell fejleszteni. A Területfejlesztési koncepciók fontos keretét képezhetik az integráció megteremtésének, amennyiben biztosítják a legjobb turisztikai szakemberek bevonását, akik együtt kell, hogy működjenek területfejlesztési, környezetvédelmi, infrastruktúra, építész, közgazdasági és egyéb szakemberekkel. A turizmus sikeres fejlesztése ugyanis feltételezi a természeti és kulturális környezet tiszteletben tartása mellett a marketing szemlélet érvényesülését már a tervezés szakaszában, hogy nemzetközileg versenyképes turisztikai termékeket hozzunk létre, amelyekkel biztos turista forgalomra és megfelelő bevételekre számíthatunk.”

Ugyanakkor a fentiekben hivatkozott publikáció arra is felhívja a figyelmet, hogy „a fogadóterületek között az erős árverseny fokozódni fog, ami rákényszeríti azokat az együttműködésre, azaz a kistérségi vagy regionális komplex turisztikai termék környezetbarát kínálatára.” (Lengyel, 1997.)

Mindez nem lehetséges a szektorban dolgozók érdekeinek figyelembe vétele nélkül, mivel fontos, hogy azt a részt vevők „alulról elfogadják”. Ha a szektor minden szereplője tartalmában elfogadja a változást, szinte „nyert ügyünk” van. A változás feltételei adottak – a szereplők szükségét érzik a változtatásoknak – így van mire építkezni.

A bizalmi légkör kialakítása és fenntartása érdekében a résztvevőkkel ki kell építeni az együttműködés mechanizmusait, be kell vonni azokat a folyamatokba, ezáltal könnyebbé válik a szövetségalkotás. Természetesen a „gondolat átértesztő réteg” önmagában nem elégséges. Ahhoz, hogy a kidolgozott stratégia sikeresen megvalósuljon, több tényező együttes megléte szükséges.

A kontrolling (to control) fogalmán belül az ellenőrzés és az irányítás közös tartalmát és különbségeit a PDCA-kör alkalmazásával érthetjük meg igazán. A PDCA rövidítés a Plan (tervezd), Do (csináld, működtesd), Control (ellenőrizd) és Act (avatkozz be, cselekedj) szavak kezdőbetűiből áll. A kontrolling a szabályozásmélett közgazdasági alkalmazása, miszerint ha egy rendszert hatékonyan akarunk irányítani, akkor először annak minden paraméterét meg kell tervezni (tervezési szakasz), majd ezután következik a működtetési szakasz; a harmadik szakaszban folyamatosan ellenőrizni kell, hogy a rendszer paraméterei a tervezési szakaszban meghatározott értelmezési tartományon belül találhatók-e (ellenőrzési szakasz). Ha eltérés tapasztalható, akkor be kell avatkozni a folyamatba (cselekvési szakasz). A PDCA-kör ésszerű alkalmazásával a rendszer „beáll” az optimális szintre, azaz a terv és a működés összhangba kerül, innen már csak az ellenőrzés eszköztárára kell koncentrálnunk.

A stratégiai terv kvantifikálása (gazdasági folyamatok számszerűsítése) során többféle modell közül választhatunk. Kifinomult stratégiai rendszer, módszeres tervezés, célok meghatározása, a környezet és a szervezet forrásainak elemzése, a stratégiai változatok kidolgozása és értékelése, a megvalósítás ütemezése az erőforrás allokálása az ellenőrzési rendszerek kialakításával egyetemben. Porter (1987) külön hangsúlyozza a stratégiai és üzleti tervek összekapcsolásának fontosságát. Ha a stratégiai tervek rögzítése állandó akadályokba ütközik, az akadályokkal folytatott küzdelem megöli magát a stratégiai gondolkodást. Legyünk inkább intuitívabb megoldások hívei, és az erőfeszítéseinket a feltárulkozó alternatívák elemzésére fordítsuk, ezáltal is a gondolkodásunk helyes irányba terelődik. (Mintzberg, 1987)

Eredményeink – amelyeket a hivatkozott irodalom szintézise alapján értük el – azt igazolják, hogy hazánkban a fenntartható turizmus megteremtése, továbbá a lokális-kulturális identitás tudat megőrzése és mélyítése nehezen megvalósítható:

- Markáns és komplex fejlesztési koncepció nélkül.
- Hatékony és eredményes marketing-menedzsment szemlélet és annak sikeres alkalmazása nélkül, ahol már stratégiai cél a vevő aktivizálása és bevonása a saját fogyasztási folyamatának alakításában.
- A niche marketingben rejlő lehetőségek felismerése nélkül.
- A szervezetben meglévő tudás és annak tudatos menedzselése nélkül, a szervezetben jelen levő rejtett tudás aktivizálása nélkül, ezáltal a szervezet gyorsabban és rugalmasabban tudna reagálni a piaci igényekre, továbbá a stratégiai tervezés is hatékonyabbá válna.
- Meggyőződésünk, hogy a szervezetek céljainak eléréséhez egyértelműen szükséges a szervezet tudástőkéjének mélyebb kiaknázása. A hatékonyság és eredményesség kettős szempontrendszerét megalapozó stratégia célok meghatározásánál figyelemmel kell lennünk a környezetre és annak védelmére, a munkavállalók helyzetére, a turisztikai szervezetek társadalmi, szociális kapcsolataival összefüggő tényezőkre is. Alapvető feltétel a küldetés (mízió) és a jövőkép (vízió) megfogalmazása.
- Javasoljuk, hogy jöjjön létre egy állandó, törvényileg legitim egyeztetési fórum, ahol az állam és a turisztikai célú üzleti és non-profit szervezetek választott képviselői útján - minden a turizmust érintő jogszabály esetében - kötelező jelleggel véleményeznék a turisztikai szektort érintő jogszabályváltozásokat. Alapvető cél, hogy a turisztikai szakmának legyen hatása a politikára, amelynek egyik alapvető kiinduló pontja lehet a TDM szervezetek rendszerre alakítása – lokális, kistérségi, regionális (járás, megyei) nemzeti szintek létrehozása.

Amíg a legjelentősebb változás bekövetkezik – Mintzberg (1994) szavaival élve – az együttműködés erejével marad a „kirakózás” és a „legózás”. A játék darabkái azok az erők, amelyeket a szervezetek megtapasztalnak, a kirakott képek, illetve figurák azok a formák, amelyeket a szervezetek felvesznek. A kettő együtt olyan erős keretet alkot, amely segít felismerni és kezelni azokat a problémákat, amelyekkel e szervezetek szembekerülnek.

Fentiek alapján a marketing célja, módszerei és eszközei hasznosak és szükségesek a kulturális turizmus területén is. Konkrét felhasználásuk, igen eltérőek lehetnek a kulturális turizmus egyes specifikus területei esetében; ezek konkrét vizsgálata (akár például egy sajátos kulturális turizmus egy speciális fajtája a borturizmus) esetében olyan jellegzetes eredményeket mutathat, amelyek gazdagíthatják az általános marketing elméletet is. Munkánkat igyekszünk ebbe az irányban folytatni.

Felhasznált irodalom

- BALLAI L. (2000): *A Meztelen Marketing*. Európa Könyvkiadó, Budapest. p. 308.
- BONNET, P. (2006): A Pull Forradalom – Általános Stratégiaváltás a Kommunikációs Iparban. *Kreatív Magazin*. 2006. November, XV. 11. sz.
- BUDAI ÉS BARTA TANÁCSADÓ Kft. (2009): *Kulturális Turizmus Fejlesztési Stratégia*. Budai és Barta Kft., Budapest.
- CALLANAN, M. – THOMAS, S. (2005): Volunteer Tourism–Deconstructing Volunteer Activities Within A Dynamic Environment. In. Novelli, M. (Ed.) *Niche Tourism*. Elsevier, Oxford. pp. 183–200.
- DÍAZ-PÉREZ, F. – BETHENCOURT-CEJAS, M. – ÁLVAREZ-GONZÁLEZ, J. (2005): The Segmentation Of Canary Island Tourism Markets By Expenditure: Implications For Tourism Policy. *Tourism Management*. 26. pp. 961–964.
- DUVAL, D. (2005): Space Tourism–Small Steps, Giant Leaps: Space as The Destination Of The Future. In. Novelli, M. (Ed.) *Niche Tourism*. Elsevier, Oxford. pp. 213–222.
- GYÖKÉR I. (2009): *Szervezeti Viselkedés*. BME Oktatási Segédanyag, Budapest. pp. 20
- HUGHES, M. – MACBETH, J. (2005): Can A Niche-Market Captive-Wildlife Facility Place A Low-Profile Region On The Tourism Map? An Example From Western Australia. *Tourism Geographies* 7. 4. pp. 424–443.
- KANDIKÓ J. (2005): Kapcsolati Marketing, avagy a Marketing Sikere a Vevőkapcsolatokban Gyökerezik. *Harvard Business Manager*. 2005. Március
- KOTLER P. (1998): *Marketing Menedzsment*. Műszaki Könyvkiadó. Budapest. p. 135.
- LAUTERBORN, B. (1990): New Marketing Litany: Four P's Passé: C-Words Take Over. *Advertising Age*. p. 26.
- LENGYEL M. (1997): *Ökoturizmus és Marketing*. MTA Stratégiai Kutatások, Budapest.
- LENGYEL M. (2002): *A Turizmus Általános Elmélete I*. Heller Farkas Gazdasági és Turisztikai Szolgáltatások Főiskolája. Budapest. pp. 26–48.
- MAGYAR TURIZMUS Zrt. (2014): *Marketingterv 2014 Stratégia*. (on-line). Hozzáférés: http://itthon.hu/documents/28123/6258341/MT_2014_Strat%C3%A9gia.pdf/1d6576ce-8667-4c7d-8385-c25d62fd3372 (olvasva: 2014.03.17.)
- MAGYAR TURIZMUS Zrt. (2014): *Marketingterv 2014 Mellékletek*. (on-line). Hozzáférés: http://itthon.hu/Documents/28123/6258341/Mt_2014_Mell%C3%A9kletek.Pdf/7e00f8e4-Df19-429f-8a15-871eefc25aa3; (olvasva: 2014.03.17)
- MICHALKÓ G. – RÁTZ T. (2009): A Tér Szerepe a Turisztikai Termékfejlesztésben: Bevezető Gondolatok In: Michalkó G. – Rátz T. (Szerk.): *A Tér Vonzásában: A Turisztikai Termékfejlesztés Térspecifikus Vonásai*. Székesfehérvár, 2009. MTA KFI – Kodolányi János Főiskola – Magyar Földrajzi Társaság. pp. 11–15.
- MICHALKÓ, G. (2011): *Turisztikai Terméktervezés és Fejlesztés*. Pécsi Tudományegyetem, Tanulmánykötet, Pécs.
- MINTZBERG, H. – WESTLEY, F. (2001): Decision Making: It's Not What You Think. *MIT Sloan Management Review*; Spring 2001.
- ÖNKORMÁNYZATI MINISZTERIUM - TURISZTIKAI SZAKÁLLAMTITKÁRSÁGA (2009): *Kulturális Turizmusfejlesztési Stratégia*. (on-line) Hozzáférés: http://www.kormany.hu/download/5/6c/20000/Kultur%C3%A1llis_turizmus_fejleszt%C3%A9si_strat%C3%A9gia.pdf#!DocumentBrowse (olvasva: 2014.03.17.)
- PETRUSKA I. – VÁGÁSI M. (2009): *Marketing* (Oktatási Segédanyag) Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Gazdasági- és Társadalomtudományi Kar Üzleti Tudományok Intézet. Budapest. p. 96.
- PUCZKÓ, L. – RÁTZ, T. (2005): *A Turizmus Hatásai*, 4. Javított Kiadás. Aula Kiadó, Budapest. pp. 491-494.
- PUCZKÓ, L. – RÁTZ, T. (2003): *Turizmus Történelmi Városokban. Tervezés és Menedzsment*. Turisztikai Oktató és Kutató Kkt., Budapest. p. 111.
- ROBINSON, M. – NOVELLI, M. (2005): Niche Tourism: An Introduction. In. Novelli, M. (Ed.) *Niche Tourism*. Elsevier, Oxford. pp. 1–11.
- SMITH, M. K. (2003): *Issues in Cultural Tourism Studies*. Routledge, London. p. 188.
- STERK, B. – ITTERSUM, M. – LEEUWIS, C. – ROSSING, W. – KEULEN, H. – VEN, G. (2006): Finding Niches For Whole-Farm Designs Models: Contradictio In Terminis? *Agricultural Systems*. 87. pp. 211–228.
- TÓTH J. (2002): *Általános Társadalomföldrajz II*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs. pp. 143-155.

Magyarország és a Koreai Köztársaság együttműködésének eredményei

A Koreai Köztársaság (Dél-Korea) komoly gazdasági fejlődést mutatott fel az elmúlt 50 évben. A korábban elmaradott és háborúk által sújtott ország sikeres gazdaságfejlesztési politikát alkalmazott az 1960-as évek elejétől kezdve, így azóta több, mint százszorosára növekedett nemzeti jövedelme. A dél-koreai nagyvállalatok világviszonylatban is versenyképessé váltak és hírnevet szereztek. Magyarország és a Koreai Köztársaság huszonöt éve, 1989. február 1-jén vette fel egymással a diplomáciai kapcsolatot. Az akkori nemzetközi helyzetben, – a még létező kétpólusú vilárendszerben – ennek a kétoldalú kapcsolatok megalapozásán túlmutató jelzésértéke volt, és a példát rövidesen követte valamennyi európai (volt) szocialista ország, majd pár évvel később a Kínai Népköztársaság is. A két ország kapcsolatai, elsősorban gazdasági területen már az 1990-es évek elejétől dinamikus fejlődésnek indultak. Több koreai nagyvállalat már ekkor megvetette lábát a magyar piacon, jóllehet ekkor még hazánk potenciális európai hídfőállás-szerepének kiaknázása volt e cégek legfontosabb motivációja. Ma, 2014-ben, a diplomáciai kapcsolatok negyedszázados, egyben a magyar EU tagság tizedik évfordulóján a nemzetközi, illetve a magyar gazdasági és politikai környezet számottevően eltér az 1980-as évek végén jellemzőtől. Politikai kapcsolataink problémamentesek, a kölcsönös bizalmon, közös érdekeinken és értékrendünk hasonlóságán alapulnak. A Koreai Köztársaság Magyarország második legnagyobb kereskedelmi partnerévé és hetedik legfontosabb export-célországává vált Ázsiában. A kétoldalú kereskedelmi forgalom nagyságrendje jócskán meghaladja az egymilliárd eurót. A dél-koreai FDI állomány eléri az egymilliárd eurót Magyarországon, ahol mintegy 40 koreai vállalkozás működik és ezek kb. 20 ezer embert foglalkoztatnak. A legismertebb dél-koreai vállalatcsoportok szinte mindegyike jelen van a magyar piacon. Mindezekon túl együttműködésünk más területeken is pozitívan alakultak, köztük az oktatási, kulturális, és a műszaki-tudományos együttműködés, és az ezen alapuló cserekapcsolatok és közös projektek is.

The Republic of Korea is one of the newly industrializing economies of Asia (ANIES) which showed spectacular economic development during the recent 50 years. Thanks to its successful policy of economic development its national income grew to over hundred-fold and its giant companies became competitive and famous worldwide. On the 1st of February we celebrated the 25th anniversary of the establishment of diplomatic relations between Hungary and the Republic of Korea. In that international context – characterized by the existing bipolar world - this gesture had a firm political signal showing much beyond the establishment of the bilateral relations: it served as a pattern which was followed by all the other European (ex) socialist countries and in a few years even the P.R. China. The bilateral relations, especially in the field of economy got a dynamic start from the early 1990's. Several Korean companies settled in Hungary in the Hungarian market, in spite of the fact that Hungary used to be considered that time just a bridgehead towards Europe. Now, in 2014 at the 25th anniversary of the diplomatic relations and the 10th anniversary of the EU membership of Hungary the economic and political environment is considerably different for that of the late 1980's. Our bilateral political relations are free of problems and based on the mutual trust, common interests and similar values. The high level visits are common and regular. The bilateral economic relations were enlarged more or less continuously during this period. The Republic of

Korea become the second largest trading partner and also the seventh most important export market for Hungary in Asia. The turnover of the bilateral trade considerably exceeds the amount of one billion Euros. Also the amount of Korean FDI into Hungary reaches one billion Euros. In Hungary the number of operating Korean companies is around 40 which employ altogether around 20 thousand people. Almost all of the best known Korean holdings are present in Hungary. Besides the field of political and economic contacts the development of bilateral co-operation seems to be impressive also in other areas. Mention must be made about the fields of education, culture, science and technology, and the exchange programs and joint projects based on these fields. The biggest institute of Hungarology in Asia works at Hankuk University of Foreign Studies, while besides the Korean language education which has been going on at BBS since 1989 in 2008 an independent Chair of Korean Studies was established in University Eötvös Loránd (ELTE).

Bevezetés

A 2014. évet jeles évfordulók szegélyezik Magyarország külkapcsolatai szempontjából. Nem pusztán annak ünnepeljük tízedik évfordulóját május elsején, hogy hazánk az Európai Unió tagjává vált, hanem – összefüggésben az 1989-90. évi rendszerváltozással, éppen negyedszázada létesítettünk újonnan, vagy hosszú évtizedek kihagyása után ismét diplomáciai kapcsolatokat olyan Európán kívüli országokkal, amelyek a korábbi szocialista világban szinte tabunak, de legalábbis nem kívánatos relációknak minősültek.

Ilyen volt például Izrael állam, amellyel az 1967. évi hatnapos háború után szakadtak meg kapcsolataink. Ilyen volt, - igaz egy évvel később - a Dél-Afrikai Köztársaság is, de ehhez a körhöz tartozott a Koreai Köztársaság, nem hivatalos nevén Dél-Korea is. Ez utóbbi országgal szintén ideológiai okok, továbbá a szocialista tábor részének tekintett (ám a valóságban attól már régóta elkülönülő, bezárkózó, önállósra szorítózni kívánó politikát folytató) Koreai Népi Demokratikus Köztársaság (Észak-Korea) ellenzése miatt csak az 1980-as évtized vége felé indulhatott kétoldalú érdemi, ám akkor is főként csak a gazdasági együttműködés lehetőségeire irányuló, puhatolódzó párbeszéd.

A Koreai Köztársaság - az újonnan iparosodó ázsiai gazdaságok (ANIES) egyik jellegzetes országa - látványos gazdasági fejlődést mutatott fel az elmúlt 50 évben. Sikeres gazdaságfejlesztési politikája révén ez idő alatt mintegy százszorosára nőtt nemzeti jövedelme, nagyvállalatai világviszonylatban több ágazatban is versenyképessé váltak és hírnevet szereztek.

Február elsején volt 25 éve, hogy Magyarország és a Koreai Köztársaság felvette egymással a diplomáciai kapcsolatot.

A kapcsolatfelvétel előzményei

A magyar és a koreai nemzet közötti kapcsolatok jóval régebbi eredetűek. Közös ural-altáji gyökereink és az egykori közép-ázsiai őshaza révén a koreaiak ma is távoli rokonnak tekintik a magyar embereket. Hivatalos kapcsolataink voltaképpen is bő száz évre nyúlnak vissza, ám úgy Magyarország, mint Korea huszadik századi viharos történelme igencsak sajátossá tette ezt a kapcsolatot.

1892. június 23-án az Osztrák-Magyar Monarchia és a Koreai Királyság barátsági, kereskedelmi és tengerhajózási szerződést kötött, amelyet a magyar országgyűlés 1893. április 20-án törvénybe iktatott. A ratifikációs okmányok kicserélésére ugyanazon év őszén Szöulban került sor. Az európai hatalmak közül a Monarchia volt a hatodik, amely hasonló szerződést kötött Koreával, de a nagy távolság miatt Korea japán annexiójáig és a Monarchia széteséséig államközi kapcsolataik csak periférikusak maradtak. (Fendler, 1994.)

Korea japán annexiójával (1910.) és az Osztrák-Magyar Monarchia összeomlásával (1918.) a magyar-koreai hivatalos és egyéb kapcsolatok hosszú időre megszakadtak. A két világháború között Magyarország csak Japánnal tartott fenn diplomáciai kapcsolatot, így koreai vonatkozásban csupán szórványos érintkezésekről van tudomásunk. Közülük mindenekelőtt Ahn Ik-tae (1906-1965), a kiemelkedő koreai zeneszerző, a Koreai Köztársaság himnuszának szerzője magyarországi tanulmányútját említhetjük, aki 1937-1938-ban Kodály Zoltánnál tanulmányozta a magyar és a kelet-európai népek zenéjét, majd 1943-ban ismét Budapesten járt s hangversenyt adott.

A második világháborút követően kialakult kétpólusú világrendben Magyarország csak a szovjet, és részben kínai orientációjú Észak-Koreával, az 1948-ban létrejött Koreai Népi Demokratikus Köztársasággal (KNDK) alakíthatott ki és tarthatott fenn kapcsolatot. Magyarország, hasonlóan az akkori szocialista világrend többi országához, a KNDK-t támogatta az 1950-53 között zajló koreai háború során is, míg a déli államalakulatot, a szintén hivatalosan 1948-ban létrejött Koreai Köztársaságot a politikai vezetés korabeli szóhasználattal élve „amerikai bábállamnak”, ellenséges ideológiájú országnak tekintette és gyakorlatilag semmiféle kapcsolatot nem is próbált kialakítani vele. Máskülönben a japán uralom alól frissen felszabadult, de gazdaságilag akkor még az északi ország-résztől is jócskán elmaradottabb dél-koreai állam nem sokban emlékeztetett a mai gazdasági óriásra.

A koreai háború utáni éveket a félsziget déli részén Li Szin Man (Rhee Syng-man) államfő szélsőségesen konzervatív uralma határozta meg. A középkori önkényuralkodókra emlékeztető politikus nem törődött a társadalom kilencven százalékát érintő ellátási nehézségekkel, sőt hatalmának megszilárdítása és továbbnövelése érdekében egy szűk nagytőkés réteg kiépítését kezdte meg. (Csoma, 2006.)

1961-ben, Pak Csong Hi (Park Chung-hee) tábornok vezetésével katonai diktatúra került hatalomra, mely magántulajdonon alapuló, de erősen centralizált irányítású, tervgazdasági rendszert alakított ki. A gazdaságfejlesztési stratégia tekintetében az ország igen hamar, már az 1960–70-es évektől kezdve tudatosan az export-orientáció útjára lépett. Emellett az oktatási és a K+F szféra kiemelt támogatást élvezett. Ennek nyomán, és nem utolsósorban a kezdetben számottevő volumenű amerikai segélyeknek is köszönhetően, a Koreai Köztársaság nemzetgazdasága rendkívül gyors ütemű – nem egyszer két számjegyű rátával jellemezhető – gazdasági növekedést ért el az 1970-es és 80-as évtized során.

Hosszú idő és a nemzetközi helyzet számottevő változása, enyhülése kellett ahhoz, hogy ha igen lassan is, de az 1980-as évekre megteremtődjenek azok a feltételek, amelyek lehetővé tették a kétoldali kapcsolatok – szinte teljesen a nulláról való – kialakításának lehetőségét.

Több, egymással részben összefüggő körülményt szükséges itt megemlíteni. A gorbacsovi politika nemcsak az akkor még javában létező Szovjetunió életében, de a nemzetközi kapcsolatok rendszerében is új feltételeket, lehetőségeket teremtett, így a 80-as évek második felében új lendületet vevő szovjet – amerikai tárgyalások által kiváltott folyamatok a Koreai-félszigeten is éreztették hatásukat. Másrészt a Koreai Köztársaság világviszonylatban már akkor is elismerést kiváltó gazdasági fejlődése, stabilitása és a katonai diktatórikus rendszer átalakulásának folyamata is számított.

Míg az 1979-től az országot évekig katonai junta élén vezető Cson Tu-hvan (Chun Doo-hwan) tábornok alkotmánymódosítást követően lett az ország elnöke, addig Roh Tae-woo tábornok már 1988-ban demokratikusan, öt évre megválasztott civil elnökként vette át az ország irányítását (Handbook of Korea, 2003).

Roh Tae-woo célul tűzte ki a közeledést és a békés együttműködést Észak-Koreával, a nevéhez fűződő, hat pontban megfogalmazott ún. Északi-politika révén. Ez utóbbinak megfogalmazott célja volt a kapcsolatok fejlesztése az akkori szóhasználatnál élve az ún. kommunista tömb országaival, nyilvánvalóan részben abból az indíttatásból, hogy az érintett országok KNDK-hoz fűződő kapcsolatuk révén elősegíthetik a két Korea közötti közeledést.

A két ország között – döntően gazdasági kérdésekre irányulóan – már az 1980-as évek első felében megindult a párbeszéd. Az évtized második felében azonban már megérték a feltételek a kétoldali kapcsolatok valamilyen formában történő legalizálására. Több alkalommal került sor az MNB akkori elnökének s a Magyar Gazdasági Kamara főtitkárának szöuli látogatására, amelynek eredményeként sor került kamarai képviselők – a Koreai Kereskedelmi és Ipari Kamara, valamint a Magyar Gazdasági Kamara – képviselőinek kölcsönös felállítására. Ez összhangban volt az 1988-as szöuli Nyári Olimpiai Játékokon való magyar részvételre vonatkozó - a volt szocialista országok közül elsőként meghozott - ilyen döntéssel (Torzsa, 2009).

A politikai és diplomáciai kapcsolatfelvételt megalapozó folyamatban kulcsszerepe volt Park Chul Un elnöki politikai tanácsadónak, aki 1988. július 5-i titkos budapesti látogatásán tárgyalást folytatott a Magyarország és Dél-Korea közötti kapcsolatok normalizálásáról is. Röviddel később, augusztus 8. és 12. között, Bartha Ferenc, az MNB akkori elnöke vezetésével küldöttség járt Szöulban, és ezen a felek elvileg megállapodtak a konzuli kapcsolatok felvételéről még az olimpia előtt azzal, hogy fél éven belül teljes körű diplomáciai viszonyt létesítenek egymással. Az előkészítő tárgyalások újabb, harmadik fordulójára 1988. augusztus 25-én került sor. Ez alkalommal ismét Park Chul Un érkezett –titokban – Budapestre, több tárca képviselőjének kíséretében. A kétnapos, éjszakába nyúló tárgyalások eredményeként a két ország külügyminisztériumának illetékes vezetői megállapodásra jutottak abban, hogy a Magyar Népköztársaság és a Koreai Köztársaság két lépcsőben rendezi kapcsolatát. Az augusztus 26-i megállapodás a ratifikációs okmányok kicserélése után, 1988. szeptember 13-án lépett hatályba. E célból Etre Sándor, a Külügyminisztérium illetékes területi főosztályának akkori helyettes vezetője utazott Szöulba. (A magyar döntés rendkívül pozitív hatást váltott ki Dél-Koreában, amelynek kedvező kihatását nemcsak az olimpián részt vett magyar küldöttség, hanem valamennyi odalátogató magyar állampolgár élvezhette.) A két fél közötti megállapodás alapján a Koreai Köztársaság 1988. október 26-án a Fórum Szállóban nyitotta meg budapesti Állandó Képviselőt, míg a Magyar Népköztársaság Állandó Képviselője december 7-én a

szöuli Hilton Szállóban kezdte meg tevékenységét. Az állandó képviseltek felállítása történelmi jelentőségű esemény volt a Koreai Köztársaság számára. Az ok érthető (Torzsa, 2009).

E folyamat befejezéseként Horn Gyula külügyminisztériumi államtitkár 1989. február 1-jén Szöulban aláírta a Magyar Népköztársaság és a Koreai Köztársaság közötti, teljes körű diplomáciai kapcsolatok felvételéről szóló jegyzőkönyvet, amelynek alapján az addigi állandó képviseltek nagykövetségi rangra emelkedtek. Ezzel együtt, szintén február 1-jén került aláírásra a két ország közötti kulturális egyezmény, a kereskedelmi és gazdasági együttműködési megállapodás, valamint a diplomata és szolgálati útlevelekre vonatkozó vízummentességi megállapodás. A diplomáciai viszony együtt járt a magas szintű látogatások számának jelentős növekedésével is. A már említetteken túl 1989-ben Szöulban járt Medgyessy Péter akkori miniszterelnök-helyettes, gyakori volt a tárcák vezetői közötti konzultáció is. Göncz Árpád személyében 1990 őszén először járt magyar államfő a Koreai Köztársaságban. Köztársasági elnökünk Roh Tae Woo köztársasági elnök 1989. novemberi magyarországi látogatását vizionozta.

A diplomáciai kapcsolatfelvétel jelentősége

A diplomáciai kapcsolatfelvételnek - az akkori nemzetközi helyzetben, a még létező kétpólusú világrendszerben - a kétoldalú kapcsolatok megalapozásán messze túlmutató jelzésértéke volt. A példát rövidesen követte valamennyi európai (volt) szocialista ország, majd pár évvel később a Kínai Népköztársaság is.

A Magyar Népköztársaság lett az első szocialista ország, amely hivatalos államközi kapcsolatokat létesített Dél-Koreával, meghozva az áttörést a kommunista tömb irányába. A lépés jelentős visszhangra talált mind Keleten, mind Nyugaton. Az utóbbi csoportba tartozó országok egyértelmű helyesléssel fogadták a bátor magyar döntést. A Magyar Népköztársaság akkori szövetségeseinek egy része hallgatólagosan támogatta a lépést, egyetértett azzal. Idetartozott a Gorbacsov vezette Szovjetunió, továbbá Lengyelország, Csehszlovákia és Jugoszlávia. Nem nyerte el a Todor Zsivkov vezette Bulgária helyeslését, bár nyílt bírálatot részükről sem váltott ki. Egyértelmű nemtetszését fejezte ki viszont Románia és az NDK. Ebben szerepet játszott az a tény is, hogy Ceausescu és Honecker baráti viszonyt tartott fenn Kim Ir Szennel. Magyarázatra sem szorul, hogy a KNDK részéről viszont heves reagálást váltott ki. Hazánkat, annak vezetését és népét bíráló, negatív színben feltűnő írások jelentek meg a napi sajtóban, illetve válaszként a magyar döntésre, az észak-koreai vezetés hazahívta budapesti nagykövetét. Az (Észak)Koreai Munkapárt központi lapja szerint Magyarország elárulta a marxizmus-leninizmus eszméjét, a munkásosztály forradalmát. A lap terjedelmes írása feltette a kérdést, hogy „Magyarország olyan nagy bajban van, hogy nincs más választása, mint néhány dollárért koldulni a dél-koreai báboknál?” Az érdekességhez tartozik, hogy akkor Kim Pjong Il, Kim Ir Szen ifjabb fia, Kim Dzsong Il, a 2011-ben elhunyt korábbi észak-koreai vezető öccse volt a KNDK nagykövete Budapesten. A diplomata a magyar-dél-koreai kapcsolatfelvételről öt előzetesen tájékoztató Őszi István akkori külügyminiszter-helyettesnek egyet nem értését fejezte ki, de hozzátette, Magyarország szuverén állam, döntéseiért maga viseli a felelősséget. Két nappal később – nyilván központi utasításra – már tiltakozott, s a megállapodás azonnali felmondását követelte, majd november 6-án, minden előzetes bejelentés nélkül végleg elutazott Budapestről. Ebben szerepet játszott az, hogy rájöttek, tiltakozásuknak semmilyen eredménye nem volt, hiszen megnyílt a dél-koreai állandó képviseltek október végén (Torzsa, 2009.).

A partneri kapcsolatok a magyar EU-tagság előtt

Politikai kapcsolatok

A diplomáciai kapcsolatok felvételét követően kölcsönös, magas szintű látogatásokra került sor, a felső szintű vezetők mellett számos szaktárca vezetőjének látogatása valósult meg.

Ezek közül a legjelentősebbek, magyar részről: Göncz Árpád köztársasági elnök 1990-ben hivatalos, majd 1993-ban nem hivatalos látogatást tett (utóbbi során a tedzsoni világkiállításon vett részt), 1991-ben Szabad György, az Országgyűlés elnöke, 1995-ben Horn Gyula miniszterelnök, majd 1997-ben Kóródi Mária, a Parlament alelnöke járt a Koreai Köztársaságban. Koreai részről 1989-ben Roh Tae-woo államfő, 1996-ban Lee Su-seong miniszterelnök, 2001-ben Kim Dae-jung elnök, majd 2002-ben Lee Man-sup, a Nemzetgyűlés elnöke tett látogatást Budapesten.

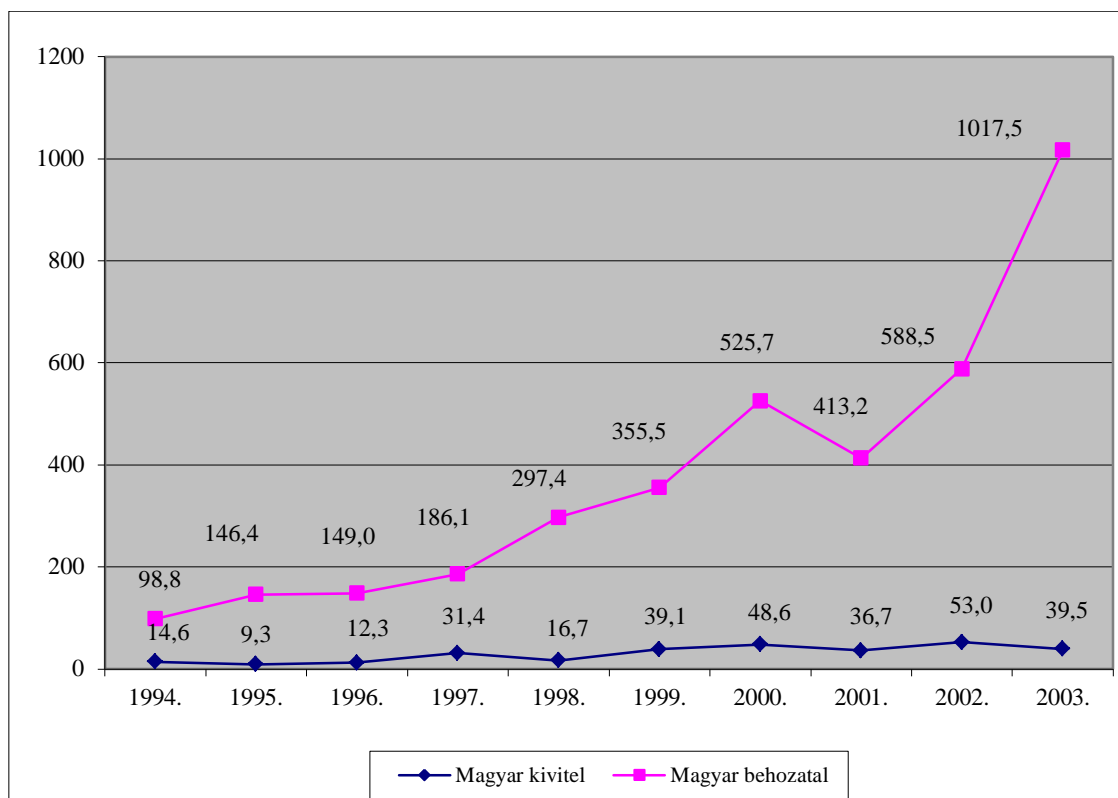
A politikai kapcsolatok normalizálásáról szóló megállapodásokkal egyidejűleg indult meg a kétoldalú kapcsolatok intézményes alapjainak kiépítése: kormányközi megállapodások születtek a beruházás-védelemről, a kettős adóztatás elkerüléséről, a kereskedelmi és gazdasági, a kulturális, valamint a tudományos-műszaki együttműködésről, a teljes körű vízummentességről, valamint a légügyi és idegenforgalmi együttműködésről és megalakult a Kormányközi Gazdasági Vegyesbizottság. (KÜM)

Politikai kapcsolataink kezdettől fogva problémamentesek voltak, együttműködésünk alapja a közös érdek, demokratikus értékrendünk hasonlósága, így a Koreai Köztársaság az ázsiai térségben kiemelt politikai, gazdasági partnerünk.

Gazdasági-kereskedelmi kapcsolatok

Magyarország és a Koreai Köztársaság közötti gazdasági-kereskedelmi kapcsolatok nem tekintenek vissza hosszú hagyományokra, mivel az a diplomáciai kapcsolatok felvételét megelőzően minimális volt. 1989 után viszont a kétoldalú forgalom erőteljes növekedésnek indult, ezen belül is elsősorban a dél-koreai szállítások volumene növekedett dinamikusán, s ez az irányzat az azóta eltelt másfél évtized során sem változott. A koreai árucikkek között kezdettől a háztartási gépek, gépjárművek, elektronikai cikkek domináltak, illetve dominálnak. A dél-koreai áruszállítás nagyságrendjétől mindig is jócskán elmaradó magyar kivitelben 1998-tól (a korábban évekig húzódozó állategészségügyi tárgyalások eredményeként) előtérbe került a fagyasztott sertéshús kiszállítása, sőt egy idő után a relációba irányuló teljes magyar exportban a sertéshús vette át fő volumenhordozó szerepét, közel 60%-os aránnyal. A koreai relációban, illetve tágabb környezetében, a kelet- és délkelet-ázsiai régióban továbbra is nagy szerepe van a kedvező országgép formálásának és elmélyítésének, valamint a kollektív promóciónak. A távolságból adódó magas költségek és az európaiaktól lényegesen eltérő, sokak számára kevésbé ismert kultúra, fogyasztói szokások és értékesítési csatornák miatt ugyanis a hazai vállalatok számára a piacra jutás itt igen nehézkes. A magyar vállalatok, intézmények már az EU-csatlakozásunkat közvetlenül megelőző időszakban is élhettek az Európai Unió kereskedelemfejlesztési intézményrendszerével adta kedvezményes lehetőségekkel. Szöulban közös EU-Korea Kereskedelmi Kamara (EUCCK) működik, melynek apparátusa, infrastruktúrája magyar cégek részére is igénybe vehető (Neszmélyi, 2004.).

1. ábra: Magyarország és a Koreai Köztársaság bilaterális külkereskedelmi forgalma EU csatlakozásunkat megelőzően (1994-2003, millió USD)

Forrás: Neszmélyi Gy. (2004), a KSH, Gazdasági Minisztérium, Külügyminisztérium adatai nyomán

Az 1990-es évek elején, Magyarországon a külföldi közvetlen többbefektetések a feldolgozóiparba irányultak leginkább. 1995-től a külföldi közvetlen többbefektetések a szolgáltatóiparban is növekvő mértékű részarányt értek el a részleges privatizációnak köszönhetően. Az 1990-es években a privatizáció beindításával a többi visegrádi ország is megnyitotta piacait a külföldi tőkebeáramlás előtt. Napjainkban a környező országokhoz hasonlóan az FDI több szektorban is megjelent Magyarországon, mint például az autógyártás, a mezőgépgyártás, az üdítőital- és sörgyártás, a turizmus, a szállodaláncok kialakítása, a gyógyszergyártás, a tejipar, a húsipar, a halfeldolgozás és a cukoripar terén. (Zbida - Guth – Zsarnóczai, 2011.)

Dél-koreai cégek szinte a kezdettől fogva megjelentek és részt vettek a rendszerváltozást követő évek magyarországi működőtőke-befektetéseiben. Említést érdemel a Samsung Electronics, amely az egykori jászfényszarui kalapgyár épületét és infrastruktúráját vásárolta meg. (Pethő, 1999.)

Társadalmi kapcsolatok

Magyarország a koreaiak szemében közös ázsiai gyökerekkel rendelkező, baráti országgént jelenik meg. Ennek ellenére, a koreai átlagember hazánkról nem rendelkezik túl bőséges, és főleg naprakész információval. Aránylag széles körben ismert azonban ázsiai eredetünk, illetve az ural-altaji nyelvcsaládhoz fűződő közös nyelvi gyökereink. A kultúra és művészetek iránt általában igen fogékony dél-koreaiak szemében a magyar kultúra leginkább népszerű szegmense a klasszikus zene. Viszonylag széles körben ismerik, és nagyra becsülik a világhírű magyar zeneszerzőket (Bartók, Liszt, Kodály), de telt házas sikert arattak más magyar előadóművészek is, mint például a Rajkó Zenekar. A Koreai Köztársaságban néhány évvel ezelőtt – koreai zeneművészekből, zenepedagógusokból – Liszt, illetve Kodály társaságok alakultak. A jelenleg mintegy 200 tagot számláló Kodály Társaság Kodály Zoltán szellemi örökségének a lehető legszélesebb körben való terjesztése céljával alakult. A Társaság tagjai között nemcsak előadóművészek, hanem ének/zene-tanárok, kórusvezetők és diákok is vannak, akik közül eddig mintegy kéttucatnyian folytattak hosszabb-rövidebb ideig tanulmányokat a kecskeméti Kodály Intézetben, és/vagy a budapesti Liszt Ferenc Zeneakadémián. A Kodály Társaság, illetve a szülői Kodály Intézet „lobbizása” eredményeként ma már a dél-koreai kisiskolások ének-zenei oktatása is az ún. Kodály-módszerrel történik.

A Hankuk Idegennyelvi Egyetemen 1988-ban alakult meg a Magyar Tanszék, melynek négyéves képzésre évente mintegy 40 hallgatót vesznek fel. A magyar szakos hallgatók a nyelvi tanulmányok mellett magyar irodalmat, történelmet, illetve országismeretet is tanulnak. A Tanszék – a négy évfolyamon tanuló mintegy 160 diákjával, öt főállású (koreai) oktatójával az ázsiai kontinens legnagyobb hungarológiai intézménye, melynek tevékenységét magyar egyetemről kiküldött lektor is segíti. A magyar szakon végzett diákok egy része a Magyarországon működő koreai vállalatoknál helyezkedik el, avagy mester, esetleg PhD szinten – koreai vagy magyar egyetemeken – tovább folytatja tanulmányait.

A kulturális, oktatási, valamint a tudományos és technológiai együttműködés területét kormányközi megállapodások, valamint időszakos munkatervek szabályozzák, ugyanakkor az utóbbi időben – főként a központi források szűkössége miatt – előtérbe kerülnek a közvetlen intézményközi együttműködési formák is. Így például több magyar egyetem (köztük az ELTE, a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem) alakított ki hallgatók és oktatók cseréjére, valamint közös kutatási projektekre is kiterjedő együttműködést neves koreai intézményekkel (mint például a Szöuli Állami Egyetem, Yonsei Egyetem, Gwangju-i Műszaki-Tudományos Intézet, stb.) Külön érdemes szólni a Korea Foundation szerepéről, mely állami intézményként a koreai kultúra külföldi terjesztésében vállal nem elhanyagolható mértékű közvetítő és finanszírozó szerepet. Ösztöndíjával minden évben több, a koreai nyelv tanulása iránt érdeklődő magyar diáknak van lehetősége koreai egyetemekre kijutni egy-két félévre.

A Dél-Koreával történt diplomáciai kapcsolatok felvétele évének őszén, 1989 szeptemberétől, a BGF egyik előd-intézményében, az egykori Külkereskedelmi Főiskolán beindult a koreai nyelv oktatása is. Ez utóbbinak a jelentősége azért volt nagyon nagy, mert Magyarországon – és jószerivel Kelet-Európában is – ez volt az első koreai stúdiumokat kínáló program gazdasági felsőoktatási szinten (Hidasi, 2009.).

1992 márciusa óta Budapesten (A Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem területén) közös alapítványi formában Magyar–Koreai Műszaki Együttműködési Központ működik, mely a kétoldalú együttműködés elősegítése érdekében egyfajta közvetítő és koordinációs feladatot lát el, emellett rendszeresen szervez konferenciákat a két ország tudományos szakembereinek részvételével. Említést érdemel, hogy azok a koreai üzletemberek, diákok és tisztviselők, akik a kapcsolatfelvételt követően „elsőként” (azaz az 1980-as évek végén, illetve az 1990-es évek elején) tevékenykedtek Magyarországon, – Koreába való visszatértük után – megalapították az ún. Duna Klubot. Mindkét részről erősödik az érdeklődés a regionális szintű – testvérvárosi, testvérmegyei – kapcsolatok iránt. Ez idő szerint Budapest és Daejon (Tedzson) város, valamint Jungbuk (Csungbuk) tartomány és Baranya megye között működik ilyen kapcsolat. Az utóbbi év során azonban, kezdeményezés szintjén felmerült, hogy a két főváros is létesítsen egymással testvérvárosi kapcsolatot, emellett a Koreai Köztársaság más tartományai, települései is jelezték ilyen irányú érdeklődésüket. Örövendetes, hogy neves tudósok és szakemberek, a magyar közélet, a művészet és sport számos kiemelkedő szereplője közreműködésével 2003 decemberében megalakult a Magyar–Koreai Társaság, melyhez a kétoldalú együttműködésben érintett, avagy potenciálisan érdekelt magyar, illetve Magyarországon működő koreai vállalatok, egyesületek és alapítványok is csatlakoztak. (A Társaság „Magyar–Koreai Társaság a Barátságért és Együttműködésért Közhasznú Egyesület” néven, 2004 tavaszán került bejegyzésre.) A Társaság célja a két ország, illetve a két nemzet társadalmának, kultúrájának, szociális és gazdasági viszonyainak jobb megismerése, másokkal való megismertetése, e területeken a további kapcsolatok kialakítása és az együttműködés elősegítése. Ennek érdekében a Társaság üzleti és kulturális klubot működtet, valamint külön díjat alapított, melyet évente, az adott időszakban a magyar és koreai kapcsolatok továbbfejlesztésében legaktívabb magyar, illetve koreai személyeknek adományoz. Az előbbihez hasonló kezdeményezés már Szöulban is megtörtént, s röviddel az előbbieket követően megalakult a Dél-Koreában működő Koreai–Magyar Baráti Társaság is.

Dél-koreai kapcsolataink a magyar EU-tagság első tíz évében.

Magyarországnak az Európai Unióhoz történt 2004. májusi csatlakozása kiszélesítette mozgásterünket, új lehetőségeket nyújtva a Koreai Köztársaság számára is politikai, gazdasági kapcsolataink fejlesztésére. A felső szintű kontaktusok továbbra is rendszeresek, ezek közül kiemelkedik Gyurcsány Ferenc miniszterelnök 2005. márciusi szöuli látogatása, melynek során négy megállapodást, és három egyetértési nyilatkozatot került aláírásra. Folyamatos a két Parlament közötti együttműködés, 2006 augusztusában Szili Katalin az Országgyűlés elnöke látogatott Szöulba. Koreai részről 2004 októberében Lee Hae Chan miniszterelnök látogatott Magyarországra, aki egy multilaterális rendezvényen (Haladó kormányzás csúcstalálkozó) is részt vett. Ban Ki-moon (a jelenlegi ENSZ főtitkár) akkori külügy- és kereskedelmi miniszteri minőségében 2005-ben, majd Han Duck-soo miniszterelnök 2007 szeptemberében látogatott Budapestre. Sólyom László (2009) és Schmitt Pál (2012) köztársasági elnökök szintén látogatást tettek a Koreai Köztársaságban.

Politikai és gazdasági kapcsolatrendszerünkben egyaránt stabilizáló, bizalomerősítő tényezőként játszik szerepet EU-tagságunk. Ugyanakkor – koreai szemszögből nézve – Magyarország szerepe egyben számottevően ártékelődött. Csatlakozásunkat megelőzően, különösen a kapcsolatfelvételt közvetlenül követő időszakban Magyarország potenciális hídszerepe volt hangsúlyos tényező, kezdetben főként a keleti irányban, hiszen a többi európai szocialista ország, beleértve a Szovjetuniót

is, később vette fel a kapcsolatokat Szöullal. Amikor ez megtörtént, akkor Magyarország, mint lehetséges közép-európai gazdasági-pénzügyi tengely jött számításba, majd EU csatlakozásunk bő tízéves időszakában pedig a Magyarországon megtelepedő koreai tőkebefektetések rövid időn belüli EU-n belülre kerülése számított sajátos vonzerőnek, az uniós piacok akadálytalan elérése lett. Mindez 2004. május elsejétől ismét megváltozott, hiszen ekkor vált Magyarország az EU teljes jogú tagjává.

Koreai részről Magyarországot dinamikus fejlődésre képes, a térségben gazdasági téren központi szerepet vállaló országnak tartják, amely eredményesen közvetíthet az EU és Korea közötti jövőbeni együttműködésben is. Rokonszenvük oka az is, hogy a magyarokat az altaji nyelvcsalád révén rokonnak tartják; ez a vélekedés tankönyvekben szerepel (Osváth, 2007).

Kapcsolataink mindezt követően még tovább bővültek, jelentős, új működőtőke-befektető cégek jelentek meg a magyar piacon (Hankook Tire, KDB Bank stb.) Sajnálatos a 2008-tól kezdődött világgazdasági-pénzügyi válság kétségtelenül fékezte kapcsolataink fejlődését, ám a bővülés nem fordult visszájára. 2012-ben Dél-Korea és Európa kereskedelmi forgalmára jelentős hatással volt az európai válság és a globális gazdaság lassulása. Előbbi miatt szinte minden viszonylatban visszaesett a koreai kivitel, vagy jelentősen lassult a bővülés, az utóbbi pedig a lakossági fogyasztás mérséklődésén keresztül számos ország Koreába irányuló kivitelére gyakorolt negatív befolyást. A KSH adatai szerint Dél-Korea Magyarország 41. legnagyobb exportpiaca és a 16. legjelentősebb importpartnere volt 2012-ben. Magyarország Dél-Korea 52. export-, ill. 60. importpartnere volt 2012-ben a koreai statisztikai adatok szerint. Magyarország Dél-Korea 4. legjelentősebb kereskedelmi partnere Kelet-Közép-Európában. Tartós és nagyarányú hiány jellemzi a kétoldalú árucserforgalmat magyar oldalon, egyenlegünk értéke azonban ennek ellenére évek óta javulást mutat. 2012-ben kivitelünk 33,6%-kal, míg behozatalunk 30,8%-kal csökkent az előző évhez képest. A gépek és gépi berendezések árucsoportja meghatározó kétoldalú áruforgalmunk mind kiviteli (54,3%), mind behozatali (85,6%) oldalán. További jelentős árucsoportok a magyar exportban: feldolgozott termékek (70,3 M USD), élelmiszer és élő állat (27,9 M USD), nyersanyagok (8,8 M USD).

Legfontosabb exporttermékeink: alkatrész és tartozék gépjárműhöz (36,7 M USD); sertéshús fagyasztva (16,4 M USD); laboratóriumi, vegyi, műszaki, mezőgazdasági kerámiaáru; csomagolóanyag kerámiából (10,4 M USD); kukorica (9,7 M USD); automatikus adatfeldolgozó gép és részegységei; mágneses és optikai leolvasó; kódolt adatot átíró gép (8,3 M USD); nem optikai ellenőrző és mérőműszerek (7,9 M USD); toll, töltelékanyag; puhely (7,7 M USD); centrifuga; folyadék vagy gáz szűrésére és tisztítására szolgáló készülék (7,2 M USD); automata szabályozó- vagy ellenőrző műszer és készülék; mindezek alkatrészei és tartozékai (7 M USD); szalma vagy takarmánybálázó gép; alkatrész mező-, kert- vagy erdőgazdasági betakarítógéphez, kaszáló géphez mezőgazdasági terméket tisztító, válogató vagy osztályozó gép (6,4 M USD). (HITA)

A Nemzeti Külgazdasági Hivatal értékelése szerint számos magyar termékcsoporthoz exportjának van jó kilátása a koreai relációban, mint például:

- mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek: kukorica, gabona, baromfihús, feldolgozott húskészítmények, tejipari termékek, reformélelmiszerek, fagyasztott áruk, konzervek, borok és édesipari termékek;

- gépek és berendezések, járművek és elektronikai eszközök – kiemelten a gyártási együttműködés és beszállítás;
- gyógyszer- és vegyipari termékek: szerves kozmetikumok, táplálék-kiegészítők, orvosi műszerek, berendezések;
- fogyasztási cikkek: háztartási cikkek és konyhai eszközök, lakás felszerelési tárgyak, libatoll, ágynemű és well-being termékek. (HITA).

Bár számos, gazdasági területet is érintő új együttműködés is kezdetét vette a két ország között (legutóbb pl. a békés célú nukleáris együttműködésről született kétoldalú megállapodás), gazdasági, főként befektetői kapcsolatainkban minőségileg új lépést vélhetően Magyarország jövőbeni euróvezeti tagsága jelenthetne. Ez a hazánkban egyik legaktívabb koreai vállalat elnöke részéről már egy kilenc évvel ezelőtti miniszterelnöki látogatás során is elhangzott. Ma az euróvezet szét-esésének, szétforgácsolódásának veszélye csökkenni látszik. Ugyanakkor az egykor rémképnek tekintett két-vagy többsebességes Európa – az euróvezet határai mentén – valósággá válhat. Éppen ezért nem pusztán elvi síkon, hanem kézzelfogható módon is érzékelhető bizalomerősítő lépés lenne, ha magyar részről legalább politikai szándék szintjén megfogalmazást nyerne, hogy hazánk a lehető legrövidebb időn belül csatlakozni kíván az európai árfolyam-mechanizmus (ERM, European Exchange Rate Mechanism) II. szakaszához. majd magához az eurozónához.

1. táblázat: A magyar-dél-koreai külkereskedelem áruszerkezete (M USD)

	KIVITEL		BEHOZATAL		EGYENLEG	
	2011	2012	2011	2012	2011	2012
Összesen	353,5	234,7	2098,7	1451,6	-1745,2	-1216,9
Élelmiszer, ital és dohány	34,8	27,9	0,2	3,6	34,6	24,3
Nyersanyagok	2,2	8,8	3,1	1,6	-0,9	7,2
Energia-hordozók	0	0	0	0	0	0
Feldolgozott termékek	48,3	70,3	233,8	202,6	-185,5	-132,3
Gépek és gépi berendezések	268,2	127,6	1861,7	1243,7	-1593,5	-1116,1

Forrás: HITA, KSH

A Koreai Köztársaság Magyarország második legnagyobb kereskedelmi partnerévé és hetedik legfontosabb export-célországává vált Ázsiában. A kétoldalú kereskedelmi forgalom nagyságrendje jócskán meghaladja az egymilliárd eurót. A dél-koreai FDI állomány eléri az egymilliárd eurót Magyarországon, ahol mintegy 40 koreai vállalkozás működik és ezek kb. 20 ezer főt foglalkoztatnak. A legismertebb dél-koreai vállalatcsoportok szinte mindegyike jelen van a magyar piacon.

Az alapvetően kedvező helyzetet időnként beárnyékolja egy-egy cég visszavonulása, vagy tevékenységének visszaszorulása. Ilyenre már korábban is voltak példák, pl. az 1998. évi ázsiai gazdasági-pénzügyi válság hatására csödközelbe került Daewoo vállalatcsoport kivonult a magyarországi banki üzletágból (helyét a Korea Development Bank – KDB) vette át szinte azonnal). Ennél is aggasztóbbnak tűnő sajtóhírek láttak napvilágot 2014 április elején, amelyek szerint a Samsung SDI bezárja gödi gyártóüzemét. A Samsung SDI Magyarország Zrt. - a második legnagyobb magyarországi Samsung-vállalat - színes televízió-képcsövet, plazmatévépaneleket és mobiltelefon-kijelzőket gyártott. (Napi Gazdaság, 2014.(a)).

A külpiazi feltételek változásával, átmeneti romlásával párhuzamosan számolni lehet a jövőben is egyes termelő egységekben a kapacitás mérséklésével vagy akár az üzem bezárásával. Ennek ellenére a dél-koreai beruházási hajlandóság és a fejlődési tendencia a jövőben is kedvezőnek látszik. Ez utóbbit támasztja alá az alábbi 3 példa.

- A Samsung cégcsoport másik magyarországi vállalkozása, a Samsung Electronics Magyar Zrt. 1990. óta működő jászfényszarui gyára nemcsak, hogy továbbra is működik, hanem 2013-ban új gyáregység építése kezdődött meg A 22 ezer négyzetméter alapterületű V3 gyáregység közel harminc millió dollár mértékű beruházás és mintegy száz új munkahelyet teremt Jászfényszarun. A partnerség egyik új mérföldköve a hamarosan beinduló, Rimóczi Kastélyban helyet kapó Samsung SMART School, ami nem csak a helyi iskola tehetséggondozásában segít, hanem a fiatal munkanélkülieknek is kínál új perspektívát, a jobb érvényesülés érdekében (Mohácsi, 2014).
- Mintegy 6 millió euró értékű zöldmezős beruházással Székesfehérváron épít gyógyszergyárat és kutatás-fejlesztési labort a dél-koreai Wooshin Medics. A beruházással legalább ötven új munkahelyet teremtenek, és a terveik szerint egy K+F központot is létrehozna a gyáron belül. Az itt gyártott termékek 90 százalékát exportálják majd, az új üzemben egyebek között a Cataplasma nevű úgynevezett hidrogéles tapaszt, illetve a bőrön át felszívódó gyógyszeradagoláshoz tervezett tapaszt fognak gyártani. (Napi Gazdaság, 2014 (b))
- Tovább bővül a Dunaújvárosban megtelepedett Hankook Tire Magyarország Kft is: egyrészt befejeződött egy 2012 őszén indított 2,4 milliárd Ft értékű beruházás, mindezen túl a cég újabb terve, hogy 19 millió abroncs/év kapacitásra akarja emelni gyártókapacitását, 313 millió eurós beruházással. Ez utóbbi plusz 950 újabb munkahelyet jelent majd. (Népszabadság, 2014.)

Gazdasági és politikai kapcsolatainkon túl együttműködésünk más területei is pozitívan alakultak. Említést érdemel az oktatási, kulturális, és a műszaki-tudományos együttműködés is, és az ezen alapuló cserekapcsolatok és közös projektek is.

2013-ban aláírták a magyar-dél-koreai Ifjúsági Csereprogram Egyezményt (Working Holiday Program), amely az üdülési vagy tanulási céllal Dél-Koreába vagy Magyarországra utazó 18 és 30 év közötti fiatalok számára teszi lehetővé az ideiglenes (egy évnél nem hosszabb) munkavállalást. (Konrád – Tevely – Tusor, 2013.).

2. táblázat: Működőtőke - befektetések, 2008-2012 (M EUR)

	2008	2009	2010	2011	2012
Dél-Korea közvetlen tőkebefektetés-exportja Magyarországra	11,6	133,5	-74,2	138,0	48,6
Dél-Korea közvetlen tőkebefektetés-állománya Magyarországon*	779,7	894,7	803,7	862,7	930,4
Magyarország tőkekihelyezése Dél-Koreába	22,3	44,9	28,0	32,2	75,5
Magyarország tőkekihelyezés-állománya Dél-Koreában*	271,3	303,3	325,4	342,8	437,6

* Részvény, egyéb részesedés és újra befektetett jövedelmek állománya. Forrás: MNB

3. táblázat: A legnagyobb dél-koreai befektetések Magyarországon

A vállalkozás neve	Tevékenység
Hankook Tire	Gumiabroncsgyártás
Samsung SDI	PDP televízió gyártás
Samsung Electronics	LCD televízió gyártás
KDB Bank	Banki szolgáltatások
Halla Climate Control	Autó légkondicionáló gyártás

Forrás: HITA, KOTRA Overseas Information System nyomán

Bővülnek a felsőoktatási intézmények közti közvetlen együttműködésen alapuló kapcsolatok. 2013 őszén a Budapesti Gazdasági Főiskolán tett látogatást az egyik legjelentősebb idegenforgalmi képzést folytató koreai intézmény, a Gyeongju-i Egyetem rektora, majd látogatását – több más koreai egyetem vezető munkatársa kíséretében 2014 február elején megismételve – került sor a két intézmény közös szervezésében tudományos szimpóziumra, majd koreai ételek bemutatójára.

A Koreai Köztársaságban, a Hankuk Idegennyelvi Egyetemen működik továbbra is Ázsia legnagyobb magyar tanszéke. Az BGF Külkereskedelmi Karán (az egykori Külkereskedelmi Főiskolán) 1989. óta folyó koreai nyelvi képzés mellett – a Korea Foundation támogatásával – 2008 nyarán önálló Koreai Tanszék jött létre az ELTE-n.

Újabb fontos mérföldkő kulturális kapcsolatainkban, hogy 2012-ben Budapesten megnyílt a magyarországi Koreai Kulturális Központ. Említést érdemel, hogy még ugyanebben az évben (május 11-én) leleplezték Ahn Ik-tae koreai zeneszerző (a Koreai Köztársaság himnuszának komponistája) szobrát a budapesti Városligetben.

Következtetések - a jövő útjai

Magyarország és a Koreai Köztársaság az utóbbi huszonöt esztendő alatt szinte a nulláról épített fel sokrétű, tartalmas, baráti légkörű, a kölcsönös előnyök elvén alapuló együttműködési rendszert. A demokrácia, a szabadság és az emberi jogok általános tisztelete alapján értékrendünk gyakorlatilag azonos. EU és NATO tagságunkból, valamint a Koreai Köztársaság és az Egyesült Államok közti (kétoldalú) szövetségesi rendszer alapján mondhatjuk, hogy egymás természetes szövetségesei vagyunk.

Dél-Korea szerepe komoly hozzájárulásként értékelhető az 1989/90. évi gazdasági és politikai átmenetünk folyamatában és pozitív, hogy kapcsolatainkban nincsenek problémás kérdések. Helyzeti előnyünk, hogy a Koreai Köztársaságban összességében ma is alapvetően pozitív a Magyarország-kép.

Kapcsolataink első 25 évében nemcsak, hogy megteremtődtek mindazok a keretfeltételek, amelyek a hosszú távú, eredményes együttműködést lehetővé teszik, de ezalatt az idő alatt már alkalmunk volt partnerként kiismerni egymást, reális képet kialakítva ma már valóban tudhatjuk, mit várhatunk egymástól.

A Koreai Köztársaság Magyarország második legnagyobb kereskedelmi partnerévé és hetedik legfontosabb export-célországává vált Ázsiában. A kétoldalú kereskedelmi forgalom nagyságrendje jócskán meghaladja az egymilliárd eurót. A dél-koreai FDI állomány eléri az egymilliárd eurót Magyarországon, ahol mintegy 40 koreai vállalkozás működik és ezek kb. 20 ezer embert foglalkoztatnak. A legismertebb dél-koreai vállalatcsoportok szinte mindegyike jelen van a magyar piacon. A jövő számos területen kínál további kiaknázható lehetőségeket. Az a tény például, hogy Dél-Korea élelmiszerimportra szorul, miközben Magyarország jelentős többlet előállítására képes, akár stratégiai szintű kérdéseket is felvet. A közép-európai régió szerepe felértékelődően van Dél-Korea számára. Szöulból nézve régióink akár az EU új gazdasági motorjává válhat.

Felhasznált irodalom

- 384/2013. (XI. 6.) Korm. rendelet a Magyarország Kormánya és a Koreai Köztársaság Kormánya között a nukleáris energia békés célú felhasználása terén történő együttműködésről szóló megállapodás kihirdetéséről. (on-line). Hozzáférés: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1300384.KOR (olvasva: 2014. 02. 22.).
- BME (2014): *Történelmi jelentőségű keleti nyitás a nukleáris oktatási kutatási kapcsolatokban*. (on-line) Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, 2014. január 31. Hozzáférés: https://www.bme.hu/20140131/tortelenmi_jelentosegu_keleti_nyitas_a_nuklearis_oktatasi-kutatasi_kapcsolatokban (olvasva: 2014. 02. 22.)
- CSOMA M. (2006): Dél-Korea: a pártpolitikai konfliktusok és a félsziget megosztottsága. *Külügyi Szemle*, 2006. tavasz-nyár pp. 127 – 140.
- CSOMA M. (2008): *Korea - Egy nemzet, két ország*. Napvilág Kiadó, Budapest, p. 175. ISBN 978 963 9697 201 1
- FENDLER K. (1994): A Magyar-Koreai Kapcsolatok Száz Éve (1892-1992) In: *Múzeum Évkönyve XXXII*. Herman Ottó Múzeum, Miskolc, pp. 151-165.
- HIDASI J. (2004): A Keleti Nyelvek Tanszék múltja és jelene. In: Székács A. (szerk.): *A keleti nyelvek oktatásának gazdasági, kulturális vonatkozásai és Európai Unió csatlakozásunk*. BGF – KKFK, Budapest, pp. 9-14.
- KONRÁD-TEVELY N. - TUSOR A. (2013): Dél-koreai-magyar csereprogram indul. (on-line). *Kitekintő*, 2013. április 10. Hozzáférés: http://kitekinto.hu/kelet-azsia/2013/04/10/del-koreai-magyar_csereprogram_indul/ (olvasva: 2014. 04. 22.)
- KÜLÜGYMINISZTERIUM (Szöuli nagykövetség) honlapja (on-line). Hozzáférés: http://www.mfa.gov.hu/kulkepviselet/KR/hu/Ketoldal_u_kapcsolatok/pol_kapcs.htm
http://www.mfa.gov.hu/kulkepviselet/KR/hu/Ketoldal_u_kapcsolatok/gazd_kapcs.htm (olvasva: 2014. 02. 22.)
- MOHÁCSI A. (2014): *2013-ban megújult Jászfényszaru* (on-line). Jász Trió TV, Jászberény, 2014- január 28- Hozzáférés: <http://jttv.hu/2013-ban-megujult-jaszfenyszaru-0> (olvasva: 2014. 02. 22.)
- MTA (2013): *Folytatódik a magyar–koreai tudományos együttműködés* (on-line). Az MTA hírei, 2013. 03. 26. Hozzáférés :http://mta.hu/mta_hirei/folytatodik-a-magyar-koreai-tudomanyos-egyuttmukodes-131611/ (olvasva: 2014. 02. 22.)
- MTI (2014): *Megtartotta első ülését a Magyar-Koreai Gazdasági Vegyesbizottság* (on-line). Kormányportál, Nemzetgazdasági Minisztérium, Budapest, 2014. január 27. Hozzáférés: <http://www.kormany.hu/hu/nemzetgazdasagi-miniszterium/hirek/megtartotta-elso-uleset-a-magyar-koreai-gazdasagi-vegyesbizottsag> (olvasva: 2014. 02. 22.)
- NAPI GAZDASÁG (2014a): *Bezár a Samsung SDI Magyarország* (on-line) Napi Gazdaság Online, 2014. április 08. Hozzáférés: <http://www.napigazdasag.hu/cikk/9560/> (olvasva: 2014. 04. 22.)
- NAPI GAZDASÁG (2014b): *Dél-koreai gyógyszergyár épül Székesfehérváron* (on-line). Napi Gazdaság Online, 2014. március 10. Hozzáférés: http://www.napi.hu/magyar_vallalatok/del-koreai_gyogyszergyar_epul_szekesfehervaron.578116.html (olvasva: 2014. 04. 22.)
- NEMZETI Külgazdasági HIVATAL (HITA) (2012): *Tájékoztató a Koreai Köztársaság Társadalmi - Gazdasági Helyzetéről, illetve a magyar – dél-koreai gazdasági kapcsolatokról*. (on-line). Hozzáférés: <http://www.hita.hu/RegioInfo/Download.aspx?RegionID=0a03cffe-1f44-4b01-9cab-85cd1173ea92> (olvasva: 2014. 02. 22.)
- NÉPSZABADSÁG (2014): Hankook Tire Magyarország Kft. *Népszabadság*, 2014. április 25. p. 2.
- NESZMÉLYI Gy. (2004): *A három egykori királyság földje* (A Koreai Köztársaság társadalmi, gazdasági sajátosságai és élelmiszergazdasága) Agroinform Kiadó, Budapest, p. 143. ISBN: 963 502 828 8
- OSVÁTH G. (2007): Korea (Dél-Korea és Észak-Korea). In: Hidasi Judit (szerk.): *Kultúrák, kontextusok, kommunikáció*. Perfekt Kiadó, Budapest. pp. 120–132.
- PETHŐ L. (1999): *Egy mikrorégió az ezredfordulón*. MTA Politikai Tudományok Intézete és a Jászberényi Tanítóképző Főiskola Közművelődési és Felnőttnevelési Tanszéke, Budapest, p. 260. ISBN 963 9218 05 7
- THE KOREAN OVERSEAS INFORMATION SERVICE (2003): *A Handbook of Korea*. 11th Edition, Seoul, p. 671. ISBN 89-7375-005-4 03910
- TORZSA I. (2009): A magyar–dél-koreai diplomáciai kapcsolatok normalizálása, az elmúlt húsz év eredményei. *Külügyi Szemle*, 2009. tavasz pp. 212 – 227.
- ZBIDA A. – GUTH L. – ZSARNÓCZAI J. S. (2011): Külföldi közvetlen tőkebefektetések hatása a hazai regionális fejlesztésre. (on-line) *Polgári Szemle*, 2011. március, 7. évfolyam, 1. szám ISSN 1786-6553
Hozzáférés: http://www.polgariszemle.hu/?view=v_article&ID=430&paging=1 (olvasva: 2014. 02. 22.)

Politikai korrektség (PC) nyelvi megnyilvánulásai

A dolgozat a politikai korrektség (az angol kifejezés rövidítéséből: PC) nyelvi megnyilvánulásait mutatja be angol és magyar példák segítségével. Látni fogjuk, hogy a PC milyen hatékonyan formálja az emberek nyelvhasználatát, hogyan minimalizálja az egyes etnikai, kulturális közösségek megsértésének lehetőségét. A kilencvenes évek elejétől Amerikában megfigyelhető, hogy különösen az oktatás és a pszichológia területén, a jelzős főnévi szerkezeteket (pl. disabled people) miként váltották fel a főnevet követő jelzős szerkezetek (pl. people with disabilities), az ún. politikailag korrekt kifejezések. A főnévszerkezetek fajtáit és előfordulási gyakoriságukat vizsgálom meg a The Official Politically Correct Dictionary and Handbook-ban (1992). A nyelvi példák a hétköznapi élet számos területét érintik, melyek az iskola/tanulmányok, életkor/emberi test/nemiség, hétköznapi élet (foglalkozások), emberi tulajdonságok köré szerveződnek. Összességében azt mondhatjuk, hogy a politikailag korrekt kifejezések elterjedéséhez nemcsak a PC-vel foglalkozó kézikönyvek, hanem az egyes emberek személyes döntései is hozzájárultak. A dolgozat fő célkitűzése felhívni a figyelmet az idegen nyelvet tanulók számára, hogy a politikailag korrekt kifejezések elsajátítása és helyes használata mekkora jelentőséggel bír.

This article explores the linguistic features of politically correct (PC) expressions in English and Hungarian. It is widely regarded that PC is a term that refers to a language use that effectively shapes and minimizes perceived discrimination against ethnic and cultural groups. From the 1990s in the US, especially in the fields of education and psychology, premodified nouns (disabled people) were to be replaced by postmodified nouns (people with disabilities), the so called politically correct expressions. The paper examines the types and frequency of the politically correct noun phrases in the Official Politically Correct Dictionary and Handbook (1992). The data come from many areas of everyday life, education/studies, age/human body/gender, occupations and human characteristics. It can be concluded that not only the manuals on PC but also the personal decisions of the individuals have contributed to the spread of PC expressions. Therefore, it is important to raise the ESL (English as a Second Language) students' awareness of the proper usage of the politically correct expressions.

Bevezetés

Kommunikációnk során valamennyien törekszünk arra, hogy olyan kifejezéseket, szófordulatokat használjunk, melyek segítségével finomíthatjuk mondanivalónkat. Ez megnyilvánulhat udvarias, tapintatos, támadást, erőszakosságot mellőző kifejezésekben, melyek mintegy kiváltják, vagy egyszerűen csak helyettesítik a máskülönben kevésbé szerencsés megfogalmazásokat. Az Oxford Advanced Learner's Dictionary (2005, p. 1166) definíciója szerint: „a politikai korrektség (PC) egy olyan elv, mely lehetővé teszi, hogy a nemkívánatos nyelvi és magatartásbeli megnyilvánulások elkerülésével egy bizonyos embercsoport érdekei sérüljenek”. A kifejezés amerikai közvetítéssel terjedt el a világban. Használata némileg ellentmondásos, hiszen ha egy kijelentést politikailag korrektként kiemelünk, az előfeltételezi, hogy a más formájú megnyilatkozások inkorrektek. A politi-

kialag korrekt megfogalmazás érzékeltetni tudja az embernek kijáró tiszteletet, amennyiben tekintettel van az adott csoport és hozzátartozóik által preferált szóhasználatra (szemben a tévképzeteket keltő vagy társadalmi elítélést tükröző megnevezésekkel). Allan (2001, p. 148) szerint a PC eredetét tekintve szoros kapcsolatban áll az eufemizmussal (magyarul: szépítő kifejezéssel), amely a PC-hez hasonlóan, „egy fogalom bántó, sértő, vagy szókimondó jellegét hivatott enyhíteni” kellemetlen témák (pl. a halál, hazugság) felbukkanásakor (Wardhaugh, 2006). Etimológiailag az angol „eufemizmus” szó a görög „euphemismos” származik, melyben az „eu” prefixum „jó”-t vagy „jól”-t jelent, és a szó töve „phemi” pedig a „beszélni” igét jelöli. Vagyis a szó két tagja együtt azt jelenti, hogy „jól beszélni” (McArthur, 1992, p. 387). Gyakran azonban ezekkel a homályos kifejezésekkel igyekeznek a beszélők álcázni, illetve elkerülni a kegyetlen valóságot.

Allan (2001) hozzáteszi, hogy ebben a nyelvi reform folyamatban a növekvő társadalmi tudatosság előtérbe kerülése figyelhető meg (2001, p. 153), ami a nők hátrányos megkülönböztetése elleni tiltakozással kezdődött (pl. Frank és Treichler, 1989; Miller és Swift, 1995), majd az általuk elért eredmények nyomán, az egyéb elnyomott társadalmi rétegek egyenlőség iránti igényének érvényre juttatásával folytatódott.

Elméleti háttér

A kilencvenes évek elejétől Amerikában megfigyelhető, hogy különösen az oktatás és a pszichológia területén, a jelzős főnévi szerkezeteket (pl. *disabled people*) miként váltották fel a főnevet követő jelzős szerkezetek (pl. *people with disabilities*), az ún. politikailag korrekt kifejezések (Burris, 1992; Craig, 1992). Ezekben a jelzős szerkezetekben a „*people first*” [*az ember az első*] sorrend figyelhető meg, mely nemcsak nyelvi szinten nyilvánul meg, hanem az emberek felfogásában, a társadalmi életben bekövetkező változásokban is. 2003-ban például Bush elnök a „*The President’s Committee on Mental Retardation*” [*Az Értelmi Fogyatékoság Elnöki Bizottsága*] nevű kormányhivatalt a „*The President’s Committee for People with Intellectual Disabilities*” [*A Mentálisan Hátrányos Helyzetűek Elnöki Bizottsága*] névre keresztelte. A kormány szervezeteinek nevében bekövetkező változásokkal jelezni kívánták a társadalmi hozzáállásban bekövetkező változásokat, valamint az ún. eufemizmus térnyerését a kommunikációban. Érdekes megfigyelni például, hogy a „*deficiency*” [*hiányosság, defekt*] szó milyen változásokon ment keresztül az évek során (Prabhala, 2006). A mentálisan sérült emberek megsegítésére hivatott intézményt Amerikában 1876-ban még „*Institutions for Idiotic and Feeble-minded Persons*” [*Idióta és Gyengeelméjű Emberek Intézeté-nek*] hívták, melyet sértő volta miatt az „*Institute for Mental Deficiency*” [*Szellemi Fogyatékoság Intézeté*] elvont főnévi szerkezet váltott fel. Ezt követően a „*retardation*” [*retardált, visszamaradt*] terminus használata terjedt el, azonban ez sem volt hosszú életű. Amikor a „*Mental Retardation*” [*Szellemi Visszamaradottság*] című folyóirat nevét „*Intellectual and Developmental Disabilities*”-re változtatták [*Intellektuális és Fejlődési Fogyatékoság*], akkor a folyóirat szerkesztője azt állította, hogy az új név kevésbé stigmatizáló, mint az eddig használatosak (Prabhala, 2007).

Guth és Murphy (1988) szerint mostanára egyértelmű irányelvek léteznek „az ember az első” elv betartására, vagyis a politikailag korrekt beszédstílusban az ember kerül a középpontba, és nem a fogyatékosága. Ezen felül még véletlenül sem használhatunk olyan kifejezéseket, amelyek azt sugallnák, hogy a fogyatékkal élők betegek, vagy önállótlanak, illetve kerülnünk kell a bántó, leki-csinyló terminusokat.

A politikailag korrekt nyelvhasználat kultúránként is változó. Guo Qi (2010, p. 139) angol és kínai összehasonlító tanulmányában arra a következtetésre jutott, hogy míg az angolban, ha egy embert "old man" [öregember] jelzővel titulálunk, az nagyon udvariatlannak, bántónak számít, míg a kínában ez "wise man" [bölcshember]. Frajzyngier és Jirsa (2006, p. 531) szerint egy közeli rokon, vagy egy közösség fontos emberének halálára kultúránként másképp utalnak. Például, Ghánában a helyi szokás az, hogy azt mondanák, hogy a „főnök meghalt”, azt mondják, hogy „a főnök a tengerhez ment”, vagy, hogy a „főnök a faluba ment.” Az angolszász környezetben ilyenkor a "he is not with us" [nincs már velünk], "he passed away" [elhúnyt], vagy "he met his maker" [visszadta lelkét a terem-tőnek] kifejezéseket lehet hallani a társadalmi státusztól függően.

A Committee on Disability Issues in Psychology (1992) [A Fogyatékosok Pszichológiai Bizottsága] szerint nyelvi szempontból a PC kifejezésekben a leggyakrabban használatos szerkezetek a következők: 1) Főnév+PP (person [személy]+preposition [prepozíció]); 2) Főnév+jelzői mellékmondat (who-val kezdődően), vagy 3) Főnév+melléknévi igenév (pl. people having). Szintén megfigyelhető, hogy a szintaktikai szerkezetekben bekövetkező változásokon kívül, amikor a jelző vagy megelőzi, vagy követi a főnevet, előszeretettel kezdték használni a 4) lexikai eufemizmusokat (pl. hearing impaired [hallássérült]).

A másik gyakran előforduló nyelvi szerkezet a PC kifejezésekben az 5) elvont főnevek használata (pl. disability [rokkantság]. Az ún. „az ember az első” kifejezésekben, amikor a főnevet követi a jelzős szerkezet, számos példát találunk a tárgyias igei szerkezetekre, például a rokkant helyett az angolban a "people who use wheelchair" [az emberek, akik kerekesszéket használnak].

A Fogyatékosok Pszichológiai Bizottsága irányelveit követve az 1. táblázatban példákat találunk a politikailag inkorrekt és a politikailag korrekt kifejezésekre.

1. táblázat: Politikailag inkorrekt és politikailag korrekt kifejezések

Nyelvi szerkezetek	Politikailag inkorrekt kifejezések	Politikailag korrekt kifejezések
1. Melléknév+főnév → PP (person+prepozíció)	Mentally ill person	Person with mental illness
2. Melléknév (főnévi jelentéssel) → Főnév+jelzői mellékmondat	The deaf and dumb	People who are hearing impaired
3. Melléknévi igenév → Főnév+melléknévi igenév	The learning disabled	Children having specific learning disabilities
4. Lexikai eufemizmusok	Mongoloid	Child with Down Syndrome
5. Melléknévi igenév + főnév → Főnév + prep.+elvont főnév	Retarded adult	Adult with mental retardation

Forrás: saját szerkesztés

A fent említett példák mind abba az irányba mutatnak, hogy a társadalom igyekszik egy sokkal udvariasabb, a másság iránt érzékenyebb világot létrehozni, melyben az emberek jobban érzik magukat, és ez értelemszerűen aztán a nyelvhasználatukban is megmutatkozik. A dolgozat célja megvizsgálni azt, hogy a kormányhivatalban dolgozók, a pszichológus és oktatási szakembereken kívül a hétköznapi élet szereplőinek nyelvhasználatában is megtalálhatók-e a politikailag korrekt kifejezések.

Kutatási módszer

A nyelvi példák a Beard és Cerf (1992) által kiadott *The Official Politically Correct Dictionary and Handbook*-ból származnak, mely 4 fő részből áll:

- 1) Az első rész 465 politikailag korrekt terminust, kifejezést tartalmaz rövid leírásokkal, magyarázatokkal a kifejezés eredetét illetően.
- 2) A második rész egyfajta keveréke a szinonima és az értelmező szótárnak, melyben az első résztől eltérően, az első szócikk a politikailag inkorrekt kifejezéseket, majd a magyarázatban a társadalom által elfogadott politikailag korrekt kifejezéseket találjuk, összesen 243 kifejezést. A szerzők szerint, ha ezeket a kifejezéseket elsajátítjuk, akkor garantáltan elkerülhetjük mások megsértését.
- 3) A harmadik rész az ún. gyanús szavak, fogalmak gyűjteménye, szám szerint 57 darab, melyekkel csínján kell bánnunk, ezért használatukat nem ajánlják a szerzők.
- 4) És végül, a negyedik rész, egy ún. „bürokratikus megfelelő nyelvhasználati” glosszárium, 168 szócikkkel, mely a politikai, üzleti és katonai vezetők számára lehet hasznos és iránymutató.

A szógyűjtemény előszavában a szerzők felhívják a figyelmet, hogy függetlenül attól, hogy célpontjai, vagy használói vagyunk egy-egy helytelen kifejezésnek, szükséges finomítani érzékenységünket a PC-t illetően, ha nem akarunk kellemetlen helyzetekbe kerülni.

Az elemzés módja

Mivel a dolgozat célja „az ember az első” kifejezések előfordulási gyakoriságának vizsgálata, ezért csak azokat a kifejezéseket választottam ki, melyekben a személy szó, illetve valamilyen személyt jelölő szó fordul elő. Mint látni fogjuk a nyelvi példák ennek megfelelően a hétköznapi élet számos területéről származnak, mint például az *iskola/tanulmányok*, *életkor/emberi test/nemiség*, *hétköznapi élet (tárgyak, foglalkozások)*, *emberi tulajdonságok*, valamint a *politikai élet*.

A harmadik részben szereplő gyanús szavak nem kerültek bele az elemzésbe, hiszen maguk a szerzők sem ajánlják ezek használatát. Így a 876 kifejezés a szótár első, második és negyedik részéből került ki.

Eredmények

A politikailag korrekt és inkorrekt kifejezések aránya

A Committee on Disability Issues in Psychology [*A Fogyatékosságok Pszichológiai Bizottsága*] által javasolt ún. "people first" [*az ember az első*] megközelítés nyelvi megnyilvánulásának szám-
szerű megoszlását mutatja a 2. táblázat.

2. táblázat: Politikailag inkorrekt és politikailag korrekt kifejezések aránya a 'The Official Politically Correct Dictionary and Handbook' alapján

Nyelvi szerkezetek	Politikailag inkorrekt kifejezések	Politikailag korrekt kifejezések
1. Melléknév+főnév → PP (person+prepozíció)	42	17
2. Melléknév (főnévi jelentéssel) → Főnév+jelzői mellékmondat	18	0
3. Melléknévi igenév → Főnév+melléknévi igenév	57	3
4. Lexikai eufemizmusok	0	0
5. Melléknévi igenév + főnév → Főnév + prep.+elvont főnév	1	0
Total:	118	20

Forrás: saját szerkesztés

Meglepő módon, a *The Official Politically Correct Dictionary and Handbook*-ban található 876 szócikk közül mindössze 138 tartalmazott emberre vonatkozó kifejezést. Ezek közül az elméleti háttérben megfogalmazott definíció szerint 118 politikailag inkorrekt és mindössze 20 politikailag korrekt szó szerkezet fordult elő (ld. 2. táblázat). A 2. táblázat szerint a leggyakrabban előforduló nyelvi szerkezet, az a NPC (non-politically correct) melléknévi igeneves szerkezet, pl. *aurally challenged* [*siket*](58 db), illetve a szintén NPC jelzős főnévi szerkezet, pl. *environmental hygienist* [*házmaster*](46 db). A PC kifejezések közül, bár számarányát tekintve nem jelentős, mégis a Pszichológiai Társaság által javasolt PP (Person+Prepozíció) fordult elő leggyakrabban (17 db), pl. "person of size" [*testes ember*]. a NPC melléknévre főnévi jelentéssel, pl. "the cosmetically different" [*nem előnyös kinézetű*] 18 példát találtam. Érdeemes megemlíteni, hogy egyetlen példát sem találtam a lexikai eufemizmusokra, illetve PC főnév+jelzői mellékmondatra, a lexikai eufemizmusra és a főnév+prepozíció+elvont főnévi szerkezetre. A főnév+melléknévi igenév, pl. "person living with AIDS-PLWA" [*AIDS-sel együttélő ember*] szerkezetre 3 példa található a szótárban.

A politikailag korrekt kifejezések jellemzői

A 2. táblázat szerint, az öt leggyakoribb PC nyelvi szerkezetből csak kettő fordul elő a szótárban. A (1) PP (Person +prepozíció), és a (2) Főnév+melléknévi igenév. A következő részben ezeknek a PC kifejezéseknek a téma szerinti megjelenését mutatom be.

Person+prepozíció (PP)

A testtel, betegséggel, mássággal kapcsolatos kifejezések

A test méretére vonatkozó PC kifejezések száma jelentős pl. *"person of size [súlyproblémákkal küszködő ember]*, *"person of substance" [testes]*, *"a person with an alternative body image" [az átlagostól eltérő testképpel rendelkező ember]*, melyet az igen kövér emberekre használnak.

A Fogyatékoságok Pszichológiai Bizottságának megállapításának megfelelően, a betegséggel küszködő emberek esetében az ember kerül a középpontba, és nem a betegsége, pl. *"an individual with arthritis" [kőszvényes]*, *"a person with a heart condition" [szívelégtelenséggel küszködő ember]*, vagy *"a person with AIDS"*, rövidítve PWA [*HIV pozitív személy*]. Az italozó embert, aki részegre issza magát a *"person of differing sobriety"* címmel illethetjük,

A női nemre utaló PC kifejezés a *"person of gender"*. A faji megkülönböztetés három ékes példája a., *"member of the mutant albino genetic-recessive global minority"* és a *"person of noncolor" [a fehér emberek]* –re és a *"person of color" [a színesbőrű emberek]*-re.

Az *"otherness" [mátság]* egy bizonyos embercsoport fogyatékosására utal a társadalom többi tagjához képest, pl. *"people with differing special abilities"*, [*eltérő képességekkel rendelkező emberek*], *"people with special needs" [különleges bánásmódot igénylő emberek]* vagy a tanulási nehézségekkel küszködő gyermekek PC megszólítása a *"child with an attention deficit disorder"*. Korábban a francia egzisztencialisták a *mátság* szót az elidegenedés szinonimájaként használták. Érdekes módon a mai multikulturalizmussal foglalkozók a már az önmegvalósítást látják benne.

Eufemizmusba hajló prepozíciós szerkezetek például az *"an individual with temporarily unmet objectives" [a céljaiban kevésbé sikeres ember; lúzer]*, a *"person in an orderly transition between career changes"*, [*két állás között van; álláskereső*], vagy a *"prewoman" [bakfis; leányzó]*. A sorozatgyilkosokra használatos PC kifejezés *"persons with difficult-to-meet needs"*, és a maffiózók leírására pedig a *"member of a career-offender cartel"*.

Főnév+melléknévi igenév

Az előző részben szereplő kifejezések közül kettő, a *"a person possessing an alternative body image" [az átlagostól eltérő testképpel rendelkező ember]* és a *"a person living with AIDS" [AIDS-szel együtt élő személy]*, melléknévi igeneves formában is megtalálható a szótárban. Ez utóbbinál még hangsúlyosabban fejeződik ki az a tény, hogy ezzel a betegséggel együtt lehet élni. A prostituált nők ítéletmentes PC megfelelője a *"persons presenting themselves as commodity allotments within a business doctrine"*, ami magyarul körülbelül annyit tesz, mint testüket áruba bocsátó személyek.

A politikailag inkorrekt (NPC) kifejezések jellemzői

A 2. táblázatban a politikailag inkorrekt nyelvi szerkezetek közül valamennyi megtalálható a szótárban. Ezek közül a 3. pontban szereplő Melléknévi igeneves szerkezetek és az 1. pontban szereplő Melléknév+főnév alakok fordulnak elő a leggyakrabban. Jelentős még a 2. pontban található Melléknév főnévi jelentéssel. Egy-egy példát a másik két kategóriára, a Lexikai eufemizmusra és a Melléknévi igenév+főnév-re is találtam.

Melléknév + főnév

Az iskolával, foglalkozásokkal, faji, nemi és egyéb megkülönböztetéssel kapcsolatos kifejezések

A tanulási nehézségekkel küszködő gyermekekre használják az *"acceptional/differently abled/exceptional/special child"* [más/speciális igényű gyerek] kifejezéseket, melyek azt hangsúlyozzák, hogy a gyermek „különlegessége” elfogadást igényel. Az ún. „nehéz eset” típusú tanulókra a szótár a *"student difficult to serve"* formát ajánlja, valamit igen finoman bánnak a tanórák bajkeverőivel, az ún. *"attention deficit disorder children"*-nel [hiperaktív gyerekekkel]. A tudatlan nebulókat, akiknek szinte semmi fogalmuk sincs az adott tárgyról *"knowledge-base nonpossessor"* [alapműveltséget nélkülöző]-nek hívják. A tanulmányaikat éppen hogy csak megkezdő diákok a *"freshpeople"* elnevezése már a hétköznapi nyelvhasználat részévé vált. Azok a végzős hallgatók, akiknek a tanulmányai félbe maradtak azokra pedig a *"nontraditional-age student"* [túlkoros] jelzővel utalnak.

A foglalkozások PC elnevezése között találunk igen vicceseket és néha meglehetősen bántóakat is. Például a kiskereskedelmi üzletek „réme” az ún. *"nontraditional shopper"* [áruházi tolvaj/szarka), hűen tükrözve a szarka kedvenc foglalatosságát, aki előszeretettel gyűjti össze „fészkébe” a fényes, csillogó tárgyakat. A házimunka rabságában senyedő háziasszonyt *"domestic incarceration survivor"*-nak, a feleséget, illetve barátnőt meg *"unpaid sex worker"*-nek hívják. A ház rendjéért az *"environmental hygienist"* [házmester] felel, a kocsimosásban jeleskedő autómosó szakember a *"vehicle appearance specialist"* és az állatidomárt pedig *"interspecies communicator"*-nek célszerű hívunk.

A másság a NPC kifejezésekben is felbukkan faji, nemi és a szellemi felfogást előtérbe helyező megkülönböztetésekben, pl. a *"cerebro-atmospheric individual"* meglehetősen kifogásolható megnevezése az egyszerű, picit gyengefelfogású egyénnek, melyet ráadásul igen gyakran nőkre használnak. A faji megkülönböztetést tükrözi a bennszülöttekre használt *"indigenous peoples"* kifejezés, mely sugallja e népcsoport kulturális és történelmi másságát, a kizsákmányolásra, elnyomásra való hajlandóságát a lakosság körében, csakúgy, mint a rabszolgaságba kényszerített *"enslaved person"*. A zsidó emberekre a *"Jew"* helyett a *"Jewish person"*-nel utathatunk.

Melléknév (főnévi jelentéssel)

Tulajdonságokkal kapcsolatos kifejezések

A legnagyobb baklövést az emberek jellemzésére használt tulajdonságok helytelen használatával követhetjük el. Mint látni fogjuk a következő részben, a fogyatékosok leírására a "challenged" szót preferálják a nyelvhasználók, míg a negatív tulajdonságokra, hiányosságokra a "different" szóval és annak összetételeivel utalhatunk. Így beszélhetünk valakiről, aki "charm-free/differently interesting" [magyarul: unalmas, nem túl érdekes], vagy éppenséggel "cosmetically different" [csúnya], ami egy híres film címében (*The Good, the Bad and the Cosmetically different*) is szerepelt.

A negatív tulajdonságokat számos egyéb fosztóképzős szerkezettel is kifejezhetjük. Aki például alkoholos, drogos befolyásoltság alatt van, az a "chemically inconvenienced/sobriety-deprived" [szenvedélybeteg], aki etikai szempontból eltévelyedett, az az "ethically disoriented" [etikátlan], illetve, az, aki semmiféle motivációt nem érez magában az a "motivationally deficient/disposed" [lusta]. Az antiszociális emberre meg egyszerűen csak a "difficult to serve" kifejezés illik.

Melléknévi igenév

Az életkorral, betegséggel kapcsolatos kifejezések

Az angolban az "ageism" szó [az életkor miatti hátrányos megkülönböztetés] a középkorúak által használt kifejezés, melyben benne van az, hogy az illető még képes gondoskodni magáról, nem kell még őt leírni. Az élemedett korúakra a következő kifejezéseket használhatjuk: "chronologically gifted/ experientially enhanced/ longer-living/ mature/ senior/ seasoned" [éltes, korosodó].

Az emberi fogyatékosok leírására közkedvelt szó az angolban a "challenged" [kihívásokkal küszködő/fogyatékkal élő], pl. az "aurally inconvenienced/challenged" [hallásukban korlátozott, siket emberek], vagy a "cerebrally challenged", illetve "developmentally challenged/inconvenienced" [mentális problémákkal küszködő emberek] és az "emotionally different people" [pszichésen problémás emberek]. A mentális és testi fogyatékosok, ha egyidejűleg fordul elő, akkor a politikailag korrekt kifejezés a "differently abled" [fogyatékkal élő személy]. A rövid- és, távollátó emberekre, valamint a világtalan emberekre az "optically inconvenienced/challenged" [gyengén látó] szóösszetétel elfogadott. A hajukat elvesztő embereket "hair disadvantaged/differently hirsute", vagy "follicularly challenged" [kopasz] jelzővel illetik. A 90-es években a híradásokban gyakran lehetett ezeket a PC kifejezéseket hallani Gorbacsovval kapcsolatban.

A "different" szókapcsolat a melléknévi igeneves NPC kifejezésekben is előfordul, pl. "differently advantaged/economically exploited/economically marginalized" [anyagi nehézségekkel küszködő], amikor az igen szegény emberekről beszélünk, vagy a náluk még elesettebbekre, a hajléktalan emberek leírására szolgál az "involuntarily undomiciled/ underhoused" kifejezés.

Összefoglalás

A *The Official Politically Correct Dictionary* a Committee on Disability Issues in Psychology [A Fogyatékoságok Pszichológiai Bizottsága] javaslatával ellentétben sokkal több politikailag inkorrekt, mint politikailag korrekt kifejezést tartalmaz. A leggyakoribb NPC kifejezések melléknévi igeneves szerkezetekkel, jelzős szerkezetekkel, valamint melléknév főnévi jelentéssel fejeződnek ki. Bár a szótárban található PC kifejezések közül a 'People first' kifejezések fordultak elő leggyakrabban, számuk mégsem jelentős a teljes szótári adatbázis tekintetében. Összességében azt mondhatjuk, hogy a politikailag korrekt kifejezések elterjedéséhez valószínűleg nemcsak a PC-vel foglalkozó kézikönyvek, hanem az egyes emberek személyes, társadalmi érzékenységük meghatározta döntései is hozzájárultak.

Felhasznált irodalom

- ALLAN, K. (2001): *Natural Language Semantics*. Blackwell, Oxford.
- BURRIS, R. W. (1992). *Manual of style for depicting people with disabilities* [Brochure]. State of Illinois, Chicago, Ill.
- COMMITTEE on Disability ISSUES in PSYCHOLOGY (1992): *Removing bias in language disabilities: guidelines for non-handicapping language in APA journals*. <http://www.apastyle.org/disabilities.html> (letöltve June 10, 2007).
- CRAIG, C. (1992): Describing persons with disabilities "to a T." *Kennedy Center N.E.W.S.* 18 (3).
- FRAJZYNGIER, Z. - JIRSA, B. (2006): The principle of indirect means in language use and language structure. *Journal of Pragmatics* 38, pp. 513-542.
- FRANK, F. W. - TREICHLER, P. A. (1989): *Theoretical Approaches and Guidelines for Nonsexist Usage*. Modern Language Association of America, New York.
- GUO Qi (2010): Cultural differences in Chinese and English euphemisms. *Cross-Cultural Communication* 6(4), pp. 135-141.
- GUTH, L. J. - MURPHY, L. (1998): People first language in middle and high schools: usability and readability. *The Clearing House* 72 (2), pp. 115-117. http://www.aaid.org/About_AAIDD/name_change_PRdreen.htm (letöltve July 4, 2007).
- MCCARTHER, T. (1992): *The Oxford Companion of the English Language*. Oxford University Press, New York.
- MILLER, C. - SWIFT, K. (1995): *The Handbook of Nonsexist Writing for Writers, Editors and Speakers*. Women's Press, London.
- OXFORD ADVANCED LEARNER'S DICTIONARY (2005): Oxford University Press, Oxford.
- PRABHALA, A. (2006): World's oldest organization on intellectual disability has a progressive new name. *AAMR News*. November 2, 2006.
- PRABHALA, A. (2007): Mental Retardation is no more—new name is Intellectual and Developmental Disabilities: name change reflects society's efforts to appropriately address people with cognitive disabilities. *AAIDD News*. February 20, 2007. http://www.aamr.org/About_AAIDD/MR_name_change.htm (letöltve July 4, 2007).
- WARDHAUGH, R. (1993): *An Introduction to Sociolinguistics*. 2nd ed. Blackwell, Oxford.